

ETO: 39 + 809.451.1 + 894.511 + 930.85

YU ISSN 0350—2430

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

46-47

13. ÉVF.

1981. MÁRCIUS—JÚNIUS

1-2

HUNG. KÖZL.

13. ÉVF.

1-2. (46-47.) SZ.

1-168. L.

NOVI SAD — ÚJVIDÉK

1981. MÁRCIUS—JÚNIUS

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz folyóirata

13. ÉVF.

1981. MÁRCIUS—JÚNIUS

1—2

HUNG. KÖZL.	13. ÉVF.	1—2. (46—47.) SZ.	1—168. L.	NOVI SAD—ÚJVIDÉK	1981. MÁRCIUS—JÚNIUS
-------------	----------	-------------------	-----------	------------------	----------------------

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK /HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA/ PA-
PERS OF HUNGARIAN STUDIES / HUNGAROLOGISCHE MITTEILUNGEN

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz folyóirata

Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz a
Tartományi Tudományügyi Öngazgatási Érdekközösség támogatásával

Szerkesztő bizottság: Bori Imre (fő- és felelős szerkesztő), Jung Károly, Mikes
Melánia, Pastyk László (szerkesztő bizottsági titkár), Šulc Magdolna, Tóth Ferenc, Szeli
István

Kiadótanács: Štefan Barbarič (Ljubljana), Bori Imre (Újvidék), Bosnyák István
(Újvidék), Cindori Mária (Belgrád), Lazar Čurčić (Újvidék), Mirjana Fulanović-Šošić
(Szarajevó), Paszkal Gilevszki (Szkopje), Hornyik Miklós (Újvidék), Božidar Kovaček
(Újvidék), Ivan Meden (Zágráb), Ivanka Udovički (Belgrád), Szeli István (Újvidék)

Technikai szerkesztő: Slavko Milentijević

Szerkesztőség: Hungarológiai Közlemények 21 000 Novi Sad—Újvidék, Stevan
Musić u. sz. n.

Megjelenik évente négyszer

Készült a szabadkai Birografika nyomdájában

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Bárth János: Doroszló népessége a XVIII. század közepén.....	1
Kalapis Zoltán: A Bartók család bánáti kapcsolatai.....	71
Bodor Anikó: Közös hexachord dallamok magyar és szerb nyelvterületen	103
Matijevis Lajos: Egy jellegzetes nyelvi betét a Halálra táncoltatott leány balladában	129
Katona Imre: Lábánál holdvilág, fejénél napsugár. A szálláskereső istenségek egy kései emléke Baranyában	149
Silling István: Egy népi imádság Kupuszináról	153

KÖNYVEKRŐL

Silling István: A kalotaszegi hímzés	159
Käfer István: Rozmaringkoszorú	163

SADRŽAJ**STUDIJE**

Bárth János: Stanovništvo Doroslova sredinom XVIII veka.....	1
Kalapis Zoltán: Veze porodice Bartok sa Banatom.....	71
Bodor Anikó: Zajedničke melodije u heksakordu na mađarskom i srpskom jezičkom području	103
Matijevics Lajos: Karakterističan jezički insert u baladi „Halálra táncoltatott leány“	129
Katona Imre: Pokraj nogu mesečina, pokraj glave sunčev zrak. Jedan pozni spomenik božanstava koja traže konačište u Baranji	149
Silling István: Jedna narodna molitva iz Kupusine	153

PRIKAZI

CONTENTS**STUDIES**

Bár h János: The population of Doroslo at the middle of the 18th century	1
Kalapis Zoltán: The Bartók's' contacts with Banat	71
Bodor Anikó: Common hexacord melodies in Hungarian and Serbian language . .	103
Matijevics Lajos: A characteristic linguistic insert in the ballad „Halálra táncolatott leány“	129
Katona Imre: Moonlight at the feet, sunshine at the head. A late reminiscence of godheads looking for shelter in Baranja	149
Silling István: A folk prayer from Kupusina	153

REVIEWS

INHALT**STUDIEN**

Bárth János: Die Bevölkerung von Doroslo in der Mitte des XVIII Jahrhunderts..	1
Kalapis Zoltán: Die Beziehungen der Bartoks mit Banat.....	71
Bodor Anikó: Gemeinsame Melodien im Hexakord im Ungarischen und Serbischen Sprachgebiet	103
Matijevics Lajos: Eine charakteristische sprachliche Einlage in der Ballade „Halálra táncoltatott leány“	129
Katona Imre: Neben den Füßen Mondschein, neben dem Kopf Sonnenschein. Ein spätes Denkmal der Unterkunft suchenden Gottheiten in Baranja.....	149
Silling István: Ein Volksgebet aus Kupusina	153

BÜCHER

TANULMÁNYOK

DOROSZLÓ NÉPESSÉGE A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉN

Bárth János

Viski Károly Múzeum, Kalocsa, Magyarország

Közlésre elfogodva: 1980. 12. 15.

BEVEZETŐ

A jugoszláviai Bácska néprajzi szempontból egyik legegényibb arculatú, magyar többségű faluja, a Zombortól délre fekvő Mosztanga-parti Doroszló.¹ Szép népviseletének híre messze földre eljutott. Szentkútjának búcsúit évente több tízezer ember keresi föl napjainkban is. Szorgalmas parasztnépe fejlett mezőgazdaságot teremtett az elmúlt két évszázadban.

Az oklevelekben gyakran emlegetett középkori Doroszló legkésőbb a XVII. században elpusztult. Egy időre valószínűleg elvesztette régi jelentőségét a határában állt Bajkút nevű búcsújáráhely is. A XVII. század első felében átmenetileg kis számú és fölöttébb mozgékony déli szláv népesség élt Doroszló területén. A táj földesura, a királyi kamara, 1752-ben elhatározta, hogy magyar vagy szlovák katolikus lakosokkal tartósan megnépesíti Doroszlót. A telepések toborzását Dormán Pál vállalta.² Tevékenységét siker koronázta. A távoli megyékből idehozott letelepedők a vármegyétől három, a kamarától két évig adómentességet élveztek. Életüket, sorsukat szerződés szabályozta.

A Doroszlón talált déli szláv családok hamarosan elköltöztek. Később kevés német család idetelepítésével színeződött a nagyrészt magyar falu népességi összetétele.³

¹ Irodalma: KOVÁCS E. 1977. — IVÁNYI I. 1899—1907. III. k. 29—32.

² Dormán Pál rendszeresen szerepelt az új Doroszló lakosainak későbbi összeírásaiban pl. az e tanulmányban is közreadott 1763. évi lélekösszeírásban. A házassági anyakönyvek tanúsága szerint gyakran hívták násznagynak pl. 1754. nov. 24-én, 1755. jan. 26-án, 1762. febr. 14-én. (Anyakönyvek. Doroszló. Plébánia) Ugyanitt többször szerepelnek más Dormánok is. Pl. 1759. nov. 4-én a kupuszinai Balázsovics János elvette Dormán Dorottya doroszlói özvegyasszonyt. 1758. febr. 6-án pedig a doroszlói Kovács Vencel elvette a doroszlói Dormán Katalint, Dormán Márton leányát.

³ Néhányan talán visszamaradtak a korábban itt élt délszlávok közül. Az 1763-ban bér-mált Márcsikity Antal feltehetőleg abból a Márcsikity családból származott, amelyet a Doroszló újranépesítése előtt itt élt délszlávok egyik számbavételekor összeírtak. (A zombori levéltárból származó összeírásmásolat, jelzet nélkül Kovács Endre tulajdonában). Később a Márcsikity név már nem fordult elő.

A XVIII. sz. végén és a XIX. század elején már találunk németeket a doroszlói névsorokban.

Az 1900. évi népszámláláskor Doroszlón 538 házban 2766 lakos élt. Közülük 2642 magyar, 109 német, 15 szerb anyanyelvű volt. Vallási megoszlásuk: 2705 róm. kath., 15 gör. kel., 33 izraelita. BOROVSZKY S.: é.n. 79.

Doroszló tehát klasszikus példája a XVIII. században újratelepült bácskai magyarok lakta falvaknak.⁴ E települések népének eredetéről meglehetősen keveset tud a magyar tudományosság. Kevés a számbajöhető forrás és kevés az e témakörben folytatott kutatás. Ezért nagy jelentősége van minden olyan adatnak, amely a Bácskába irányuló XVIII. századi belső migráció kiindulási pontjairól, útvonalairól tudósít.

Herceg János: Embersor c. művében⁵ szépirodalmi eszközökkel jelenítette meg Doroszló telepítésének históriáját. Írásának szereplői történelmi alakok, akiknek a telepítésben betöltött szerepét a korábbi történelmi kutatás, elsősorban Iványi István munkája tárta fel.⁶ A történelmi munkák megállapítása szerint Doroszló népe dunántúli vármegyéből települt. Közélebbit azonban általában nem közölnék a feldolgozások.

Ezekután nyilvánvaló, hogy nemcsak Doroszló helytörténete, hanem a XVIII. századi Magyarország belső népességvándorlásának története szempontjából is fölöttébb fontosak azok a források, amelyeket tanulmányunk függelékeként közreadunk. A közölt népességi lajstromok 1762-ben és 1763-ban készültek. Az első kettő bérnálási jegyzék 1762-ből és 1763-ból, a harmadik pedig egy lélekösszeírás 1763. végéről. Eredetileg csak a bérnálási jegyzékeket akartuk közreadni, de később kiderült, hogy a munkánk során előkerült lélekösszeírás jól kiegészíti és alkalmanként magyarázza a bérnálási jegyzékeket. Mondhatnánk, kölcsönösen kiegészítik egymást. Ezért határoztuk el együttes közreadásukat.

A BÉRMÁLÁSI JEGYZÉKEK VALLATÁSA

A két közreadott bérnálási jegyzék azoknak a doroszlói lakosoknak a neveit tartalmazza, akiket 1762-ben és 1763-ban Zomborban megbérnáltak. Mindkét irat a Kalocsai Érseki Levéltár bérnálási anyakönyveinek zombori kötegében található.⁷ Ugyanebből a levéltárból egy hasonló lajstromot már közreadtak 1942-ben, mégpedig a Doroszlóval szomszédos Gombos (Bogojeva) 1763. jún. 5-i bérnálkozóinak jegyzékét.⁸ Jelenleg ez az irat nem található meg a levéltárban. Valószínűleg annak idején, a kutatás befejezése után nem került vissza eredeti helyére és így elkallódott.

Bérnálási jegyzékekről lévén szó, joggal felmerülhet a kérdés: miként hasznosíthatók ezek népességtörténelmi kutatások forrásaként? Ebben az időben ugyanis a bérnálási jegyzékeken általában nem tüntették fel a bérnál-

⁴ A bácskai újratelepülés irodalmából:

BODOR A. 1914 — NAGY KÁLÓCZI B. 1943. — GYETVAI P. 1979.

⁵ HERCEG J. 1978. 103—108.

⁶ IVÁNYI I. 1899—1907. III.k. 29—32.

⁷ Kalocsai Érseki Levéltár (A továbbiakban: KÉL.)
I. Anyakönyvek. Zombor.

⁸ POLÁCSI J. 1942.

kozó születési helyét. Ha több falu népét bérmálták egyidőben, akkor a lakóhelyet általában megörökítették. Persze ennek föltüntetését is legtöbbször a lista elején elintézték. A bérmálkozók adatrögzítésénél tehát nem volt követelmény a születési vagy származáshely feltüntetése. Mégis akadt kivétel. Ilyen pl. a közreadott két doroszlói lajstrom, vagy az említett gombosi jegyzék. Kérdés, miért „adminisztráltak“ fölöslegesen a jegyzékek készítői? Miért tüntették fel a születési helyet? Erre a kérdésre határozott választ nem tudunk adni, csak kísérletezhetünk a magyarázattal. Egyrészt gyanakodhatunk arra, hogy valamiféle megszokás, sztereotípiá indíthatta erre az összeírókat. Természetesen nem a bérmálás megszokására gondolunk, hiszen ez a szertartás még ritka volt ezen a tájon, hanem más összeírások gyakorlatára. Ebben az időben folyt pl. a Batthyányi József kalocsai érsek által elrendelt lélekösszeírások készítése.⁹ Az egyházmegyében volt olyan falu, ahol ezeket a lélekösszeírásokat úgy készítették el, hogy feltüntették a lakosok származóhelyét is pl. Bogyiszlón. Korábban is voltak az érsekségnek olyan népességösszeírásai, amelyekben feltüntették a családfők származási helyét.¹⁰

Másik magyarázatunk talán racionálisabb az előzőnél. Eszerint a születési hely feltüntetésének okát abban kereshetjük, hogy szükség volt rá a megkereszteltség igazolásához. A bérmálásnak ugyanis előfeltétele a keresztség. Ezt elvileg bizonyítani kell. Egy állandó népességű, hagyománytartó régi faluban, ahol mindenki ismer mindenkit, ez természetesen soha nem okozott gondot. Nemúgy Doroszlón, ahol 1762-ben és 1763-ban a szélrózsza minden irányából összesereglett népesség élt 10 éves doroszlói múlttal, sőt sokaknál kevesebbel. Itt elvileg előfordulhatott, hogy körössztöletlen is jelentkezik bérmálkozásra. Ennek elkerülése érdekében ajánlatos volt az embereknek valamiféle igazolást hozni a születési helyükről. Követelték-e ezt? Megtették-e ezt? — nem tudjuk. Valószínű azonban, hogy a bérmálási cédulákat¹¹ író pap — ha egyáltalán készültek ilyen cédulák — vagy a lajstrom készítője a kereszteltség bizonyításának esetére jónak látta feljegyezni a messziről ideszakadt doroszlóiak születési helyét.

A XVIII. század közepén Magyarországon a bérmálás még megközelítőleg sem volt olyan kiterjedt, gyakori, illetve a falvak életében periodikusan ismétlődő egyházi szokás mint a XX. században. Az érsekek, illetve segédpüspökeik általában még nem jártak ki a falvakba bérmálni, mint a legújabb korban. A bérmálkozni szándékozók, illetve akiket a bérmálás szükséges voltáról a helyi plébános meggyőzött, az egyházmegye székhelyét, illetve nagyobb városait keresték fel e célból. A kalocsai egyházmegye területén a török kiűzése utáni időkben csak Kalocsán és Bácsban bérmáltak. Később a század közepe táján került sor bajai, zombori és szabadkai bérmálásokra.¹²

⁹ Sajnos Doroszló és Gombos 1762. évi lélekösszeírását nem ismerjük, de bizonyára elkészült. Ugyanis több bácskai helység ekkori lélekösszeírásának töredéke fennmaradt a Kalocsai Érseki Levéltárban. Ezek a töredékek egy régi kötetből származó lapok. A kötet valószínűleg eredetileg az egész egyházmegye anyagát tartalmazta. (KÉL.I. Vis. Can. Általános).

¹⁰ Pl. 1725-ben. Közzölte: BARTH J. 1974.

¹¹ LONOVICS J. 1865. II.k. 68.

¹² Gyetvai Péter szíves közlése ezirányú kutatásai alapján.

A bérmálkozni akarók tehát az említett városok közül a hozzájuk legközelebb esőt keresték fel a bérmálásra kijelölt napon. (általában pünkösd táján). Itt falvanként vették őket lajstromba, és így végezték el a szertartást is.

A doroszlóiak a szomszédos Gombos (Bogojeva) népének elődeivel, az új-karavukovaiakkal¹³ együtt Zomborba mentek bérmálkozni 1762. júl. 25-én. A 166 doroszlói bérmálkozó névsora két darab középpüthajtott nagyív papírra, tehát 8 oldalra fért el. Az 55 karavukovai bérmálkozó névsora másfél oldalt vett igénybe. „Ex Karavukova“ feliratú lapjukat betétként behelyezték a meghajtott doroszlói ívek közé. Így állt több mint két évszázadon át a zombori anyakönyvek között. A korabeli iratkezelő az összehajtott doroszlói borító ív hátsó oldalára fönt feljegyezte, hogy mikor történt a bérmálás, és a két faluból hány fő nevét tartalmazzák az egymásba helyezett iratok. A következő évben, 1763-ban, jún. 5-én újra bérmáltak Zomborban. Ekkor 277 doroszlói és 75 új-karavukovai katolikus járult a krizmával felkenő püspök elé. Jegyzéküket szintén valószínűleg egymás közelében tárolták a kalocsai levéltárban, de miként fentebb már jeleztük, az új-karavukovai lajstrom eltűnt, csak egy 1942. évi közlésből ismerjük. A doroszlói jegyzék napjainkig megmaradt a zombori anyakönyvek között.

A két doroszlói lajstrom 166+227, azaz 393 bérmálkozó nevét, életkorát és születési helyét örökítette meg. Ha megnézzük a bérmálkozók életkorát, azonnal szembetűnik, hogy sok köztük a felnőtt vagy öreg korú. Ez megintcsak XVIII. századi helyzetkép, amely jócskán elút a XX. század viszonyaitól. A legújabb korban ugyanis a hagyománytartó közösségekben, konszolidált viszonyok között a bérmálás a gyermekkor és a felnőttkor határterületéhez rögződött. Az egyház szemében kapu volt az öntudatos hívőség felé. A nép is — a reformátusok konfirmálásához hasonlóan — valamiféle határpontnak, mondhatni avatásnak tekintette a felnőtté válás útján. Sajátos szokás és elvárásrendszere alakult ki. Ezzel szemben a XVIII. században, amikor Magyarországon még nem volt rendszeres a bérmálkozás, (vagy esetleg még a keresztséggel együtt kiszolgáltatták¹⁴), nem kötődött annyira a serdülőkorhoz. Gyakorlatilag sok volt a „túlkoros“, a visszamaradt. Így történt a doroszlóiak esetében is. A sok helyről verbuválódott népesség, nagy része régi lakóhelyén nem bérmálkozott. Doroszlón is eltelt megközelítőleg 10 esztendő addig, amíg az erélyes Batthyány érsek utasítására megtartották az 1762. és 1763. évi bérmálásokat. Így fordulhatott elő, hogy a bérmálkozók között 70 éves is akadt.

A közreadott doroszlói bérmálkozási jegyzékek eredetileg hat rovatból állnak:

1. Nomen Baptismi — keresztnév
2. Nomen Confirmationis — bérmanév
3. Cognomen — családi név

¹³ JUNG K. 1978. 168.

¹⁴ Sajnos a bérmálás szokásvilágának kutatását a néprajz ezidáig fölöttébb elhanyagolta. Jellemző, hogy az új Magyar Néprajzi Lexikomból is kimaradt a bérmálás címszó. A turai bérmálás rövid leírása: SCHRAM F. 1972. 136.

¹⁵ LONOVICS J. 1865. II.k. 62.

4. Aetas — életkor
5. Locus Nativitatis — születési hely
6. Patrini vel Patrinae — a bérma apa vagy anyja neve

A közlés során valamennyi rovatot meghagytuk. Ezenkívül kiegészítettük a névjegyzéket sorszámozással.

Az összeírás latin nyelvű, a lajstromba vett személyek keresztnéve latinos alakban szerepel. Így is közöljük, mivel az egész összeírásban betűhív közlésre törekedtünk, beleértve a nyilvánvalóan elért és elért helységneveket is. Ezért volt szükséges a helységneveket magyarázó adattári fejezetünk beiktatása. A helységnevek néha ragozottak, pl. Földvárino, Jaurino, Szegedino, vagyis földvári, győri, szegedi alakban fordulnak elő. Ilyen esetekben sem változtatunk. Eltértünk viszont az eredetitől akkor, amikor elhagytuk a helységnevek előtt itt-ott esetlegesen kitett ex vagy e praepozíciót.

Tudományos szempontból mire is használható az eféle bérmlási jegyzék? Mindenképpen sokféle vizsgálatra. Legfontosabb a születési helyek sorozata, mivel ez fontos népesedés- és településtörténeti következtetések levonására alkalmas, és tulajdonképpen az egész Kárpát-medencét bevonja vizsgálódásunk körébe. Fontos a családnevek sorozata is, mivel az átköltözések révén valószínűleg nemcsak Doroszló, hanem a Délnyugat-Bácska egészének népességtörténete számára tartogat adatokat. Nyelvi szempontból jelentős lehet a keresztnévek sorozata is, mert csaknem négyszáz emberről lévén szó, következtetni tudunk a névgyakoriságra.

NEVEK ÉS EMBEREK

A két doroszlói bérmlási lajstromban összesen 393 bérmlőző neve szerepel. A tanulmányunk függelékében közölt lélekösszeírás szerint 1763 végén 960 személy élt a faluban. Az előző évi, illetve a nyári bérmlás óta nagyjából változatlanok fogva föl a falu népességszámát, azt mondhatjuk, hogy a két bérmlás alkalmával Doroszló lakosságának 40%-át vették lajstromba. Ha azonban a bérmlási jegyzékek jelentőségét, forrásértékét kutatjuk a magyarországi belső vándorlás szempontjából, nem elég ezt az egyfajta százalékos összefüggést figyelembe vennünk. Sokkal fontosabb az a körülmény, hogy ezek a lajstromok az 1763. évi lélekösszeírás 224 kiscsaládjából 180 kiscsalád (családmag) (80,3%) családnevével azonos családnevet tartalmaznak. Tudatosan fogalmaztuk ilyen körülményesen, mivel azt nem írhattuk, hogy a családmagok 80,3%-a előfordul a bérmlási jegyzékekben, hiszen nem tudjuk, hogy az azonos nevű családok közül melyikből származott egy-egy megbérmlált. Még többet mondunk, ha csak a családnevek számát vesszük alapul számításaink során. Eszerint az 1763. évi lélekösszeírás 128

féle családnév közül 86, tehát 66% szerepel a bérnáltási lajstromokban bérnáltként. Biztosan nem bérnáltkozott senki 49 családmagból, az összes családmagok 21%-ából. Ezek a családok 42 féle családnevet viseltek, tehát az összes családnév 33%-át.¹⁶

Tovább vizsgálva a kétféle összeírás összefüggéseit, megállapíthatjuk, hogy a bérnáltási jegyzékben számos olyan nevet találunk, amely az 1763 végén készült lélekösszeírásban nem fordul elő. E jelenség okát nyomozva különválasztottuk a csak férfiak, a csak nők, és a nők és férfiak által egyaránt használt hiányzó neveket.

Az 1763. évi lélekösszeírásban nem szereplő, de a bérnáltak jegyzékében csak nők által viselt 52 névvel könnyű a dolgunk.¹⁷ Ezek azért nincsenek az összeírásban, mivel ilyen nevű család ebben az időben nem élt Doroszlón, az összeírók pedig névszerint csak a családfőket vették számba. Elsősorban feleségnevekről van szó, mégpedig olyan asszonyokról, akiket más helységekből, legtöbbször még a régi lakóhely tájékaról vettek feleségül. Köztük lehetnek a más faluból való szolgálólányok, akiknek számát egyébként 10 főnek jelzi az 1763. évi összeírás. Talán növelhette a számot néhány árva is, akik egyes doroszlói családoknál nevelkedtek, de az összeírók a gyermekek között tüntették fel őket.

Nehezebb a dolgunk azzal a hat családnévvvel, amelyek férfiaknál és nőknél egyaránt előfordulnak a bérnáltak között, de 1763 végén nem szerepelnek. Ez a hat családnév: Apari, Bod, Pesti, Szebényi, Győrffy, Takács. E családnévvel 21 személyt neveztek meg. Közülük 18 harminc éven aluli, de már szolgálatra alkalmas korú volt. Feltételezhetnénk tehát, hogy legtöbbszörük szolgál, béreslegény és szolgáló volt, ezért nem írták össze névszerint

¹⁶ E nem bérnáltkozó családok az alábbiak: (Előttük az összeírásbeli sorszám. Az utánuk levő betűjel a név mai (1979. évi) életére, sorsára utal. A betűjelek feloldását lásd az 1. számú adattári összeállításunk bevezetőjében! Ezúton köszönöm Kovács Endre segítségét, aki a nevek mai előfordulásáról tájékoztatót.)

Gazdák: 5. Tattár (N), 7. Kalmár (N), 13. Nemezc (N), 16. Fogl (RV), 18. Szlesak + 177 (N), 19. Ujvari (N), 22. Fülöp + 73 + 179 (N), 36. Mattijas (N), 38. Buzacsia + 188 (V-Bugadzsia), 41. Hanal (UN-Hanák), 46. Görich (N), 48. Szilágyi (RV), 50. Samu + 78 (SV), 52. Botti (N), 66. Ainsel (N), 72. Tuncz (N), 74. Pálincás (N), 80. Czibulka (N), 81. Turkál (V), 85. Jurin (N), 86. Francovics + 213 (N), 87. Bába (N), 90. Hegybéli (V) 93. Mattus (N), 99. Misser (N), 105. Kucsar (N), (Kacser?), 112. Lakatos (N), 121. Borsics (V), 122. Pém (N), 123. Révész (N), 131. Mikina (RV), 146. Görög (UN), 162. Szlaninka (N), 167. Erdéli (UN), 169. Müller (UV),

Zsellérek: 171. Sánta (UN), 174. Sólom (N), 175. Hanák + 206 (UN), 204. Majoros (N), 212. Moravics (N), 228. Hrobak (N), 232. Lölkös (N),

— Adattárunk 1. tételként a bérnáltási lajstromokon előforduló családnéveket soroljuk fel. Az 1763. évi doroszlói családnév-állomány akkor lenne megközelítőleg teljes, ha a fentebb említett 42 féle családnevet is hozzáadnánk az adattárbeli névsorhoz. E nevek viselőinek eredetéről azonban nincsenek adataink, így ott nem szerepelnek.

¹⁷ Az 1763. évi lélekösszeírásban nem szereplő, de a bérnáltak jegyzékében csak nők által viselt családnévek: Asztalos, Bajcsi, Belanszky, Berta, Bodor, Bognar, Bona, Chricza, Czipo, Csigli, Csikós, Csongrády, Csontos, Döme, Dudas, Gavandó, Gombkötő, Hadarics, Hegedüs, Héder, Ifjú, Kacser, Klobesik, Kollár, Koprivanacz, Korolya, Kósza, Kurta, Kurtos, Libiska, Lolovics, Mathevcics, Málik, Medve, Meszáros, Morvai, Muslai, Parti, Pető, Pobanczi, Polakony, Rajos, Rubi, Sos, (Sas), Suhajda, Szalmás, Szekeres, Szili, Vajda, Virág, Zoki.

1763 végén. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Csak egyéni, aprólékos családtörténeti kutatásokkal juthatnánk igazán megnyugtató magyarázathoz, ez viszont fölöttébb körülményes és nehéz feladat. A buktatók és akadályok érzékeltetésére hadd álljon itt néhány példa!

Viszonylag egyszerűnek látszik a helyzet a Takács névvel, amelynél valószínűleg a gyakorolt mesterség hatására névcsere következett be. A Takács név hiánya különösen feltűnő az 1763. évi lélekösszeírásban, mivel hét Takács nevű fiatal is bérmáltak ebben az időben, és a Takácsok szép számmal szerepelnek a későbbi doroszlói összeírásokban is. Ugyanakkor a lélekösszeírásból tudjuk, hogy 1763 végén két takácsmester is működött a faluban: Hegybéli Ferenc és Kovács János. A doroszlóiak valószínűleg őket nevezték az egyszerűség kedvéért Takácsnak. Gyermekeik is így kerültek fel a bérmálási jegyzékre, sőt később már maguk az utódaik is így szerepeltek az összeírásban.

Az Apari név már nehezebb kérdéseket vet fel. A Tolna megyei Apari helység ugyanis többször előfordul születési helyként a bérmálási jegyzékekben. Ezért, ha történetesen az Apari névvel jelzett személyeknél más helységet szerepeltettek is származási helyként, valószínűleg számolhatunk ezekben az esetekben az eredetre utaló, de még nem rögződött névcservével. A három megbérmált Apari már bácskai helységekben született. Elődeik azonban Tolna megyéből érkezhettek, ahol valószínűleg több helységben is előfordult ilyen családnév az Aparról származó famíliák jelölésére. Tudjuk, hogy Nagymányokon 1722-ben éltek Apari nevű lakosok, 1735—36-ban pedig három Apari nevű és egy apari származásúnak jelzett Baltavári nevű gazda lakott a német többségű faluban.¹⁸ Később ismeretlen helyre távoztak. Talán éppen Doroszlóra? Nem valószínű, hogy ezt valaha is lehetne bizonyítani. Az anyakönyvek tanúsága szerint 1754-ben Doroszlón egy Apari-gyereket kereszteltek, 1759-ben pedig egy Apari lány férjhez ment. 1762/63-ban a familiából hárman is ott voltak a bérmálkozók között. Az 1763 utáni összeírásokban rendszeresen találkozunk a nevükkel. Pl. az 1759. évi doroszlói dézsmajegyzékben¹⁹ két Apari nevű gazda szerepel. Ezekután szinte lehetetlen megválaszolnunk, hogy mért nem írtak össze Apari nevű családfőt 1763 végén, az egyébként pontosnak látszó összeírók. Kifelejtették? Nem is létezett önállóan élő Apari család, hanem az Apari nevet szétszóródott, apa nélküli fiatalok viselték, akik mind szolgáltak? Átmenetileg elköltözött a család? A határozott és pontos válasz ennyi idő távolából nagyon kérdéses.

Nem könnyű a helyzet a Bod, Györffy, Pesti és Szebényi nevekkel sem. Abban megegyeznek, hogy egyiknek sem találjuk nyomát a XVIII. század utolsó harmadából származó összeírásokban. Az 1763 előtti doroszlói anyakönyvekben azonban gyakran feltűnnek. Mind a négy családnak voltak felnőtt férfi tagjai, mert többször bejegyezték őket házassági tanúként. Bod Gergely pl. tekintélyes férfiú lehetett, mivel Dormán Pálhoz hasonlóan

¹⁸ BLANDL György 1936. 36., 86.

¹⁹ KÉL.II. Dézsmajegyzékek. 1795. Doroszló. — Szerepel Apari János nevű gazda egy datálatlan, de valószínűleg az 1750-es években készült doroszlói összeírásban is. OL.E. 213. Kamarai Levéltár. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. Bács-Bodrog megye Doroszló.

fölöttébb gyakran násznagykodott. 1757-ben pl. Cser Antal tanító esküvői tanúja volt. 1760-ban három alkalommal is násznagynak hívták. 1763 végén mégsem írták össze. Meghalt közben? Nem találjuk az 1763. évi halottak anyakönyvi bejegyzéseiben. Elköltözött? Talán egyszer egy másik bácskai falu történetéből tűnik föl!

A Szebényiek esetében talán számolhatunk névcserével. A Györffy és a Pesti család valószínűleg közel állt egymáshoz, ugyanis 1763. jan. 22-én Györffy Mihály házasságkötésekor Pesti Márton volt az egyik tanú. Tanulmányos a dátum. 1763. jan. 22-én tehát még meg volt a korábban is szereplő Pesti Márton, év végén viszont már nem írták össze. Az 1763. évi doroszlói halottak anyakönyvében nem szerepel. Kénytelenek vagyunk tehát arra gondolni, hogy 1763-ban elköltözött Doroszlóról a Bodokkal, a Györffyekkel és a Szebényiekkel együtt.

A fenti példák sejteni engedték, hogy milyen aprólékos, részletekbe menő kutatásokra lenne szükség az egyes családok történetének feltáráshoz.

Sajnos az ilyen búvárkodások sem vezetnek mindig eredményre, sőt a nagy forrásszegénység miatt alig végezhetők el, holott egy falu és egy táj népesedéstörténetének sok fontos, általános kérdésére csak ezek a feltárt család-történetek adhatnának helyes választ.

Valamivel biztosabban gyaníthatjuk annak a 25 családnévnek a sorsát amelyeket 27 doroszlói bérmálkozó fiú, illetve férfi viselt, de az 1763. év végi lélekösszeírásban nem szerepelnek.²⁰ Nagy többségük nem fordul elő a korábbi anyakönyvekben, tehát valószínűleg a falu legmozgékonyabb rétegét alkották: a gazdacsaládoknál szolgáló, lakóhelyüket sűrűn változtató pásztorokét, béreseket stb. Az 1763. évi doroszlói lélekösszeírásból kiderül, hogy ebben az időben 27 nőtlen szolga volt a faluban.²¹ Nevüket nem tüntették fel, csak számukat jelezték. A nőtlen szolgák és a bérmálási jegyzékek másutt elő nem forduló nevű férfiai valószínűleg többségükben azonosak. Azért mondjuk, hogy valószínű, mivel a nyári bérmálások, és az év végi lélekösszeírás közötti időbe esett Szent Mihály napja, amikor is néhány szolga megválhatott a falutól és helyükbe újak jöhettek. Másrészt ebben az esetben is fennáll a névcserélehetősége, különösen a ragadványnevek „hivatalos“ névként való szerepeltetése. Erre gondolhatunk pl. a Bagó névnél, amely a bérmálási jegyzékben és az 1762. évi házassági anyakönyv tanúi között előfordul, később viszont más összeírásokban Nagy Márton előneveként találkozunk vele. Bizonyára előfordult elköltözés is a bérmálás és az év végi lélekösszeírás között. Végezetül szükséges megemlítenünk, hogy az 1763. végi családfőnévsorban nem szereplő nevek közül néhány, mint pl. az Ádám a Baby és a bogojevai kapcsolatokat tükröző Nedlesar feltűntek a későbbi doroszlói dézsma összeírásokban.²² Nehéz a helyzet azokkal, akik korábban is elő-

²⁰ Felsorolásuk: Ádám, Baby, Bagó, Bagyi, Bublóczky, Buglóczy, Buga, Bujdosó, Czinege, Franjó, Frieber, Gamasi, Kapas, Kopacs, Kosikar, Kun, Lampert, Lengyel, Magyar, Marcsikity, Nadlesar, Odal, Perneckzi, Polgár, Sivolics.

²¹ A két 27-es szám valószínűleg véletlen egybeesés lehet.

²² KÉL.II. Dézsmajegyzékek 1795. Doroszló.

fordultak, mint pl. az Ádám. Itt a fentebb említettekhez hasonló megmagyarázhatatlan eltűnésről van szó. Mások szolgából válhattak gazdává, miután megházasodtak és birtokot szereztek Doroszlón.

Fentebb többször utaltunk már névváltozásra, a hivatalos név és a falu nyelvén élt név különbözőségére, a kétféle név keveredésére, változékonyságára. Ez a jelenség közismert a magyar nyelvterület egészéről a korábbi évszázadokból és a XVIII. századból egyaránt.²³ Valószínűleg Doroszlón is bőven akadt rá példa. A nevek rögzületlensége és esetlegessége jól tükröződik az egyik XVIII. századi doroszlói összeírásban,²⁴ ahol ilyen nevet is olvashatunk: „Uj lakos János“.

A bérmlási lajstromokon szereplő doroszlóiak közül 216 személy volt férfi és 177 nő (55, illetve 45%).

A jegyzékben összesen 170 különböző *családnév* fordul elő. Számolásunknál a nyilvánvaló elírásokat egy névnek vettük (pl. Veleski — Veleczi, Stancsik — Stancsics stb.). A 170 féle családnévből 60 vagyis 35,29% csak férfiaknál, 63 vagyis 37,05% csak nőknél fordul elő. 47 nevet, a családnévek 27,64%-át férfi és nő egyaránt viselte. Népeségtörténeti szempontból legfontosabbak az utóbbiak, a férfiaknál és nőknél egyaránt előforduló nevek, mivel ezek viselői jelentették a tartós doroszlói népességet. Sok név törzsökössé vált a bérmlások idején csak férfiak által viselt nevekből is. Legkisebb jelentősége a csak nők által viselt neveknek volt, mivel többségük feleségnévként csak az 1762/63. évi bérmlás korában élt Doroszlón.

Bár a bérmlálkozók csak 40%-át képezték Doroszló népének és ezért a családnév-gyakorisági következtetéseket nehéz leszűrni, mégis érdemes talán itt felsorolnunk azokat a családnéveket, amelyek legnagyobb számban fordultak elő a bérmlálkozók között. Ezek bizonyára elárulnak valamit a családnévek elterjedtségéről, gyakoriságáról is. Összesítésünk szerint messze vezet a Kovács név 29 fővel. Utána következik a Horváth 13, a Szabó 12, a Molnár és a Nagy 11—11, a Varga pedig 10 fővel. A Németh familia 8, az Adamecz és a Takács 7—7 bérmlálkozóval képviseltette magát. Különös, hogy az Adamecz kivételével valamennyi gyakori név meglehetősen jellegtelen, amely valamennyi magyarlakta tájon előfordul. Tanulságos egybevetni ezeket az adatokat az 1763. évi lélekösszeírás hasonló adataival. Ez az összeírás megadja a családok létszámát. Ha a hasonló nevű családok összlétszámából levonjuk a feleségeket, a szolgákat és a szolgálólányokat, tehát azokat akik föltehetőleg más családnévet viseltek, megkapjuk a biztosan egy családnévet viselő személyek legalacsonyabb számát. Ez a szám még növekedhetne azokkal, akik a feleségek, szolgák és szolgálók közül ezt a családnévet viselték, de ezek száma meghatározhatatlan és egyébként sem befolyásolná lényegesen a képet. A tendenciák így is megragadhatók. A lélekösszeírás ilyen szempontú vizsgálata alapján legtöbbször, 55-en viselték a Kovács nevet, 30 személy Nagy, 27 Horváth és 19 Molnár nevű volt. E családokat emlegettük a bérmlálási jegyzékek névgyakorisági vállalásakor is. Ebben az esetben a kétféle forrás,

²³ Vö.: KÁLMÁN B. 1973. 64—65.

²⁴ OL. E. 213. Kamarai Levéltár. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. Búcs-Bodrog m. Doroszló. Datálatlan összeírás.

nevezetesen a lakosság egészét magában foglaló lélekösszeírás és a népesség 40%-át tartalmazó bérmálkozó lajstrom adatai összevágtnak, mintegy bizonyítva a bérmálkozó lajstromok tanulmányozása során leszűrhető megállapítások helytálló voltát.

A továbbiakban tanulságos néhány mondat erejéig figyelmet szentelnünk a *bérmaszülők nevének* is. A lajstromokon a bérmálkozók számával azonos számú bérmaszülői névbejegyzés található. Mivel fiúnak férfi, lánynak nő bérmaszülőt kell választani, a bérmaszülők körében a nemek aránya elvileg olyan, mint a bérmálandók esetében. A kép egyszerűségét azonban jelentősen zavarja, hogy egy-egy bérmaszülő többször is beállhatott a sorba, kezét újabb „bérmagyerek“ vállára téve. Így a bérmaszülők száma bizonyára jóval kevesebb, mint a bérmálkozóké. Létszámuk meghatározása azonban nem könnyű, mivel nem tudjuk, hogy a hasonló hangzású család és keresztnévet viselő emberek valóban azonos személyek voltak-e. Úgy véljük, hogy az esetek nagyon nagy többségében ugyanaz az ember rejtőzik a hasonló nevek mögött. Például az 1/116—118-as bérmálkozó bérmakeresztanyja egyaránt Lendvai Erzsébet. Nagyon valószínű, hogy ugyanarról a Lendvai Erzsébetről van szó mind a három esetben. Hasonló valószínűséggel állíthatjuk ugyanezt más bérmaszülőknél is. A valószínűsíthetőség és a tudományos elemzés lehetőségének megteremtése céljából, kényszerűségből kimondjuk, hogy a hasonló család és keresztnévet viselő bérmaszülőket azonos személyeknek vesszük. Az így vállalt esetleges hibaszázalékért kárpótol a számszerű feldolgozás lehetősége. Eszerint a két bérmálási jegyzéken 209 bérmaszülőt tudunk névszerint megkülönböztetni. Könnyen gondolhatnánk arra, hogy no lám, van újabb 209 doroszlói nevünk, csapjuk össze a kettőt és örvendezzünk, hogy már 602 doroszlói lakost ismerünk. Ez azonban valószínűleg könnyelmű öröm lenne, az alábbi okok miatt:

— Elvileg nem biztos, hogy minden bérmaszülő doroszlói lakos volt. A zombori bérmálkozás alkalmával bárki, aki katolikus, odacsapódhatott a bérmálkozó mögé, bár inkább szokás volt rokont, vagy jó ismerőst felkérni a bérmaszülői tisztségre. Gyakorlatilag valószínűleg mind doroszlóiak voltak a bérmaszülők, hiszen a környéken alig akadt más magyar nyelvű katolikus település. Talán még Új-Karavukova-(Bogojeva) jöhet számításba. Tulajdonképpen elhanyagolhatnánk ezt az aggályt, de nem tesszük.

— Nem biztos, hogy a 393 bérmálkozó és a 209 bérmaszülő összegeként szerepeltetett 602-es szám 602 különböző doroszlói személyt jelöl. Valószínűleg vannak átfedések. Pl. az 1762-ben megbérmáltak 1763-ban már beállhattak bérmaszülőknél. (Sőt egy-egy jegyzéken belül is tapasztalunk gyanús névegyezést, bár ilyenkor nem biztos, hogy a két hasonló név egy személyt takar.)

Nem adjuk össze tehát a bérmálkozók és bérmaszülők létszámát, hanem a bérmaszülők családnevét külön elemezzük.

A valószínűsíthető 209 bérmaszülő 151 féle családnevet viselt. A 151 családnévből 105 megtalálható a bérmálkozók táborában is. Az e neveket viselők tehát olyan családok tagjai voltak, amelyekből bérmálkoztak is 1762-ben vagy 1763-ban. A bérmaszülők lajstromában 46 olyan családnév található,

amely nem fordul elő a bér málkózók körében.²⁵ Közülük négy név: Buzacsia, Sánta, Slezák, Ujvári,²⁶ szerepel az 1763. végén készült doroszlói lélekösszeírásban, annak ellenére, hogy nem bér málkózott ezekből a családokból senki. Marad tehát 41 olyan családnév a bérmaszülők körében, amely sem a bér málkózók jegyzékében sem a lélekösszeírásban nem fordul elő. Közülük 19-et nő viselt. Ezek tehát lehetnek a régi lakóhelyekről hozott távoli feleségnevek, esetleg környékbeli falvak asszonynevei. Nem keresünk tehát mögöttük doroszlói családokat, és tulajdonképpen nem is foglalkozunk velük többet. A maradék 22 nevet férfi viselte. Meglehetősen tanácstalanul állunk e bérmaapákkal szemben. Nevük nem illeszkedik a korabeli Doroszló családnévállományába, de ugyanakkor doroszlói bér málkózók bérmaapaságát vállalták. Kis részük lehetett doroszlói, talán a lélekösszeírásbeli szolgák sorában, akiknek csak számát jelezték, nevét nem. Másik, nagyobbik részük azonban valószínűleg idegen helységi volt, esetleg éppen zombori.²⁷ Föltehetőleg távoli ismerősként, vagy alkalmi ismeretség alapján kérték fel őket a több helység népét megmozgató bér málási ünnep forgatagában, hogy vállalják a bérmaapaságot. Valószínűleg akadtak köztük új-karavukovai (gombosi) magyarok is, akik hasonló származásuk révén állhattak rokonságban a doroszlóiak első nemzedékével.²⁸

Alábbiakban röviden foglalkozunk a bér málási jegyzéken szereplő *keresztnevekkel* és *bérmanevékkel*. Általában megszoktuk, hogy névgyakoriságot anyakönyvek alapján szokás ismertetni.²⁹ A kutatók egy-egy időszak újszülötteit sorbavéve állapítják meg bizonyos nevek kedvelt vagy kevésbé kedvelt voltát. Doroszló esetében most keresztmetszetszerűen, egy adott népcsoport, nagyjából egyidőbeli névgyakoriságát figyeljük meg. Sajnos nem az egész faluét,³⁰ hanem annak csak 40%-át kitevő 393 fős csoportét. Azokét, akik bér málkózóként rákerültek a bér málási lajstromokra. Mivel azonban jelentős számú emberről van szó, és ezek a személyek a legkülönbözőbb korcsoportokból kerültek ki, a névgyakorisági számok valószínűleg jól tükrözik a jellemző sajátosságokat. Szükséges még megjegyeznünk, hogy ezek a számok nem egy évszázados múltú, hagyománytartó közösség névadási szokásait tükrözik, hanem egy sok helyről összeverbuválódott, éppen alkuló közösség néválló-

²⁵ Ezek a családnevek a következők:

Teke, Budagyia, Törő, Kaloncsics, Rakcsi, Szoldan, Pavlovics, Gazafi, Pék, Lipkai, Karasz, Karoliny, Kolongyics (csics), Milasics, Fogás (gis), Peter, Kelemen, Sánta, Boskovics, Házi, Kötőártó, Klepcsik, Francia, Szakmári, Bukerovity, Lebeda, Slezák, Boda, Csonka, Gyuroška, Ujvári, Ponorác, Hegyi, Bukor, Szoloski, Szentgyörgyi, Kárlóczi, Lukács, Jakovics, Gáspár, Lelavics, Kupuszini, Jagicza, Párcsetics.

²⁶ Talán a Fogos (Fogis) név a Fogl magyarosított alakja.

²⁷ Feltűnően sok köztük a délszláv hangzású név. Pl. Ponorác, Jakovics, Parcsetics stb.

²⁸ Gombosi rokonokat gyaníthatunk az alábbi nevek mögött: Pl. Kárlóczi, Lukács, Csonka, Pék (utóbbi csak bérmaszülők között a Polácsi féle jegyzékben). — Vö: POLÁCSI J. 1942 és KÉL.I. Bér málási anyakönyvek. Zombor. 1762-ben bér mált új-karavukovaiak jegyzéke.

²⁹ A nagyszámú irodalmat itt nem idézhetjük. Csupán utalunk az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék csoport „Magyar személynévi adattárak” c. sorozatában megjelent füzetekre, pl. a 7., 12., 18. számúra, Hajdú Mihály és Virág Gábor műveire.

³⁰ Egy egész falu egyszeri névgyakoriságát kíséreltük meg bemutatni fajszi tanulmányunkban. BARTH J. 1975. 96.

mányáról adnak képet. Tulajdonképpen egy adott létszámú embercsoport adott időben megfigyelhető keresztnév statisztikáját tudjuk nyújtani.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a viselt keresztnevék száma férfiaknál és nőknél egyaránt kevés volt. A nevek egyik felén osztozott az emberek nagy többsége, a nevek másik felével viszont csak 1—2 embert jelöltek.

A bérmálási lajstromok 215 doroszlói férfi bérmálkozója 24 féle keresztnévet viselt. Legtöbbször a Jánosok voltak. 44-es létszámuk a számbavett férfiak 20,4%-át jelenti. Az egyes nevek részesedését az alábbi felsorolásunk szemlélteti: János 47 fő, Mihály 30, György 25, István 23, Ferenc 19, József 13, Márton 13, Pál 9, András 7, Mátyás 5, Imre 4, Jónás 3, Péter 3, Ádám 3, Tamás 3, Sándor 2, László 2, Miklós 2, Samuel 1, Antal 1, Gábor 1, Jakab 1, Elias 1, Valsangus ? 1.

A bérmálási lajstromokon szereplő 178 nő 16 féle néven osztozott. Kimagaslóan sokan, összesen 45-en voltak a Katalinok. A számba vett nők 25,2%-át, tehát több mint egy negyedét jelentették. A 16 női név megoszlása: Katalin 45, Erzsébet 35, Anna 23, Ilona 18, Mária 15, Judit 13, Éva 11, Rozália 5, Borbála 5, Zsuzsanna 2, Ágnes 1, Sybylla 1, Sára 1, Terézia 1, Julianna 1, Krisztina 1.

A római katolikus egyház felfogása szerint a bérmálkozó védőszentet választ magának és a védőszent nevét felveszi bérmanév gyanánt.³¹ A magyar néprajz ezidáig adós a bérmálkozás szokásvilágának alapos feltárással és a bérmanév-választás kérdéseinek tisztázásával. Személyes tapasztalataink, impresszióink alapján úgy véljük, hogy a XX. századi Bácskában, de talán országszerte is, gyakori volt az a szokás, hogy a bérmálkozó a bérmaszülő keresztnévét választotta bérmanévéként. A doroszlói bérmálási jegyzékeken is látunk erre példát, de nem túl gyakran. Összesen 81 olyan esetet számoltunk meg a 393-ból, amikor a bérmálkozó a bérmaszülő keresztnévét választotta bérmanévéül. Ez a feljegyzett nevek 20,6%-a. A többi bérmálkozó más nevet választott, föltehetőleg valóban kedves szentjének a nevét. Nem tudjuk, hogy e névválasztásban mennyi volt a saját elhatározás és mennyi a papi sugallat, de talán mégis tükröz valamit a korabeli népi vallásosság egy részletéről. Nevezetesen a szentek népszerűségének, és paraszti ismeretének valamilyen mércéjeként tekinthető. Ezért tartottuk szükségesnek számbavenni és előfordulási sorrendbe állítani a bérmanéveket, mintegy bemutatva gyakoriságukat. Számolásunk realitását növeli, hogy a keresztnévvel ellentétben itt a neveket gazdára találásuk pillanatában foghatjuk meg, mivel két alkalommal egy-egy nagy csoportban bérmálták a doroszlóiakat. Ha tehát a bérmanévek választásában volt divat, az itt mindenképpen megfogható.

A 215 doroszlói férfi bérmálkozó 24 féle bérmanévet vett fel. Legtöbbször, 50-en, (23,2%) az Istvánt választották. Nem sokkal marad el mögötte a János sem (41 fő, 19,06%). A választott nevek rangsora: István 50, János 41, Ferenc 25, József 20, Mihály 19, György 12, András 8, Márton 8, Imre 6, Antal 5, Pál 5, Péter 3, Jakab 2, Ignác 1, Tamás 1, Dömötör 1, Vencel 1, Gábor 1, Xaver 1, Sándor 1, Miklós 1, László 1, Lőrinc 1, Ádám 1.

³¹ LONOVICS J. 1865. — valamint különböző lexikonok „Bérmálás“ címszava. — Tanulmányoztuk a mai egyház élő gyakorlatát is.

A 178 nő 15 féle bérmanevet választott magának. Legtöbben 41-en Szent Annát tekintvén védőszentjüknek, az Anna nevet vették fel (23%). A nevek sorrendje: Anna 41, Éva 31, Katalin 30, Ilona 28, Erzsébet 17, Mária 8, Rozália 6, Judit 6, Julianna 3, Borbála 2, Terézia 2, Zsuzsanna 1, Antónia 1, Franciska 1, Krisztina 1.

Az Anna bérmanév gyakoriságát talán azzal is magyarázhatnánk, hogy az Anna jellegzetes nyári névnap (júl. 26.), a bérálás pedig nyáron volt. Sőt az 1762. évi bérálásra éppen a Szent Anna ünnepe előtti napon, júl. 25-én került sor. Az ekkor készült jegyzékben azonban csak 16 Anna bérmanév van, tehát arányaiban nem több, mint a másokban, amely viszont jún. 5-én készült.

A bérmanevet esetében is megfigyelhető, hogy a nevek felét csak 1—2 ember viselte. Ezek a nevek tehát éppen hogy csak előfordultak, míg mások részesedése igen nagy.

Annak illusztrálására, hogy a bérmanév valóban a választott védőszent-re utal és, hogy a családnév gyakran fogalkozásnevet őriz, hivatkozunk az 1763. évi bérálási lajstrom 90. számú béráltjára, a 12 éves Juhász Jakabra, aki Kecelről származott, és aki a ritka Demeter bérmanevet vette föl. Apja föltehetőleg valóban juhász volt. Innen kapta családjának nevét. Talán éppen a Kecelhez tartozó híres Dömötör pusztán őrizte korábban a birkákat. Közismert, hogy Szent Dömötör milyen nagy tiszteletnek örvendett a juhászok körében.³² Valószínűleg ezért választották a juhász fiúnak a Dömötör bérmanevet.

A LÉLEKÖSSZEÍRÁS

A függelékében közreadott doroszlói lélekösszeírás 1763 decemberének utolsó napjaiban készült, tehát az 1763. év végének népesedési állapotait tükrözi. A falu népének számbavételét, az akkori doroszlói vezetők, Zámbo Mihály bíró, hat esküdt és Versegi Ferenc nótárius hitelesítette. Talán a Kamara, mint földesúr vagy méginkább a kalocsai érsekség adott utasítást e nagy munka elvégzésére.³³ A sors érdekessége, hogy a fontos iratot a rányomott doroszlói pecsét miatt valamikor kiemelték eredeti helyéről és ma az Országos Levéltár pecséttel ellátott iratainak különgyűjteményében található.³⁴

A lélekösszeírás bevezetője hangsúlyozza, hogy a lajstrom a doroszlói katolikus magyarokat tartalmazza. Ebben az időben azonban valószínűleg más vallású és más nemzetiségű lakos lényeges számban, nem élt a faluban.³⁵ Következésképp a lélekösszeírás számadatai a falu népességének egészére vonatkoznak, a lakosság egészét magukba foglalják. A lélekösszeírás rovatai:

1. Numerus Domorum — házzámok

³² BÁLINT S. 1977. II.k. 402—404.

³³ Nem úrbéri célból készült összeírás, mert szerepel benne a bíró is. Az úrbéri összeírásokból a szolgáltatásokkal nem tartozó bírót általában kihagyták.

³⁴ OL. E. 213. Kamarai Levéltár. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. Bács-Bodrog m. Doroszló. 1763. Az összeírásra Gyetvai Péter hívta fel a figyelmet.

³⁵ Leszámítva a 17-es házban élő zsidót.

2. Nomina Subditorum — az alattvalók nevei illetve: Nomina Ingviliorum. . . — a zsellérek nevei
3. Opifices — foglalkozások
4. Hospes — gazda
5. Hospitissa — gazdasszony, feleség
6. Proles — gyerekek
7. Famuli — szolgák
8. Ancillae — szolgálók
9. Summa Animarum — a lelkek összesen.

Az összeírás először 1-től — 169-ig haladva számbaveszi a házas gazdákat. Nem tesz különbséget jobbágy és házas zsellér között. Utóbbira valószínűleg kevés példa akadt a nemrégiben települt faluban. Természetesen névszerint csak a családfőt említi meg. A feleségeknek, gyarekeknek, szolgálóknak és szolgálóknak csak a száma szerepel. A házas gazdák után következik a házzal nem rendelkező zsellér-családfők lajstroma. Őket nem folyamatosan számozta a jegyzék készítője, hanem annak a háznak a számát írta nevük elé, amelyikben laktak. Így a számsor nem folyamatos, másrészt előfordul, hogy egy szám után több név is következik, jelezve, hogy abban a házban több zsellércsalád is lakott. Mostani szövegközlésünkben, e nevek előtt zárójelben még egy szám szerepel. Ezt a számot mesterségesen, a feldolgozás során adtuk a zselléreknek, mintegy folytatva a házas gazdák számsorát, hogy így tanulmányunkban minden névszerint jelölt családfő számmal hivatkozható legyen.

A lélekösszeírás egyik legmeglepőbb sajátossága, hogy a benne házatlan zsellérnek jelzett családfők jelentős része tulajdonképpen nem volt igazi házatlan zsellér, hanem nős gazdafi vagy testvér, aki feleségével és gyermekeivel az apai házban lakott. Az összeírók zsellérként emlegették őket, mivel nem volt a kezükben, illetve közvetlen irányításuk alatt parasztgazdaság. Hasonló összeírásokban az ilyen házaspárokat általában annál a háznál szokták összeírni, ahol laktak, feltüntetve a házbeli párok, illetve lelkek számát. Itt más rendszert követett az összeíró. Először csak a gazdaházaspárt, gyermekeit és szolgálóit vette számba, majd külön lajstromozva kerültek papírra az egyes házaknál élő további házaspárok, gyermekeikkel.

1763 végén, a doroszlói házak 30,7%-ában, vagyis 169-ből 52-ben élt egyidőben több házaspár, illetve a demográfia nyelvén, családmag.³⁶ Az 52 ház közül 8-ban kettő zsellérházaspár, tehát összesen három-három családmag élt. Volt még három ház, ahol zsellérházaspár is élt (15, 47, 17), de ezeken a helyeken a gazda gyermektelen egyedülálló férfi volt, tehát nem alkotott családmagot. A 15. és a 47. ház gazdájáról ez nyilvánvaló, a 17. sz. ház gazdájáról azonban csak annyit tudunk, hogy zsidó. Egyszerűség kedvéért ezt is az egyedülálló férfiak közé számítottuk és házat olyannak tüntettük fel, ahol csak egy családmag élt, mégpedig a zsellér. 19 házban 22 olyan zsellércsaládfőt

³⁶ ANDORKA R. 1975. 343. — Családmagnak tekintettük a gyermekes özvegyasszonyokat (24, 73, 97, 215), de nem tekintettük családmagnak a 131. sz. háznál élő 219. sz. magányos özvegyasszonyt.

találunk, akik ugyanolyan nevűek voltak, mint a ház gazdája.³⁷ Róluk feltételezhetjük, hogy csak az összeírási módszer választotta el őket nagycsaládjuktól. Egyébként valószínűleg családközösségben, „egykenyéren“ éltek a hasonló nevű házigazdával, aki esetleg testvérük, leginkább azonban apjuk volt. Különösen biztosra vehetjük a családközösséget, ha pl. a házigazda és a zsellér keresztnéve azonos. Ilyenkor nem testvérekről, hanem apáról és házas fiáról van szó. Összesen tehát 19 házban feltételezhetünk nagycsaládot.³⁸ Ez a doroszlói házak 11%-a. A feltételezett nagycsaládi kötelékben 132 lélek élt, a doroszlói lakosság 13,7%-a. Egy nagycsaládra tehát átlagban 6 fő jutott, ami kevésnek mondható.³⁹ Kevés házban gyaníthatunk tehát nagycsaládi szervezetet és hasonlóképpen kevés az e házakban élő rokon személyek száma. Ezt valószínűleg azzal magyarázhatjuk, hogy ebben az időben, a telepítés után tíz esztendővel általában nem öreg, hanem fiatal, illetve életük delén járó családfelek éltek Doroszlón. „Új hazát“ keresni, települőként messzi földekre elmenni ugyanis általában nem az öregek szoktak, hanem a vállalkozó szellemű fiatal házaspárok. Így történthetett ez Doroszlón is. Következésképp 10 évvel a telepítés után még kevés olyan család lehetett a faluban, amelyben felnőtt, házas fiak éltek. A nagycsaládok száma valószínűleg a következő évtizedekben szaporodott meg, amikorra felnőttek a telespes fiatalok gyerekei.

A fentieket látszik igazolni az is, ha az 1763. évi lélekösszeírást összevetjük egy korábbi doroszlói lélekösszeírással, amely sajnos dátátlan, de feltehetőleg az 1750-es évek végén készült.⁴⁰ Ebben a korábbi lélekösszeírásban 166 házat írtak össze, 682 lélekkel. 7 házban élt feleséges zsellér, akik nevüket tekintve mindannyian idegenek voltak annál a háznál, ahol laktak. Ha ezeket a számadatokat összevetjük az 1763. végi összeírás 169 házával, 960 lelkével és 63 zsellérrként emlegetett családfőjével, megállapíthatjuk, hogy a házak számában alig van eltérés (3), a lelkek száma viszont 278-al nőtt. Ugyanekkor 56-tal szaporodott a háználküli zsellér családmagok száma is. Mindezt valószínűleg úgy magyarázhatjuk, hogy a két összeírás közötti időszakban, a viszonylag fiatalon idekerült családokban megszorodott a felnőtt és megházasodott gyerekek, következésképp az unokák száma. Ez a fejlődés, illetve növekedés kihatott a zsellérré minősíthető fiatal házaspárok számának növekedésére. Természetesen emellett kihatott a lélekszám növekedésére a külső bevándorlás is, de ez itt, témánk szempontjából mellőzhető.

1763 végén 38 doroszlói háznál 41 olyan zsellér családmag lakott, amely a házigazdával nem azonos nevet viselt.⁴¹ Miként fenntebb már utaltunk rá,

³⁷ Felsorolásuk: 4. Salamon, 18. Szlezsák, 22. Fülöp, 23. Garai, 25. Patonczai, Patonczai, 32. Fekete, 35. Bombola, 38. Buzacsia, 60. Kemény, 67. Huszár, 69. Sáfár, 75. Papp, 106. Magocsi, Mágocsi, 115. Göller (özvegy) 148. Molnar, 155. Nagy, 166. Juhász. 3 Nagy+idegen, 102. Török+idegen.

³⁸ Közülük két házban (3, 102) idegen zsellércsalád is élt.

³⁹ Vö: BARTH J. 1975. 92. (Fajszon 7,35 volt a nagycsalád átlagos lélekszáma).

⁴⁰ OL. E. 213. Kamarai Levéltár. Városi és községi pecsérrel ellátott iratok. Bács-B. megye. Doroszló. Dátátlan összeírás.

⁴¹ A házak száma és a zsellérek nevei:

1. Farkas Kovács, 7. Sólom, 12. Hanák, 15. Nagy, 17. Bombola, 26. Cseke, 28. Juhász, 46. Horváth, 47. Kocsis, 56. Király, 64. Hambalkó, 68. Végh, Tamaskó, 70. Kiss, 74. Cser, 84. Halász, 87. Kámán, 89. Molnár, 90. Majoros, 91. Farkas, Juhász, 94.

közülük két család olyan helyen élt (3., 102.), ahol a gazdával nagycsaládi köteléket alkotó zsellércsalád is szerepelt. 36 házban azonban csak „tiszván” más nevű zsellérek fordultak elő. 3 háznál (68, 137, 169) két-két idegen zsellércsalád élt. Tanulmányunk írása során sok gondot okozott, hogy egyes házaknál pl. a 133-asnál és a 137-esnél pontosan a szomszéd házban lakott olyan nevű gazda, mint itt a zsellér. Arra gyanakodtunk, hogy talán valamiféle elírásról lehet szó és az ilyen zselléreknek tulajdonképpen a nagycsaládok számát kellene gyarapítani. Ez azonban nem bizonyítható, és az összeírás is pontosnak látszik. Véletlen összeesésről lehet tehát szó, és ezt a jelenséget úgy kell elfogadnunk, ahogy van.

Nem tudjuk, hogy a 38 doroszlói háznál élő 41 más nevű zsellércsalád milyen viszonyban volt a házigazda családjával. Együtt, „egykenyéren” éltek-e a gazdacsaláddal, tehát beletartoztak-e a „paraszti famíliába”⁴² vagy pedig csak lakóként bérelték a ház egy részét vagy a telek valamelyik kisebb épületét. Valószínűleg mindkét esetre volt példa. Néhol rokonságról is lehetett szó, hiszen a másnevű zsellérben lappanghatott pl. vő. Ennek bizonyításához azonban a legapróbb részletekig ismerni kellene az egyes családok korabeli történetét, másrészt adatokat kellene feltárni a vőség intézményének gyakoriságára. Ezekre az ismeretszerzésekre ennyi idő távolából és a nagy forrásszegénység miatt kevés remény van. Így legtöbb esetben idegent kell gyanítanunk a zsellérben, aki saját ház és saját telek híján más háznál húzódott meg. Kérdés persze, hogy a házigazda gazdaságában dolgozott-e, vagy csak itt lakott. Ugyanis, ha alkalmazottként dolgozott a gazdánál, akkor jóval szorosabb volt köztük a kapcsolat, mint egyébként. Ilyenkor „egy kenyéren élésre” is gondolhatunk.

Miként már utaltunk rá, a 131. sz. háznál élő magányos özvegyasszonyt családtörődéknek vettük, tehát nem szerepeltetjük a zsellér családmagok számában. A 115. sz. házban egy gyermekes özvegyasszony jelentette a zsellér családmagot. A 40 más nevű zsellércsaládfő feleséges emberként élt idegen háznál. Valószínűleg többségük fiatal házas lehetett, mivel sok volt köztük a gyermektelen és az 1—2 gyermekes.⁴³

Doroszló népe a lélekösszeírás idején, miként később is, nagy többségben a mezőgazdaságból élt. Akadt azonban a faluban mindig néhány mesterember, aki a helyi parasztság igényeit elégítette ki. 1763-ban a lélekösszeírás készítői jelölték ezeket a mestereket. Szerepel két kovács, (Faber 11, 135), két csizmadia, (Chotarnarius, 14, 94) és két szűcs (Textor, 90, 92). Figyelemre méltó, hogy az egyik kovácsmester családneve is Kovács (11). Itt tehát elérjük a foglalkozásnév családnévvé rögzülésének folyamatát. Előfordulhat, hogy az összeírók csak az „elismert, (pl. a zombori céhekbe tartozó) iparosokat jelölték

Hanak, 105. Török, 108. Moravics, 109. Francsovcics, 114. Berkes, 128. Adamecz, 129. Herncsar, 130. Adamecz, 133. Farkas, 134. Kardos, 137. Hosa, Horváth, 140. Kutri, 150. Varga, 159. Hrabak, 160. Palkovics, 162. Molnár, 169. Lölkös, Kovács — 3. Sánta, 102. Huszár (azonos névvel)

⁴² Vö: KOSÁRY D. 1963.

⁴³ A 63 zsellér családmag (ideértve a gazdacsaláddal azonos nevűeket és nem azonos nevűeket egyaránt) egyharmada (21) gyermektelen volt. Több mint egyharmada (23) egy gyermeket nevelt. 2 gyermeke volt 12, 3 gyermeke 4 és 4 gyermeke 3 családnak.

iparosnak. Rajtuk kívül mások is foglalkozhattak, legalábbis az év egy részében ipari tevékenységgel. Különösen a gazda családjával nem egyező nevű zsellérek között akadhattak ilyenek. Ugyancsak ezek közül kerülhettek ki a pásztorok, halászok, hajóvontatók is. Sajnos, ezeket nem vették számba. Néhány név azonban sokat sejtet. pl. az 1. sz. házban Papp Sándornál lakott egy „Farkas Kovács“ nevű zsellér. Mivel az összeírást valószínűleg a falu szélén kezdték, a faluszéli lakóhely és a Kovács név kovács mesterséget sejtet. Ugyancsak gyanús „Martinus Kovacz zingarus“ említése a 169. házban. Ez az utolsónak összeírt épület feltehetőleg szintén falu szélén állhatott, és az egyik zsellér lakója talán cigánykovács volt. Foglalkozásra utalhat a 28. és a 91. háznál megfigyelhető Kocsis név is.

A 17. számú házban „Judeus“, azaz zsidó lakott, aki itt valószínűleg boltot tartott. Esetleg a kocsmát is bérelhette. A 19. számú házban lakott Újvári Ferenc tanító. A 74. számú ház zsellér lakójáról, a két gyerekes Cser Antalról tudjuk, hogy 1767-ben átmenetileg tanító volt a szomszédos Új-Karavukován. Később visszatért Doroszlóra, mert ő és utódai rendszerint szerepelnek a különböző összeírásokban.⁴⁴ Valószínűleg nemes ember lehetett a magányos Kardos Ferenc a 15. sz. házban. A 15, 16, 17. számú házak tájékán lehetett a falu középső része, mivel itt lakott a zsidó, a tanító és itt volt a nemes ember háza is. Valószínűleg itt állt a templom, a bolt és a kocsmá, de ezekről nem tesz említést az összeírás.

A továbbiakban érdemes áttekintenünk a lélekösszeírás néhány tanulságos összesített számadatát. A 17. sz. házban lakó zsidó (Judeus) nem szerepel összesítéseinkben, mert e számításaink során az eredeti összesítő számadatokat vettük figyelembe. Ezek pedig a zsidót nem vették bele a lélekszámba, csak a házak sorában jelezték a házat.

Korábban említettük már, hogy 27 magányos férfiszolga és 10 hajadon szolgáló élt a faluban. Ezek beletartoztak annak a családnak a közösségébe és munkaszervezetébe, ahol szolgáltak. Az összesen 37 magányos szolga Doroszló népességének 3,85%-át jelentette.

A házatlan zsellérnek minősített családokban 197 személy élt. Ha azonban ezt százalékban próbáljuk kifejezni, nem sokat mondunk vele. Miként előbb már utaltunk rá, itt a zsellérfogalom nem társadalmi jogállást takar, hiszen a gazdafiak is ebbe a kategóriába kerültek. Jobb eredményre jutunk, ha közülük kiszűrjük azokat a családokat, akik más nevéek voltak, mint a házigazda. E 41 családban 131 személy élt, tehát a doroszlói össznépesség 13,7%-a. Őket számíthatjuk valószínű házatlan zsellérnek.

Viszonylag alacsony az özvegyek száma. Ez is mutatja, hogy nemrég letelepedett, hosszú utat megtett viszonylag fiatal népesség lakta a falut. Hiszen nyilvánvaló, hogy az új „honfoglalásra“ nem elesett özvegyek, hanem munkaképes házaspárok indultak el. Özvegyasszonyt csak ötöt vettek számba (24, 73, 97, 115, 131.). Közülük négy gyerekeket is nevelt, tehát családmagot alkotott. Más kérdés, hogy ebben az időben fölöttébb „kapósak“ voltak a doroszlói özvegyasszonyok. A házassági anyakönyvekben föltűnően gyakori

⁴⁴ KÉL. II. Dézma-összeírások. Doroszló 1795.

az olyan eset, amikor doroszlói özvegyasszony idegen, elsősorban gombosi—bogojevai férfival kötött házasságot. Özvegy férfit tulajdonképpen nem is írtak össze, csak két olyat, akiket inkább egyedülállónak nevezhetnénk (15, 47). Mindkettő egyedül élt, gyerek és feleség nélkül. A gazdacsaládok háztartásába nyilvánvalóan beletartozó házasulatlan szolgákat nem számítva nagyon kevés a családtöredékek száma, mindössze 3 fő.

Összesen 466 gyereket vettek számba. Ez Doroszló népességének csaknem a fele, 48,5%-a.⁴⁵ Természetesen nem tudjuk, hogy az összeírók pontosan mit értettek gyereken, mivel életkorokat nem tüntettek fel. Valószínűleg a gazdaházaspár mindazon gyermekeit, akik még nem kötöttek házasságot. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy egy fennmaradt kimutatás szerint 1767-ben Doroszlón 14 pár kötött házasságot. A vőlegények általában 19,5, a menyasszonyok 18 évesek voltak.⁴⁶ Ilyen korúak, illetve ennél fiatalabbak lehettek a lélekösszeírás „gyerekek” rovatában számbavett személyek. Aggléányság és aggléányság ebben az időben és az ilyen nagy lehetőségeket kínáló, új településű helyen valószínűleg alig fordulhatott elő.

Az összeírók 163 gazdaférjet, 163 gazdafeleséget, 2 egyedülálló gazdát, 3 özvegy gyermekes gazdasszonyt, 57 zsellérférjet, 57 zsellérfeleséget, 1 özvegy gyermekes zselléraszonyt és 1 egyedülálló zselléraszonyt vettek számba. Találtak tehát 220 férjet és 220 feleséget, vagyis 220 teljes házaspárt. Emellett volt négy olyan özvegyasszony, aki gyerekeivel együtt családmagot alkotott. Ha a 960 fős össznépeességből leszámítjuk a 3 egyedülállót, és a 37 szolgát megállapíthatjuk, hogy a 224 családmagra vagy kiscsaládra 920 fő jutott, Egy családmag tehát átlagosan 4,1 főből állt.⁴⁷

Sajnos nem tudjuk, hogy a házaspárok hány háztartást alkottak, és következésképp azt sem, hogy egy háztartásra hány fő jutott. Fentebb azonban már feltételeztük, hogy azok a családos zsellérek, akiknek neve azonos a gazda nevével, valószínűleg nagycsaládi szervezetben, egy háztartásban éltek a gazdával, hiszen az feltehetően apjuk volt. A gazda nevével nem azonos nevű zsellércsaládokról viszont azt írtuk, hogy élhettek egy háztartásban is a gazdával, de élhettek „lakóként” külön háztartásban is. Most, összesítő számításaink során, úgy vesszük ezeket a zsellércsaládokat, mintha mind külön háztartást alkottak volna. Így, ha a 224 családmagból kivonjuk a gazdákkal azonos nevű 22 zsellércsaládmagot, megkapjuk a doroszlói háztartások feltételezett számát, 202-öt. Ezt a számot szaporíthatnánk még a két egyedülálló férfival és az egyedülálló nővel, de nem tesszük, mert feltételezzük, hogy a három magányos ember nem alkotott külön háztartást, hanem egy háztartásban élt azzal a zsellér, illetve gazda családmaggal, aki ugyanazon a portán lakott. Feltételezhető, hogy a gazdáival nem azonos nevű zsellércsaládok egy része közös háztartásban élt a gazdával, tehát a háztartások száma kevesebb, mint 202. Ez azonban a rendelkezésünkre álló adatok alapján

⁴⁵ Vö: BÁRTH János 1975. 93. o. — Fajszi népességén belül 1762-ben 51,3%-ot tettek ki a 0-19 évesek.

⁴⁶ OL. E. 160. Kamarai Levéltár. Consr. Diverse. II. tétel. Bács m. Doroszló.

⁴⁷ Vö: a fajszi 4,2-es kiscsalád átlaggal.
BÁRTH J. 1975. 90.

nem bizonyítható, illetve a valódi háztartásszám nem állapítható meg. A kikövetkeztetett 202-es háztartásszámot alapul véve megállapíthatjuk, hogy 1763-ban Doroszlón egy háztartásra átlag 4,75 fő jutott. Ez jóval kevesebb, mint az 1784—87. évi népszámlálás anyaga alapján megállapított 5,28 fős magyarországi átlagos háztartásnagyság.⁴⁸

DOROSZLÓ ALAPNÉPESSÉGÉNEK SZÁRMAZÁSA

Miként korábban már utaltunk rá, az 1762—63. évi doroszlói lélek-összeírások azért keltették fel érdeklődésünket, mivel bennük feltűntették a megbérmált személyek születési helyét. Következésképp tanulmányunk legfontosabb részének e származási adatok elemzésével és bemutatásával kellene foglalkozni. Ez fölöttébb nehéz feladat, mivel rengeteg időráfordítás után is óriási buktatókat és bizonytalanságokat rejteget magában. Vegyük mindjárt sorba a legjellemzőbb nehézségeket:

1. A helységnevek egy része nyilvánvalóan elírás, torzítás, értelmetlenné fordítás. Hadd utaljunk itt pl. a Filecz hasz (1/30) vagy a Telele (1/52) állítólagos helységnévre. Ezeket és néhány társukat nagyon sok utánajárással sem tudtuk azonosítani.
2. A megfejthetetlennek vélt helynevek egy részét végül is azonosítottuk valamilyen hasonló hangzású helynévvel. Pl. Szonyházat a Zala megyei Boldogasszonyház, Asszonyház megnevezési változatával (2/146), Virgét a horvátországi Virjével, (2/118). Skramnikot a horvátországi Skradnikkal (2/91). Időnként azonban nem voltunk elég bátrak. Pl. Ilazát (2/38) nem azonosítottuk a Trencsén megyei Ilavával, bármilyen csábító is volt a hasonlóság! Nem azonosítottuk Földvárat sem Dunaföldvárral, pedig Tolna megye szerepéből ez igencsak kínálkozott.
3. Azonosításunkat néha az azonos családnevek segítették. Pl. a Psolovszky családnév vezetett bennünket arra a következtetésre, hogy a megfejthetetlennek látszó, nyilvánvalóan elírt Sklacs (2/89) azonos lehet az Ung megyei Galoccsal. (2/128).
4. Munkánkat nehezítette, hogy az összeírók sokszor a nevek korabeli régies, népi vagy nemzetiségi változatát jegyezték fel. A későbbi helynévtárakban emiatt igen nehéz volt rájuk találni. Pl. a horvátországi Szluin, a régiesebb Slunj alakban (2/46), a szintén horvátországi Otočac (Otočsác) a régiesebb Ottochecz alaknak jobban megfelelő

⁴⁸ TAMÁSY J. 1963. — Kisebb ez a háztartásnagyság az alsónyékítől és a kölkeditől is (ANDORKA 1975, 348.). Több, mint a Dányi Dezső által számolt győri háztartásnagyság (4,30) (DÁNYI D. 1965. 80—83, 105.) — Nyilvánvaló, hogy kevesebb, mint a fajszi 6,2 fős háztartásszám, mivel Fajszon a gazdák családjával együtt összeírt zsellércsaládokat a gazdák háztartásaiba tartozónak vettük. Így csökkent a háztartásszám és nőtt az átlagos háztartásnagyság.

Otocsecs alakban alakban fordult elő (2/141). A nemzetiségi névváltozatra jó példa Krupa (1/15), amely Dolni Krupaként Alsó-Korompa régi szlovák neveként fordul elő.

5. A származási helyek között valószínűleg akadnak olyanok is, amelyek kívül esnek a történeti Magyarország határain. Csak így magyarázhatjuk meg pl. a Litomislo (2/193) ismeretlen helynév szereplését.
6. Sok gondot okoztak a Horvát-Szlavónországbeli helynevek. Legtöbbjük valamelyik katonai regiment településterületébe esik. Fentebb már példálóztunk közülük néhányal.
7. Sajnos, a lajstromok készítői csak a helységnevet jegyezték fel, a vármegyét nem. Tették ezt annak ellenére, hogy valószínűleg fogalmuk sem volt a bemondott és nagynehezen kibetűzött falunév elhelyezkedéséről.

Mivel a bérnyilvántartási jegyzéken nincsenek feltüntetve a megyenevek, sok születési helyként bemondott településnév pontos azonosítása szinte lehetetlen. Elsősorban azoké, amelyekből sok volt a Kárpát-medencében. Ilyenek elsősorban a Szent előtagú helynevek: Szentmiklós, Szentmárton stb. Előbbiből több mint 40, utóbbiból több mint 30 helység volt a történeti Magyarország területén. Nem egyszerűbb az Újvár és a Földvár nevű helyek meghatározása sem. Tehetetlenül álltunk azonban olyan egyszerű helynevek előtt, is mint pl. Tura (1/80). Esetében gondolkodás nélkül a „hires“ Pest megyei Turára gondolnánk, hiszen ez útjába esett a XVIII. századi észak-déli népmozgás egyik fő vonulatának. Ugyanakkor „papírforma szerint“ mégsem köthettünk ki a Pest megyei Turánál, hiszen a helységnevtárak szerint Nyitra és Szabolcs megyében is van Tura nevű falu, bár közülük inkább csak a Nyitra megyei jöhet számításba a táji előfordulási gyakoriság alapján.

Általában elmondható, hogy jelentős mértékben meg lehetett volna növelni a „biztos“ helységek számát a „nem azonosíthatók“ rovására. Mégpedig úgy, hogy a több megyében is előforduló hasonló helységnevek közül kiemeltük volna a legtöbb doroszlóit kibocsátó megyék, vagy a Doroszlóhoz viszonylag közel eső megyék névváltozatait. Pl. a sok Szent előnevű helységnevével azokat, amelyek Tolna, Baranya, Somogy, Bács és Pest megyében fordulnak elő. Így lehet, hogy sok esetben rátapinthatnánk az igazságra, de méginkább megnőne az amúgysem kicsi bizonytalansági tényező. Ezért ezt a módszert csak olyankor alkalmaztuk, ha valamilyen más körülmény is mellette szólt. Pl. a Fajszi helységnevek közül a Kalocsa környéki régi Pest megyei Fajszt választottuk (1/27,45 — 2/145), mivel a Sáfár családnevet női ágon megtaláltuk e Fajszi 1762. évi lélekösszeírásában⁴⁹, másrészt egyéb forrásokból, elsősorban perekből tudjuk, hogy a XVIII. század első felében és közepén erről a Fajszi előfordultak délre költözések.⁵⁰

⁴⁹ Közli: BÁRTH János 1975. 95., 105. 29-es ház.

⁵⁰ KÉL. II. Hp. A. 1743. 159—170. A fajszi határperben megszólaltatták öt bezdáni lakost, akik 1743 húsvétja előtt költöztek Fajszihoz Bezdánra: Ezek a következők: Horváth István 25. é, Váczy András 38. é, Major Lukács 42. é, (Közben Bátyán is élt), Váczy Mihály 55. é, (Fajszi előtt Kalocsán élt), Rekettyei György 58. é.

Mivel kutatásaink során egyértelművé vált, hogy Doroszló újranepe-
sítésében a magyarországi megyék közül Tolna megyének volt a legnagyobb
szerepe, a hasonló helynevek azonosításánál alkalmazható területi-gyakorisági
elvet elsősorban Tolna megyében vettük figyelembe. Így határoztunk meg
Tolna megyeiként néhány olyan helységet, amely más megyében is előfordul,
de a tolnai tájakon a legtöbb doroszlóit kibocsátó falvak környékén feküdt.
A szomszédsági elvet néhány közeli baranyai helységnél alkalmaztuk. Pl.
így határoztunk meg baranyaiként, a máshol is előforduló Vörösmartot, Udvar
(1/68, 2/11), (2/68, 69, 180).

A helységnevek meghatározását Lipsky és Ludovicus Nagy régi hely-
ségnévtárai, Vályi András és Fényes Elek országbemutató geográfiai szótárai,
valamint XIX. század végi modern helységnévtárak segítségével végeztük.⁵¹
Természetesen használtunk megfelelő térképeket is. A meghatározásoknál
a XIX. század végi magyarországi és horvátországi megyebeosztást vettük
alapul. Néhány esetben eltekintettünk ettől a korábbi, jellemzőbb beosztás
javára. Horvátországot egy egységnek vettük számításaink során. Az ide
azonosítható helységneveket nem vettük külön-külön megyéenként számba.
Szegedet Csongrád megyével, Pestet Pest megyével együtt szerepeltettük.
Egy-egy helységnév azonosításakor a névtárakban a falvakat és városokat
vettük figyelembe. Pusztanevet csak egy-két speciális esetben vettünk szá-
mításba, elsősorban akkor, ha nem volt más, illetve, ha feltételezhető volt,
hogy valaki jöhetett onnan.

Tanulmányunk adattári részében közlünk egy táblázatot, amely ABC
sorrendbe szedve magában foglalja azokat a helységneveket, ahonnan a
doroszlói bérnalkozók származtak. E táblázat alapján azonosíthatók vagy
legalábbis valószínűsíthetők a bérnalkozói jegyzékek sokszor nehezen értel-
mezhető helységnevei. A helységtáblázat készítésének módszertani kérdéseiről
és a használatával kapcsolatos tudnivalókról a táblázat bevezetőjében
írunk.

A doroszlói bérnalkozók neve után feljegyzett helységnevek fontos népe-
sedéstörténeti irányokat, utakat és tendenciákat rejtenek. Ezért csoportosításuk,
meghatározásuk, elemzésük mindenképpen szükséges és e tanulmány keretében
elkerülhetetlen. Nyilvánvaló azonban, hogy ez a feladat jelenti a kutató számára
a legnagyobb buktatókat és melléfogási lehetőségeket. Nagyon sok itt a
bizonytalansági tényező, a jelenleg ismeretlen, de idővel esetleg ismertté váló
körülmény. A tendenciák tulajdonképpen jól és biztosan kirajzolódnak. Az
egészen pontos számszerű adatok, arányok és százalékok azonban szinte
elérhetetlenek. A helységnevek „ismert“, „bizonytalan“ és „ismeretlen“
kategóriába sorolása, bármilyen óriási munka is húzódik meg mögötte, tulaj-
donképpen egy statikus kutatói ismeretszintet tükröz. Ez az ismeret új for-
rások felfedezésével, kutatási véletlenek által bármikor bővíthet. Ebben az
esetben azonban változik a besorolás. Vele együtt változnak a konkrét számadat-
ok, a százalékok és arányok. Szükségesnek tartjuk azonban megjegyezni,
hogy ezek az esetleges változások tulajdonképpen nem érintik a megállapítások

⁵¹ LIPSZKY J. 1803. — NAGY L. 1828. — VÁLYI A. 1796—1799. — FÉNYES E.
1851. — JEKELFALUSSY J. (Szerk.) 1900.

lényegét, csak az aprólékos számszerű pontosságot. Ezért fejtegetéseinkben elsősorban jellemző tanulságok, a főbb népesedési irányok vázolására törekszünk.

A 393 bér málköző közül 302 doroszlói személy születési helyét tudtuk egyértelműen meghatározni valamelyik vármegye javára. Az összes bér málköző háromnegyedről tehát nagyjából bizonyosan lehet tudni, hogy a Kárpát-medence mely tájáról került Doroszlóra. 73 személy születési helye egyelőre nem azonosítható pontosan. Bizonytalanságuk leginkább abból következik, hogy ezek olyan helynevek, amelyekből sok, illetve több volt a Kárpát-medencében. Végül 15 személy születési helyét ismeretlennek jelöltük. Ezek a helynevek általában tollhibák, elírások eredményei, következésképp azonosíthatatlanok.

A 302 ismert származáshelyű lakos 114 azonosítható helységen osztozott. A 73 bizonytalan származáshelyű személy 49 faluból eredt. Az ismeretlen helységnevet megjelölő 15 személy 14 helységből származott. Összesítve megállapíthatjuk, hogy a 393 bér málköző neve után 175 helységnevet jegyeztek föl. Közülük 302 személy (76,8%) és 114 helység (65,1%) alkalmas a fontosabb következtetések levonására.

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a biztosan azonosított születési helyű személyek közé számítottuk azokat a bér málkózókat is, akik már Doroszlón születtek az újjátelepülés és a bér mállás között eltelt évtizedben. Ők 34-en jelentős mértékben megemelték az egyébként csak 268-at kitevő számot. Gyermekük lévén, neveikből gyakran meghatározható családjuk, és így származáshelyük valóban megállapítható.

Továbbá meg kell még jegyeznünk, hogy a 175 feljegyzett helységnév férfiakra és nőkre egyaránt vonatkozik. Következésképp nem számítható mindegyik közvetlen származáshelynek. Pontosabban fogalmazva: nem állíthatjuk mindről, hogy ott toborzást folytattak volna Doroszló benépesítői, illetve onnan közvetlenül útrakeltek volna emberek Doroszló felé. A 175 helységnév, illetve a 302 származáshely között ugyanis ott vannak az asszonyok születési helyei is, amelyek gyakran nem egyeznek a Doroszlóra indulás helyével, hiszen jó részük korábban feleségként került férje falujába arról a helyről, amelyet születési helyeként feljegyeztek.⁵² A házasságban élő nők tehát legtöbbször nem abból a helységhől indultak el Doroszlóra, ahol születtek, hanem onnan, ahová korábban férjhezmentek. Ez a körülmény jelentősen megnöveli a Doroszló benépesítésében résztvevő falvak számát. Tanulmányunk írása során ezért gondoltunk arra, hogy valamiképpen kikapcsoljuk vizsgálataink sorából az asszonyok származási helyét. Ez azonban megvalósíthatatlan volt, hiszen az életkoron kívül semmi sem árulkodott arról, hogy kit tekinthetünk asszonynak és kit nem, pontosabban ki volt asszony a telepítéskor és ki lett azzá később. Ezt a gondolatot tehát elvetettük, mivel úgy véltük, hogy az asszonyok származásával kapcsolatos kétségeink csak telepítéstörténeti szempontból érdekesek, néprajzilag nem. A létrejött új Doroszló néprajzi képének alakulása szempontjából ugyanis minden jövevény eredete, származáshelye

⁵² Természetesen a férfiaknál is lehettek közbeeső állomások. Az útrakelők között bizonyára sok akadt, aki akkori lakhelyén sem volt őshonos, hanem maga vagy elődje úgy költözött oda.

egyaránt fontos. A 175 helység legalább 175 színt jelentett az új falu népéletében. Hiszen függetlenül attól, hogy férfi volt vagy nő, mindenki hozott magával valamit szülőfaluja néprajzi sajátosságaiból. E néprajzi sokféleség ötvöződéséből jött létre az egységes népi kultúrájú Doroszló, amely a XX. sz. elejére kitűnt a környezetében nyelvével, szokásaival és szép viseletével.

Számbavéve azokat a bérmlákozókat, akiknek származáshelye biztosnak mondható (összesen tehát 302—34=268), az egyes megyék részesedését az alábbi táblázatban foglalhatjuk össze:

Tolna	megyében született 119 fő
Bács-Bodrog	megyében született 32 (Doroszló nélkül)
Somogy	megyében született 26 fő
Baranya	megyében született 13 fő
Pozsony	megyében született 11 fő
Pest (Pest városával)	megyében született 10 fő
Zala	megyében született 10 fő
Sopron	megyében született 8 fő
Fejér	megyében született 6 fő
Csongrád (Szegeddel)	megyében született 5 fő
Vas	megyében született 4 fő
Veszprém	megyében született 3 fő
Csanád	megyében született 2 fő
Nyitra	megyében született 2 fő
Ung	megyében született 2 fő
Hont	megyében született 2 fő
Esztergom	megyében született 2 fő
Modrus-Fiume (Ho)	megyében született 2 fő
Komárom	megyében született 1 fő
Győr	megyében született 1 fő
Gömör	megyében született 1 fő
Abauj-Torna	megyében született 1 fő
Borsod	megyében született 1 fő
Nógrád	megyében született 1 fő
Zólyom	megyében született 1 fő
Lika-Krbava	megyében született 1 fő
Belovár-Kőrös	megyében született 1 fő

A bérmláási adatok szerint tehát messze vezet Doroszló újranépesítésében Tolna megye. Csaknem négyszer annyian származtak innen, mint a rangsorban utána szereplő Bács-Bodrog megyéből. Tolna megyében született a biztos származáshelyű lakosok 44,4%-a, tehát csaknem a fele. Tolna megye után Bács-Bodrog, Somogy, Baranya, Pozsony, Pest, Zala és Sopron megye

következik 32—8 emberrel. Ez a hét megye együttesen 112 lelket adott, tehát kevesebbet, mint Tolna megye. A többi 19 vármegyében együttesen csak 39 doroszlói született.

Az azonosítható helyneveket számolva tehát Doroszló újránépesedésekor 24 magyarországi és 3 horvátországi vármegyéből, összesen 27 vármegyéből jöttek lakosok az új faluba. A jövevények nagy többsége a Kárpát-medence nyugati feléből származott. Keletibb területekről elenyészően kevesen jöttek. Viszonylag jelentős a szomszédos Bács megyei helységekből érkezettek száma, jól kifejezve az újránépesedő táj belső népmozgását.

Mivel a bérnálosi jegyzékeken Doroszló népességének csak 40%-a, 393 fő szerepel, természetesen az előbb felsorolt számok nem abszolút értékűek, csak tájékoztató jellegűek. Miként korábban már utaltunk rá, a családnevek 66%-a azonban előfordul a bérnálosok között, tehát feltételezhetjük, hogy a legtöbb családból bérnálosok jöttek. Következésképp a származáshelyekből leszűrhető tanulságok valószínűleg kis hibaszázakkal érvényesíthetők az egész korabeli doroszlói társadalomra. Ennek ellenére, a migrációs irányok biztosabb megismerése céljából, érdemes számszerű vizsgálatokba kezdenünk nemcsak a lakosok oldaláról, hanem a származáshelyként feltüntetett települések szempontjából is.

Alábbiakban bemutatjuk, hogy melyik vármegye hány helységéből érkeztek lakosok Doroszlóra a XVIII. század közepén. A megyenevek után feljegyzett szám az új doroszlóiakat kibocsátó helységek száma. (Pontosabban azoknak a helységeknek a száma, amelyeket a bérnálosi jegyzékben születési helyként felírtak).

A megyék sorrendje:

Tolna megye	21 helység	Belovár-Kőrös m. (Ho.)	1
Bács megye	16 helység	Abaúj-Torna megye	1
Somogy megye	11 helység	Borsod megye	1
Baranya megye	9 helység	Csanád megye	1
Pest megye	8 helység	Gömör megye	1
Pozsony megye	7 helység	Győr megye	1
Zala megye	6 helység	Komárom megye	1
Fejér megye	5 helység	Lika-Krbava m. (Ho.)	1
Sopron megye	4 helység	Ung megye	1
Vas megye	3 helység	Zólyom megye	1
Csongrád megye	2 helység	Nógrád megye	1
Esztergom megye	2 helység		
Hont megye	2 helység		
Modrus-Fiume (Ho.)	2 helység		
Nyitra megye	2 helység		
Veszprém megye	2 helység		

A kibocsátó helységek számát tekintve is messze vezet tehát Tolna megye. Miként a kibocsátott személyek számát bemutató összeállításunkban, a doroszlóiakat adó helységek lajstromában is Bács, Somogy és Baranya megye követi Tolnát. Tanulságos megállapítanunk, hogy két jelentéktelen belső helycserével bár, de mind a két megyelajstromban ugyanaz a kilenc megye a listavezető. Nevezetesen: Tolna, Bács, Somogy, Baranya, Pest, Pozsony, Zala, Fejér, Sopron. Ez az összecsengés mindenképpen tendencijelző. Ha az egész népesség elemzését nem is végezhattük el, eredményünk mutatja az újránépesedés legfőbb irányait.

A kibocsátott lakosok és a kibocsátó helységek számát illetően is kiemelkedik tehát Tolna megye a megyék sorából. Ezért érdemes közelebbről is foglalkoznunk ezzel a kérdéssel. Hadd álljon itt először a 119 doroszlói jakos születési helyeként jelzett 21 Tolna megyei helység neve: (A zárójelbe tett számok az illető helységből származók számát jelzik).

Zomba (41), Kisszékely (3), Apar (2), Kurd (2), Vejke (5), Gyulaj (21), (Javánca és Gyula együtt) Kocsola (5), Kajdacs (1), Fadd (10), Bonyhád (3), Tótkeszi (3), Ozora (4), Simontornya (1), Paks (1), Döbrököz (9), Varong (1), Hant (1), Dombóvár (2), Szakcs (1), Regöly (2), Tolna (1).

Kutatásaink során térképen megjelöltük a Doroszlóra lakosokat kibocsátó Tolna megyei helységeket. A térképet tanulmányunk mellékleteként közöljük. Láthatjuk, hogy a helységek behálózzák az egész megyét. A közbeeső helységek közül néhány talán azonos lehet a bizonytalan helységnevek között számontartottakkal.⁵³ Ha ezeket figyelembe vesszük, Tolna megye részesedése Doroszló újránépesedésében még jelentősebbnek mondható.

A továbbiakban vessünk néhány pillantást magukra a származáshelyként megállapított helységekre. Azonnal szembetűnik, hogy fölöttébb nagy a szóródás. Rengeteg az olyan falu, ahonnan csak egy-egy bérnököző származott. Csupán 11 olyan helységet sikerült számbavennünk, ahonnan 5 vagy annál több ember érkezett. Ezek: Zomba (41 ember, Tolna), Gyulaj (21. Javánca és Gyula együtt. Tolna), Fadd (10, Tolna) Döbrököz (9, Tolna), Gölle (8, a Geléb és Gólib alakokkal, Somogy.), Baja (6, Bács-Bodrog), Bezdán (5, Bács-Bodrog), Csátalja (5, Bács-Bodrog), Vejke (5, Tolna), Kocsola (5, Tolna), Böszénfa (5, Somogy).

A legtöbb doroszlóit kibocsátó helységek között messze vezet tehát a Tolna megyei Zomba. Az a falu, amely Orosháza újránépesítésében betöltött szerepével már beírta nevét a magyar településtörténetbe és a szociográfiai irodalomba.⁵⁴

Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: miért indultak útnak a zombaiak, miért igyekezett Doroszlóra a felsorolt falvak népe? Erre a kérdésre tudunk is, meg nem is felelni. Tudunk annyiban, hogy a jelenséget belehelyezzük egy nagy történelmi folyamatba. Könnyen teszük ezt, hiszen a Doroszlóra település része volt a XVIII. századi nagy magyarországi belső migrációnak a Kárpát-medencét keresztül-kasul átszelő óriási népmozgásnak.⁵⁵ Nem tudunk

⁵³ Pl. Dorog (Kis-Dorog vagy Nagy-Dorog) Udvari, Agárd.

⁵⁴ DARVAS József é.n. 11—22. — SZABÓ Pál 1965. 243.

⁵⁵ SZABÓ István é.n. — MENDÖL Tibor é.n.

felelni annyiban, hogy a pontos indítékokat itt is, miként a legtöbb helyen, csak sejtjük, de nem eléggé értjük.

Magyarország sok táján pl. vallási okokból keltek útra az emberek. Állítólag Orosházára is azért költöztek el Zombáról az emberek, mert régi helyükön nem gyakorolhatták evangélikus hitüket.⁵⁶ Miért keltek azonban útra Doroszló felé a katolikus zombaiak? Ők a legkívánatosabb vallás, a reformátlan ősi hit követői voltak. Általában a Doroszlóra érkezettek mind katolikusok lévén, esetükben vallási üldözéssel nem számolhatunk.

Az útrakelések másik okaként a túlnépesedést szokták emlegetni. Olyan kibocsátó tájakra áll ez, amelyek a régi hódoltság peremterületei, szomszédos területei és általában a régi királyi Magyarország tájai voltak. Itt valóban jelentőssé vált a túlnépesedés, és a XVIII. század végén, valamint a XVIII. század első felében innen vándorolt el a népfesleg a belső migráció hatalmas csatornáin. A Doroszlóra embereket bocsátó vármegyék között találunk ilyeneket: pl. Zala, Sopron, Vas, Nyitra, Ugn, Hont, Gömör, Zólyom, Abauj, Borsod megyét. Ezek azonban viszonylag kevés embert adtak. A többség olyan területekről jött, amelyek a Bácskához hasonlóan háromnegyed évszázaddal korábban maguk is a török hódoltság részei voltak. Elég ha közülük Tolna és Somogy megyét említjük, amelyeknek pusztulása közismert a történeti irodalomból.⁵⁷ A magyar történelem egyik nagy csodája, hogy ezek a XVIII. század elejétől intenzíven újranépesedő dunántúli területek a XVIII. század közepén újabb és újabb magyar rajokat tudtak kibocsátani a Kárpát-medence sok pusztulást megért dél-alföldi tájai felé. Ezek a kibocsátott rajok számos esetben a nem sokkal előbb Tolnába, Somogyba költözött magyarok második nemzedékét jelentették.⁵⁸

Megfigyelhető, hogy egyes Tolna megyei falvakban, amelyek a XVIII—XIX. században német falvakként szerepelnek, a XVIII. század elején és közepén, a németek betelepítése előtt éltek kis számban magyarok. Ezek az új telepések megérkezése után általában odébbáltak, mert nem volt kedvükre való az új szomszédság. Feltehetőleg a Doroszlóra érkezettek között is akadt jónéhány ilyen indíttatású ember.

A település okait nyomozva végülis hangsúlyoznunk kell a gazdasági szempontokat. A Bácska jól termő fekete földje valószínűleg már ekkor is a tejjel mézzel folyó Kánaán, az anyagi bőség lehetőségének jelképe volt a Kárpát-medence rosszabb természeti adottságok között élő népei körében. A túlnépesedettebb peremvidékek emberei számára az is csábító lehetett, hogy korábbi otthonuk szűk parcelláival vagy földtelenségével ellentétben, a Bácskában bőven remélhettek földet. Ha volt hozzá megfelelő állatállományuk, itt a korábbi földnélküliek könnyen gazdává válhattak. A jó föld és a sok föld

⁵⁶ SZABÓ Pál 1965. 243.

⁵⁷ A kérdés sokszínű irodalmából: HOFER T. 1955. 141—143. — KOVÁCS Z. 1969. — HAJDU L. 1978. 203.

⁵⁸ A zombai magyarok is 1720 körül népesítették meg Zombát. (SZABÓ P. 1965. 243.) 1744-ben egy részük tovább állt Orosházára, más részük pedig 10 évvel később Doroszlóra. Darvas József nem tudván a Zombán maradt magyarok későbbi Bácskába költözéséről, úgy vélte, hogy a Zombán maradtak mind beolvadtak a németsejbe. (Darvas J. é.n. 11. és 19.)

sóvárgása azonban elsősorban a hódoltsági peremterületek, a túlnépesedett tájak lakosainak útrakelését magyarázza. Csak kis részben indokolhatja a Tolnában és Somogyban éppen hogy megült családok egyes tagjainak újabb költözködését. A belső migráció legáltalánosabb okának a kétségtelenül megfigyelhető „költözködési lázon“, tömegpszichózison kívül a szabadságvágyat, az úrbéri viszonyok alóli szabadulás reményét tarthatjuk. A doroszlóiak is néhány kivételtől eltekintve vármegyei területekről, földesúri fennhatóság alól indultak el, a jó föld, a gazdasági boldogulás, az anyagi jólét reményén túl talán azzal a vágygal, hogy szabaduljanak jobbágyi állapotukból, vagy legalábbis emberibb, könnyebb úrbéri viszonyok közé kerüljenek.

Ha magánföldesurak telepítettek falut, az új népesség az első években általában nagy kedvezményeket kapott. Később azonban, különösen a Dunántúlon, ugyanolyan lett a sorsa, mint az évszázados falvak népéé. Ilyenkor sokan újra útra keltek. Talán ezzel is magyarázható, hogy olyan emberek, akik, vagy akiknek elődei egy-két évtizeddel korábban ülték meg valamelyik dunántúli falut, a XVIII. század közepén új lakóhelyet keresve továbbálltak. Akik Doroszló felé indultak, remélhették sorsuk jobbra fordulását, hiszen Doroszló kamarai területen feküdt, a telepítést a kamara szorgalmazta. Az állami uradalmak népe viszont általában kedvezőbb úrbéri viszonyok között élt, mint azok a jobbágyok, akik egyházi vagy magánföldesúr uralma alá tartoztak.

IRODALOM

ANDORKA Rudolf

- 1975 Paraszti családszervezet a XVIII—XIX. században.
Ethnographia LXXXVI. 340—367.

BÁLINT Sándor

- 1977 Ünnepi kalendárium I—II. Budapest

BÁRTH János

- 1974 Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében.
Cumania (Bács-Kiskun megyei múzeumok közleményei). II. 285—329.
1975 Fajszi népessége a XVIII. század közepén
In: Bács-Kiskun megye múltjából I. 81—131. Kecskemét

BLANDL György

- 1936 Nagymányok község története. Pécs.

BODOR Antal

- 1914 Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra.
Budapest.

BOROVSKY Samu (Szerk. II)

- é. n. Bács-Bodrog vármegye I—II. Budapest

DÁNYI Dezső

- 1965 Városi háztartások és családok a 18. század végén (Győr 1787). Történeti
Statisztikai Évkönyv 1963—64. Budapest 73—109.

- DARVAS József
 é. n. Egy parasztcsalád története. Budapest.
- FÉNYES Elek
 1851 Magyarország geographiai szótára. I—IV. Pesten.
- GYETVAI Péter
 1979 A tiszai korona-kerület újranevesedése a XVIII. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából. II. 343—406. Kecskemét.
- HAJDU Lajos
 1978 Az új honfoglalás évszázada. (Tolna megye fejlődése 1686 és 1970 között)
 In: Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasó könyve. I. Szerk.:
 K. Balog János 201—322.
- HERCEG János
 1978 Embersor.
 Forum, Novi Sad.
- HOFER Tamás
 1955 Dél-dunántúli településformáinak történetében. Ethn. LXVI. 125—186.
- IVÁNYI István
 1899—1907 Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára I—V.
 Szabadka.
- JEKELFALUSSY József (szerk.)
 1900 A Magyar Korona Országainak helynévtára 1900. Budapest.
- JUNG Károly
 1978 Az emberélet fordulói Gombosi népszokások Forum, Újvidék.
- KÁLMÁN Béla
 1973 A nevek világa. Budapest.
- KOSÁRY Domokos
 1963 A paraszti „familia“ kérdéséhez a XVIII. század elején. Agrártörténeti szemle. 120—132.
- KOVÁCS Endre (Szerk.)
 1977 Doroszló. Egy bácskai falu élete. Doroszló.
- KOVÁTS Zoltán
 1969 Somogy megye népessége a XVII—XVIII. század fordulóján. (Somogyi Almanach. 12.) Kaposvár
- LIPSZKY, Joannes
 1803 Repertorium Locorum . . . Hungariae, Slavoniae, Croatiae . . . et Transylvaniae. Buda.
- LONOVICS József
 1865 Népszerű egyházi archaeológia, vagyis a katolikus ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése . . . I—III. Budapest.
- MENDÖL Tibor
 é. n. Az új települési rend. In: Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Domanovszky Sándor IV. kötet (167—189) Budapest.
- NAGY KÁLÓCZI Balázs
 1943 Jászkunsági reformátusok leköltözése a Bácskába II. József korában. Budapest.

NAGY, Ludovicus

1828 Notitae politico — geographico — statisticae incl. Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum I—II. Buda.

POLÁCSI János

1942 A bogojevói magyarok származási helye.
Délvidéki Szemle I. 10. 427—430.

SCHRAM Ferenc

1972 Turai népszokások. Szentendre.

SZABÓ István

é. n. A nemzetiségek térnyerése és a magyarság.
In: Magyar művelődéstörténet. IV. szerk. Domanavszky Sándor 109—136.

SZABÓ Pál

1965 A mai település története. In: Orosháza története és néprajza. Szerk.: Nagy Gyula I. kötet. Orosháza.

TAMÁSY József

1963 Az 1784—1787. évi első magyarországi népszámlálás család- és háztartás-statisztikai vonatkozásai.
Demografia 6. 526—538.

VÁLYI András

1796—1799. Magyarországnak leírása I—III. Buda.

ADATTÁR 1.

A családnevek jegyzéke

Alábbiakban alfabetikus sorban közöljük az 1762. és 1763. évi doroszlói bérmlási jegyzék bérmláltjainak családi neveit. Általában igyekszünk a mai helyesírásnak, illetve ejtésnek legjobban megfelelő névváltozatot előre írni. Ezután közöljük a bérmlási jegyzékben előforduló többi névalakokat. A nevek után betűjel áll, amely arra utal, hogy ma, pontosabban 1979-ben élt-e a név Doroszlón.

A betűjelek magyarázata:

V = Van

SV = Sok van, gyakori

NV = Csak női ágon van

RV = Ragadványnévként van

UV = Újabbban van

N = Nincs. Ismeretlen a név

UN = Újabbban nincs (A XX. században halt ki, vagy költözött el a viselője)

A következő sorban feltüntetjük, hogy csak férfiaknál (F), csak nőknél (N), vagy mindkét nemnél (FN) előfordulnak. Megadjuk továbbá a jegyzékbeli sorszámot. Az 1762. évi jegyzéket 1-essel az 1763. évit 2-essel jelöljük. A könnyebb visszakeresés céljából feltüntetjük továbbá minden sorszám után a származási helyet is. (Ahol a helységnév azonosítható, ott a név XX. sz. eleji alakját tüntetjük fel.) A férfiak és nők által egyaránt használt családneveknél először mindig a férfiak, utána a nők sorszámát szerepeltetjük. A két csoportot kötőjellel választjuk el egymástól. Végül zárójelben közöljük, hogy az 1763. évi lélekösszeírásban mely sorszám alatt találjuk az illető családnevet. (Itt is utalunk arra, hogy az 1763. évi lélekösszeírásban szereplő, de a bérmlálkozók lajstromain elő nem forduló doroszlói családnevek a 16. sz. jegyzetben találhatóak.)

ACZÉL, Acély (N)	ADÁM (N)
FN 1/152 Zomba, 2/126 Zenta,	F 2/12 Apar, 2/108 Hosszúhe-
— 1/71 Zomba, 2/111 Zomba.	tény
(128)	BABOS (SV)
ADAMECZ (N)	FN 1/91 Doroszló, 2/29 Doroszló,
FN 1/27 Binócz, 1/147 Binócz,	— 1/116 Gölle, 1/117 Gölle,
2/103 Binócz, 2/146 Asszony-	1/7 Gölle, 2/148 Gölle. (24)
ház, — 1/104 Nagyszombat,	BABY (UN — Bábi)
2/174 Zomba, 2/176 Zomba.	F 1/13 Luczin
(127, 216)	BAGÓ (UN)
ADONY (N)	F 2/109 Doroszló
F 1/89 Zomba (26)	BAGYI (N)
APARI (N)	F 1/126 Ozora
FN 1/93 Borsod, 2/20 Doroszló,	BAJCSI (V)
— 1/60 Baja	N 2/177 Mutna
ASZTALOS (V)	BALOK (N)
N 1/52 Telele	F 1/148 Barsonyos (89)

- BELANCSICS (N)
N 1/49 Zombor (160)
- BELANSKY (N)
N 1/15 Krupa
- BÉRES (NV)
N 1/74 Doroszló (37)
- BERÉNYI (N)
F 2/110 Doroszló (12, 27)
- BERKES (N)
F 1/24 Emith (139, 214)
- BERTA (N)
N 1/166 Somba
- BOD (N)
FN 1/70 Döbrököz, — 1/8 Döbrököz
- BODOR (N)
N 2/211 Farrod
- BOGNÁR (N)
N 1/106 Fadd
- BOMBOLA (SV)
F 1/88 Babon, 2/13 Kurd, 2/18 Kurd. (35, 108, 177, 187)
- BONA (N)
N 2/172 Keszi
- BOZSÓ (N)
F 2/7 Lak (9)
- BUBLOCZKI (N)
F 2/16 Doroszló
- BUGLÓCZY (N)
F 1/111 Nagyszombat
- BUGA (N)
F 1/57 Zomba, 1/76 Zomba
- BUJDOSÓ (N)
F 2/120 Földvár
- CHRICZA (N)
N 1/80 Tura
- CZIPÓ (N)
N 2/195 Pest
- CSEKE (SV)
FN 2/184 Fadd, — 2/156 Király (184)
- CSER (N)
FN 2/214 Doroszló, — 2/216 Doroszló (199)
- CSIGLI (N)
N 1/9 Vajta
- CSIKÓS (N)
N 2/185 Sári
- CSIMA (N)
FN 1/134 Gyulaj, — 1/39 Igal (82)
- CZINEGE (N)
F 1/56 Karavukova
- CSIZMAZIA (UN)
FN 2/220 Doroszló, — 1/47 Dombovár (58)
- CSONGRÁDY (N)
N 1/2 Csongrád
- CSONTOS (N)
N 2/2 Zomba
- DIÓSI (SV)
FN 2/180 Udvar, — 2/179 Szerdahely (2)
- DORMAN (V)
F 1/67 Csátalja (143)
- DÖME (N)
N 2/17 Militics
- DUDAS (N)
N 1/30 Fileczhasz
- FARKAS (V)
F 1/131 Lengyeltóti (33, 45, 132, 220)
- FEKETE (UN)
FN 2/50 Zomba, — 1/101 Zomba (32, 186)
- FRANJÓ (N)
F 1/83 Földvár
- FRIEBER (N)
F 2/95 Brod
- GAMÁSI (RV)
F 2/88 Gamás
- GARAI (V)
F 1/112 Vejke, 2/19 Doroszló, 2/22 Doroszló, 2/100 Vejke (23, 180, 181)
- GAVANDÓ (N)
N 2/72 Miske
- GELLÉR (SV)
F 1/75 Zomba (29, 115, 215)
- GERENCSE (UN)
N 1/65 Székesfehérvár
- GECZI (N)
N 1/37 Szentpál
- GOMBKÖTŐ (N)
N 1/48 Baja, 1/54 Keszthely
- GOMBOS (UV)
FN 2/42 Szany, — 1/53 Szakcs, 1/42 Doroszló (54, 56)
- GRAMÁN (N)
F 2/215 Katymár (116)
- GUBICZA (N)
FN 1/69 Perkáta, 1/141 Perkáta, 1/66 Bikity (37)
- GULYÁS (RV)
F 1/72 Marcali, 1/142 Gyulaj (140)
- GYÖRFI (N)
FN 2/63 Kocsola, — 1/139 Kocsola
- HADARICS (N)
N 2/73 Petőháza, 2/75 Petőháza, 2/171 Petőháza

- HAJBA (RV)
F 1/119 (95)
- HALÁSZ (UN)
F 2/162 Magyaród (10, 201)
- HAMBALKÓ (N)
F 2/4 Földvár (193)
- HATTA (N)
FN 1/114 Gerd, — 1/38 Gerd
2/36 Gerd (68)
- HEGEDŐS (UV)
N 1/103 Fadd, 2/77 Fadd
- HÉDER (N)
N 2/74 Szeged
- HORVÁTH (V)
FN 1/14 Gyulaj, 1/25 Agárd, 1/113
Endréd, 1/121 Zomba, 1/143
Lendva, 2/26 Kisbér, 2/55
Bezdány, 2/134 Pápa, — 1/44
Döbrököz, 1/50 Bezdán, 2/14
Vejke, 2/118 Doroszló, 2/178
Gyulaj (53, 55, 57, 113, 117,
142, 165, 189, 223)
- HOSA, Hózsza (V)
F 1/79 Jablanitz. (136, 222)
- HUSZÁR (V)
FN 1/145 Rakencze, 1/146 Szeged,
2/30 Szécsenke, 2/45 Félegy-
háza, 2/224 Szécsenke, — 1/160
Bátorfalu (61, 114, 208)
- IFJU (N)
N 2/199 Szentgyörgy
- ILLÉS (N)
N 1/42 Szilbás (89)
- JAKSA (V)
F 1/153 Kocsola, 1/154 Doroszló
(101)
- JUHÁSZ (N)
FN 2/90 Kecel — 2/47 Bezdán
(166, 185, 205, 231)
- KACSER (N)
N 1/81 Újvár
- KÁMÁN (UV)
N 1/155 Agard (202)
- KAPOSY (N)
N 1/5 Varong (44, 110)
- KARDOS (N)
F 2/105 Nyiva (15, 221)
- KATONA (N)
FN 2/221 Körmend, — 2/97 Do-
roszló (70, 71)
- KEMÉNY (V)
F 1/22 Jobahaza, 1/84 Zomba,
1/120 Zomba, 2/38 Ilaza. (60,
135, 192)
- KIRÁLY (V)
FN 1/121 Zomba, 2/104 Bodajk,
2/133 Doroszló, — 1/12 Hant,
1/33 Zomba, 2/154 Zomba
(63, 120, 191)
- KISS (V)
N 1/17 Szakál, 1/19 Kapuvár,
1/28 Garád, 1/46 Doroszló.
(14, 151, 198)
- KLOBESIK (N)
N 2/153 Újvár
- KOCSIS (V)
FN 2/23 Iváncz, 2/24 Kocsola —
1/3 Ozora, 1/24 Ozora, 2/25
Doroszló, 2/147 Doroszló (119,
190)
- KOLLÁR (N)
N 2/186 Apatin
- KOMÁROMI (SV)
FN 1/127 Bogyiszló — 2/8 Jobahá-
za, 2/175 Zomba (129)
- KAPÁS (N)
F 1/151 Gútta
- KOPÁCS (N)
F 2/206 Fadd
- KOPRIVANACZ (N)
N 2/49 Bátya
- KORDÉLOS (SV)
F 2/21 Gyulaj (97)
- KOROLYA (N)
N 2/118 Virje
- KOSIKAR (N)
F 1/100 Fadd
- KÓSSZA (N)
N 2/52 Kapuvár
- KOVÁCS (SV)
FN 1/62 Kocsola, 1/63 Banas,
1/73 Nagyfalu, 1/87 Szen-
gothárd, 1/94 Bőszénfa, 1/95
Kanizsa, 1/124 Bőszénfa, 1/125
Apar, 1/130 Döbrököz, 1/144
Szentmárton, 1/157 Kanizsa,
1/158 Bőszénfa, 1/159 Szekcső,
2/31 Kajdacs, 2/127 Szekcső,
2/217 Doroszló, 2/226 Dorosz-
ló, — 1/1 Döbrököz, 1/26 Kesz-
thely, 1/32
Döbrököz, 1/40 Galgács, 1/82
Jaganák, 1/162 Vaskút, 2/65
Bőszénfa, 2/116 Doroszló, 2/124
Kanizsa, 2/158 Kanizsa, 2/161
Doroszló, 2/227 Doroszló. (11,
30, 31, 49, 51, 62, 92, 96,
124, 133, 138, 141, 170, 233)
- KUN (N)
F 1/99 Ásvany

- KURTA (N)
N 1/64 Óvár
- KUSTOS (N)
N 2/201 Gige
- KUTRI (N)
FN 2/139 Zomba, 2/192 Tősire.
— 1/18 Tosim, 1/36 Somba,
(111, 118, 224)
- LAMPERT (UN)
F 2/119 Gyulaj
- LÁZÁR (N)
F 2/5 Kiszékely, 2/143 Kiszé-
kely (130, 219)
- LENDVAI (N)
F 2/39 Söjtör (98)
- LENGYEL (N)
F 2/135 Gyulaj
- LIBISKA (N)
N 2/115 Ploncz
- LOLOVICS (N)
N 2/68 Udvar
- LOVÁSZ (V)
FN 2/81 Király — 2/190 Kecse-
mét (20)
- MAGYAR (N)
F 1/102 Igal
- MATHOVICS (N)
N 2/46 Szluin
- MÁGOCSI (V)
FN 2/54 Gyulaj, 2/200 Keszi,
2/223 Gyulaj, — 2/67 Doroszló,
2/194 Gyulaj, 2/210 Gyulaj.
(106, 210, 211)
- MÁLIK (N)
N 2/69 Udvar
- MÁRCSIKITY (N)
F 2/209 Doroszló
- MÁRTONKA (UN)
FN 2/203 Soponya — 2/168 Zom-
ba (109)
- MEDVE (N)
N 2/191 Földvár
- MÉSZÁROS (V)
N 2/9 Bezdán
- MEZEI (V)
FN 2/113 Dorog, 2/164 Bonyhád,
— 2/150 Bonyhád (39)
- MOLNÁR (V)
FN 2/53 Kaproncza, 2/57 Gönye,
2/79 Szil, 2/136 Gölle, 2/208
Gölle, 2/212 Doroszló, — 1/6
Gölle, 2/76 Alsok, 2/149 Alsok,
2/192 Gyetva, 2/198 Vejke,
(42, 114, 147, 148, 203, 225,
230)
- MORVAI (V)
N 2/15 Karavukova
- MUSÁK (N)
F 2/207 Tarlos (164)
- MUSLAI (N)
N 2/189 Fadd
- NAGY (V)
FN 1/129 Döbrököz, 2/6 Bény,
2/82 Magyaród, 2/86 Magyar-
ód, 2/144 Szin, 2/182 Magyar-
ód, 2/183 Magyaród, — 1/16
Győr, 1/20 Selisucza, 1/110
Egres, 2/187 Doroszló. (3, 21,
83, 104, 155, 168, 172, 176,
227)
- NEDLESAR (N)
F 2/98 Bonyhád
- NÉMETH (UV — Gombosról)
FN 2/58 Gyulaj, 2/137 Szicske,
— 1/11 Zomba, 1/34 Zomba,
1/41 Kapoly, 1/55 Baja, 1/161
Gyülevész, 2/61 Baj. (40, 126)
- NOVÁK (V)
FN 1/23 Baja, 2/225 Hucsin, —
2/51 Récse, 2/71 Baja, 2/123
Baja (125, 154)
- ÓDAL (N)
F 1/85 Vejke
- PALKOVICS (N)
N 2/196 Doroszló (76, 229)
- PAPP (V)
F 2/80 Kiszékely, 2/85 Doroszló,
2/93 Szabadi, 2/166 Kisberk,
(1, 75, 200)
- PARTI (N)
N 2/167 Javancza
- PAKOI (V — Pákai)
F 2/138 Zomba (84)
- PATONCZI (RV — Potonczi)
F 1/140 Tisom (25, 182)
- PERNECZKI (N)
F 2/99 Tóthkeszi
- PESTI (UV — Csantavérről)
FN 2/34 Szentmiklós, 2/202 Szent-
miklós, — 1/31 Zomba
- PETŐ (V)
N 1/105 Gölle
- POBANCZI (N)
N 1/118 Tisom
- PÓK (N)
FN 2/94, Makó, — 1/4 Makó (107)
- POLAKONY (N)
N 1/78 Jabloncza

- POLGÁR (N)
F 2/222 Zomba
- PSOLOVSKI, Psoloczki Szolóczi (V)
F 2/89 Gállocs, 2/128 Gállocs (88)
- RADICS (V)
F 2/44 Szentgyörgy, 2/140 Szentgyörgyvár (153, 163)
- RAJOS (N) (V — Raj)
N 2/122 Bószénfa
- RUBI (N)
N 2/188 Földvár
- SALAMON (N)
FN 2/165 Székesfehérvár, — 1/43 Csátalja, 1/51 Csátalja, 2/151 Csátalja, 2/173 Csátalja (4, 173)
- SÁFÁR (N)
FN 2/145 Fajs, — 1/27 Fajs, 1/45 Fajs (69, 197)
- SZITÁS, Sitas (V)
F 1/138 Keszthely (156)
- SITYÁR (N)
F 1/150 Kanizsa (134)
- SIVOLICS (N)
F 2/141 Otocsac
- SOS, Sas (N)
N 1/61 Döbrököz
- STANCSIK, Stancsics (V — Tancsik)
FN 2/60 Gyulaj, 2/62 Gyulaj, 2/101 Gyulaj, 2/132 Gyulaj, — 2/157 Gyulaj (64)
- SUHAJDA (V)
N 1/115 Jankovác, 2/170 Paks
- SZABÓ (V)
FN 2/10 Csölle, 2/87 Udvari, 2/92 Szeged, 2/102 Zomba, 2/106 Udvari, 2/107 Udvari, 2/181 Szeged, — 1/35 Bószénfa, 1/132 Tolna, 1/156 Zomba, 2/66 Zomba, 2/78 Szeged (6, 149)
- SZALAI (V)
FN 2/35 Sárkány, 2/112 Sárkány, — 1/133 Dombóvár, 2/121 Ozora (43)
- SZALMÁS (N)
N 2/160 Simontornya
- SZEBÉNYI (N)
FN 1/68 Vörösmart, 2/11 Vörösmart, 2/130 Kapos, — 2/3 Doroszló
- SZEKERES (N)
N 1/163 Sormás
- SZENTGYÖRGYI (N)
FN 1/137 Döbrököz, — 2/48 Gyulaj (91)
- SZILI (N)
N 2/114 Mélykút
- SZÜCS (V)
FN 1/92 Fadd, 2/205 Kupuszina, — 2/21 Zomba, 1/58 Akasztó 2/46 Zomba (65, 157, 158)
- TAKÁCS (V)
FN 1/135 Zomba, 2/40 Gyulaj — 1/59 Fadd, 1/98 Jankovác, 2/1 Zomba, 2/131 Zomba, 2/193 Lítamiset
- TALLOSI, Tálósi (SV)
FN 2/27 Ürög, 2/169 Szerdahely, — 1/104 Sormás, 2/155 Kanizsa (152)
- TAMASKO (N)
N 1/108 Zomba, 1/71 Zomba (103, 196)
- TERSICS (V — Terzics)
F 2/219 Zombor (28)
- TÓTH (V)
N 1/97 Fadd, 1/165 Szentlászló, 2/218 Csököly (47)
- TÖRÖK (NV)
FN 1/136 Karád — 1/107 Gyulaj, 1/109 Gyulaj (8, 102, 207, 209)
- VAJDA (UV)
N 2/197 Szentpál
- VANYÓ (N)
F 2/91 Skradnik (161)
- VARGA (V)
FN 1/86 Regöly, 1/96 Regöly, 1/149 Sikkony, 2/28 Muzsla, 2/37 Csököly, 2/43 Jako, 2/56 Csököly, 2/129 Jako, 2/213 Doroszló, — 2/64 Szil (34, 144, 145)
- VELESKI, Veleczki (N)
F 2/59 Zomba, 2/83 Zomba, 2/84 Binócz (61)
- VÉG (UN)
FN 1/123 Vargyas, 1/128 Vargyas, — 2/33 Doroszló, 2/125 Batina (59, 137, 195)
- VIRÁG (N)
N 1/10 Pér
- VÖRÖS (V)
N 2/159 Iváncz (94)
- ZÁMBÓ (SV)
F 1/90 Zomba (150)
- ZOKI (V — Zóki)
N 2/152 Igal
- ZSIVANICS, Zsivolics (N)
F 2/32 Szonta (159)

ADATTÁR. 2.

A származási helyek jegyzéke

Alábbiakban ABC sorrendben felsoroljuk azokat a helységneveket, amelyeket vagy amelyeknek XX. századi megfelelőjét születési helyként feljegyezték az 1762-ben és 1763-ban megbérmált doroszlóiak neve után. Felsorolásunk elsősorban azt a célt szolgálja, hogy könnyen értelmezhető legyenek a bérmálási lajstromokban betűhíven közölt helységnevek.

A sorba szedett helységnevek többségét nagybetűvel (verzál) írtuk. Kisebb részük kisbetűvel, illetve dőlt betűvel (kurzív) került a lajstromba. A kisbetűvel írt nevek régies vagy elírt alakok, és itt utaló szerepűek. Segítségükkel könnyen rátalálhatunk a XX. század eleji (nagy betűvel írt) helynévalakra. Kisbetűs helynevet olyan esetekben vettünk fel a lajstromba, amikor a régi és az újabb névalak jelentősen eltér egymástól, pl. más az első betűje és így nehéz az értelmezése, azonosítása. A kisbetűs nevek után természetesen nincsenek családnevek és számok, csak az L betűvel rövidített „lásd” és az illető más helysénévalak, amelynek kikeresésével az olvasó megkapja a szükséges információkat.

A dőltbetűs (kurzív) helynevek után családnevet és számot találunk. Ennek ellenére nem írtuk őket nagybetűvel, mivel torzult alakok vagy ismeretlenek, esetleg elírás miatt bizonytalanok. Egyelőre nem azonosíthatók XX. század eleji helységnevekkel.

A nagybetűs és a dőltbetűs helységneveknél egyaránt az alábbi rendben csoportosítottuk az adatokat.

Legelől mindig a XIX. század végi, illetve mai hivatalos nevet szerepeltetjük. Ezzel egy sorban tüntetjük fel az esetleges régebbi neveket, illetve azokat a névmegjelenési formákat, ahogy a bérmálási lajstromokon olvashatók. A következő sorban megkíséreljük meghatározni az illető helység hollétét. Ez nem mindig egyszerű feladat. Következésképp ebben a sorban háromféle bejegyzés lehet: 1. (Jó esetben) a megyenév. 2. Bizonytalan. Ebben az esetben nem tudtuk eldönteni, hogy a több hasonló nevű helység közül melyikről van szó. Ilyenkor zárójelben felsoroljuk a számbajöhető megyeneveket, vagy azok egy részét. Esetleg kiegészítő megjegyzéssel utalhatunk a helyes megfejtést gyanító vélekedésünkre. 3. Ismeretlen. Ilyenkor vagy értelmezhetetlen, nyilvánvalóan elírt a helynév, vagy pedig nem található semmiféle, XVIII–XX. századi magyarországi helysénévtárban. Egyes esetekben ismertetjük megfejtési kísérleteinket.

Ezekután felsoroljuk azokat a családneveket, amelyeket az illető helységből származóként tüntettek fel a lajstromkészítők. Ez lehetővé teszi a gyors tájékozódást és visszakeresést. Miként korábban a családnevek sorozatában, itt is feltüntetjük a egyékbeli sorszámokat, valamint azt, hogy férfiról vagy nőről van-e szó. Az 1762. évi egyzéklet 1-essel, az 1763. évi 2-essel jelöljük. Feltüntetjük, hogy csak férfiak (F), csak nők (N), vagy mindkét nembeliek (FN) származtak az illető helységből. Ha férfi és nő egyaránt jött, akkor először mindig a férfiak, utána pedig a nők sorszámát szerepeltetjük. A két csoportot kötőjellel választjuk el egymástól.

- AGÁRD, Agar, Aggar
Bizonytalan. (Tolna, Nógrád, Zemplén m.)
Valószínűleg a Tolna megyei Agádról van szó.
FN 1/25 Chorvath — 1/155 Kaman
- AKASZTÓ,
Pest m.
N 1/58 Szücs
Albaregál L. Székesfehérvár
- ALSOK,
Bizonytalan. (Somogy, Hont m.)
N 2/76 Molnár, 2/149 Molnár
- APATIN,
Bács-Bodrog m.
N 2/186 Kollár
- APAR, Apár, Appar
Tolna m.
F 2/12 Ádám, 1/125 Kovács
- ÁSVÁNY, Asvany
Bizonytalan. (Győr, Ung m. stb.)
F 1/99 Kun
- ASSZONYHÁZA, Szonyház
Zála m.
F 2/146 Adamecz
- BABON,
Bizonytalan. (Somogy, Borsod, Kolozs, Ugocea m.)
F 1/88 Bombola
- BAJ,
Komárom m.
N 2/61 Németh
- BAJA,
Bács-Bodrog m.
FN 1/23 Novak, 1/55 Németh —
1/48 Gombkötő, 1/60 Apary, 2/71
Novák, 2/123 Novák.
- BANOS, Banyos
Baranya m.
F 1/63 Kovács
- BÁRSONYOS, Barsonos
Veszprém m.
F 1/148 Balok
- BATINA,
Baranya m.
N 2/125 Vég
- BÁTORFALU, Batorfalu
Hont m.
N 1/160 Huszár
- BÁTYA,
Pest m.
N 2/49 Koprivanác
Bejke L. Vejke
- BÉNY, Bén
Esztergom m.
F 2/6 Nagy
Berkatta L. Perkáta
- BEZDÁN, Bezdán
Bács-Bodrog m.
FN 2/55 Horváth — 1/50 Chorvath
2/9 Mészáros, 2/47 Juhász
- BIKITY, Bácsbokod, Bikics
Bács-Bodrog
N 1/66 Gubicza
- BINÓCZ, Binovecz
Pozsony m.
F 1/77 Adamecz, 1/147 Adamecz,
2/84 Veleczki, 2/103 Adamecz
Binovecz L. Binócz
- BODAJK, Bodaj
Fejér m.
F 2/104 Király
- BOGYISZLÓ,
Pest m.
F 1/127 Komaromy
- BONYHÁD,
Tolna m.
FN 2/98 Nedlesar, 2/164 Mezei —
2/150 Mezei
- BORSOD,
Borsod m.
(Megj.: Kézenfekvőbb lett volna Bács-
borsodra gondolnunk, de ez ebben az
időben még nem volt népesedett hely.)
F 1/93 Apary
- BROD, Broda
Bizonytalan.
(Megj.: Lehet a Bereg megyei Brod,
de lehet valamelyik horvátországi Brod is
pl. a Pozsega megyei. Ezen kívül számos
Brod nevű puszta is volt.)
F 2/95 Frieber
- BŐS, Bősz
Pozsony m.
N 2/122 Rajos
- BŐSZÉNFA, Buszinfá, Bőszin
Somogy m.
FN 1/94 Kovács, 1/124 Kovács,
1/158 Kovács — 1/35 Szabó,
2/65 Kovács
Buszinfá L. Bőszénfa
- CSONGRÁD
Csongrád m.
N 1/2 Csongrady
- CSÁTALJA, Csátalya, Csátalia
Bács-Bodrog m.
FN 1/67 Dorman, 2/151 Salamon,
2/173 Salamon — 1/43 Salamon,
1/51 Salamon
- CSÖKÖLY, Csököl
Somogy m.
FN 2/37 Varga, 2/56 Varga —
2/218 Tóth

CSÖLLE, (Alsó és Felső)

Pozsony m.

F 2/10 Szabó

*Dobrogecz L. Döbrököz***DOMBOVÁR,**

Tolna m.

FN 1/47 Csizmazia — 1/133 Szalai

DOROG,

Bizonytalan. Lehet Tolna m. Esztergom m. Hajdúság. (Megj.: valószínű a Tolna megyei Kis-Dorog, mivel közel feküdt a sok doroszlóit kibocsátó Zombához.)

F 2/113 Mezei

DOROSZLÓ

Bács-Bodrog m.

FN 1/46 Kiss, 1/91 Babos, 1/154 Jaksa, 2/16 Bubloczki, 2/19 Garai, 2/20 Apari 2/22 Garai, 2/29 Babos, 2/85 Papp, 2/109 Bagó, 2/110 Berényi, 2/133 Király, 2/209 Mácsikity, 2/212 Molnár, 2/213 Varga, 2/214 Cser, 2/217 Kovács, 2/220 Csizmazia, 2/226 Kovács, 2/227 Kovács, — 1/74 Beres, 2/3 Szebényi, 2/25 Kocsis, 2/33 Vég 2/41 Gombos, 2/67 Mágocsi, 2/97 Katona, 2/116 Kovács, 2/117 Horváth, 2/147 Kocsis, 2/161 Kovács, 2/187 Nagy, 2/196 Palkovics, 2/126 Cser,

DÖBRÖKÖZ, Dobrogöcz, Dobrogecz,

Tolna m.

FN 1/61 Sas, 1/70 Bod, 1/129 Nagy, 1/130 Kovács, 1/137 Szentgyörgyi, — 1/1 Kovács, 1/8 Bod, 1/32 Kovács, 1/44 Chorvath

EGRES,

Bizonytalan. (Fejér, Somogy, Ugocsa, Zemplén, Torontál m.)

Valószínűleg: Somogy m.

N 1/110 Nagy

EMITH

Ismeretlen. Valószínűleg elírt helynév.

F 1/24 Berkes

ENDRÉD, Endriden

Bizonytalan. (Az Endriden alak valószínűleg az Endréd elírása)

(Somogy, Sopron, Szatmár, Bars m.)

F 1/113 Chorváth

FADD, Fad

Tolna m.

FN 1/92 Szücs, 1/100 Kosikar, 2/184 Cseke, 2/206 Kopács — 1/59 Takács, 1/97 Tóth 1/103 Hegedűs, 1/106 Bognár, 2/77 Hegedűs, 2/189 Muslai

FAJSZ

Pest m.

FN 2/145 Sáfár — 1/27 Sáfár
1/45 Sáfár**FARROD**

Ismeretlen. Talán azonos az Esztergom megyei Farnad-dal

N 2/211 Bodor

FÉLEGYHÁZA,

Bizonytalan. (Pest, Temes, Bihar m.)

Valószínű: a kiskunsági Félegyháza.

F 2/45 Huszár

FILECZ HASZ

Ismeretlen. Nyilvánvalóan elírt helynév. Esetleg: Filicz (Szepes m.)

N 1/30 Dudas

FÖLDVÁR

Bizonytalan. (Tolna, Bács stb.)

Valószínű a Tolna esetleg Bács-Bodrog m.

FN 1/83 Franjo, 2/4 Hambalko, 2/120 Bujdosó — 2/188 Rabi, 2/191 Medve

GALGÓCZ

Bizonytalan. (Nyitra, Borsod)

N 1/40 Kovács

GALOCS, Szklacs

Ung m. (A Szklacs alak elírás)

F 2/89 Psolovskí, 2/128 Psolovskí

GAMÁS,

Somogy m.

F 2/88 Gamási

GARÁD

Ismeretlen. Garáb alakban Nógrád m. és sok puszta.

N 1/28 Kiss

*Geleb L. Gölle***GERD, Gerde**

Baranya m.

FN 1/114 Halta — 1/38 Halta, 2/36 Halta

GIGE,

Somogy m.

N 2/201 Kustos

*Gólib L. Gölle***GÖLLE, Gelle**

Somogy m.

A lajstromokban előfordul Geleb, Gólib helységnev. Nem tudtuk azonosítani. Viszont megfigyeltük, hogy a Geleb-en született négy személy közül 3 Babos 1 pedig Molnár nevű. Ugyanazok a családnevek fordulnak elő tehát itt, mint Göllén. Ezért a gelébinek jelzett négy személyt Göllénél tüntetjük föl. Talán a Geléb, Gólib alak valamilyen elírás.

- FN 2/136 Molnár, 2/208 Molnár,
—1/6 Molnár, 1/7 Babos, 1/105,
Pető, 1/116 Babos, 1/117 Babos,
2/148 Babos.
- GÖNYE**, Gönyü
Bizonytalan. (Győr, Abaúj-Torna m.)
Valószínűbb a Győr m.
F 2/57 Molnár
- GUTA**, Gutta
Bizonytalan. (Komárom, Nógrád m.)
Valószínűbb a Komárom m.
F 1/151 Kapas
- GYALÁN**
Somogy m.
F 2/119 Lampert
- GYETVA**
Zólyom m.
N 2/192 Molnár
- GYŐR**, Jaurino
Győr m.
N 1/16 Nagy
- Gyula L. Gyulaj.*
- GYULAJ** (Gyula—Jováncza)
Tolna m.
(Itt vettük számba mindazokat, akiknek
születési helyeként Jovancza vagy Gyula
volt feljegyezve.)
FN 1/14 Chorvath, 1/134 Csima,
1/142 Gulyás, 2/21 Kordétoz,
2/40 Takács, 2/54 Mágocsi,
2/58 Németh, 2/60 Stancsik,
2/62 Stancsik, 2/101 Stancsik,
2/132 Stancsik, 2/135 Lengyel,
2/223 Mágocsi, — 1/107 Török
1/109 Török, 2/47 Szent György,
2/157 Stancsics, 2/167 Parti
2/178 Horvath, 2/194 Mágocsi
2/210 Mágocsi.
- GYŰLEVÉS**, Gyulavész
Zala m.
N 1/161 Németh
- HANT**,
Tolna m.
F 1/12 Király
- HOSSZUHETÉNY**, Hosszúhetyén
Baranya m.
F 2/108 Ádám
- HUTZIN** — **GICZE**, Hucsin
Gömör m.
F 2/225 Novák
- IGAL**, Igall
Somogy m.
FN 1/102 Magyar — 1/39 Csima
2/152 Zoki
- ILAZA**
Ismeretlen, elírt helynév. Elejének ol-
vasata is bizonytalan.
F 2/38 Kemény
- IVÁNCZ**, Iván
Vas m.
FN 2/23 Kocsis — 2/159 Vörös
- JABLONCZA**
Bizonytalan. (A Jablonka alakokat is
tekintve: Nyitra, Torna, Árva, Zemplén
m.)
(Jablanicza és Jablancz alakok a Bán-
ság és Horvátország különböző katonai
kerületeiben.)
N 1/78 Polakony
- JABLONITZ**, Jablanics
Bizonytalan. Valószínűleg Nyitra m
F 1/79 Hosa
- JÁGONAK**, Jaganak
Baranya m.
N 1/82 Kovacs
- JÁKÓ**
Bizonytalan. (Somogy, Szabolcs, Vesz-
prém) Valószínű a Somogy megyei
Jákó, mivel Csököly szomszédja.
F 2/43 Varga, 2/129 Varga
Jankó L. Jankovác.
- JANKOVÁCS** (Jánoshalma) Jankó
Bács-Bodrog m.
N 1/98 Takacs, 1/115 Suhajda
- JÓBAHÁZA**, Jobahaza
Sopron m.
FN 1/22 Kemény — 2/8 Komaromi
Jováncza L. Gyulaj
- KAJDACS**
Tolna m.
F 2/31 Kovács
- KANIZSA**, Kanisa
Bizonytalan. (Zala, Bács, Torontál m.
Horvátország.)
FN 1/95 Kovacs, L/150 Sityar,
1/157 Kovács — 2/124 Kovács,
2/155 Tálosi, 2/158 Kovács
- KAPOLY**
Somogy m.
N 1/41 Németh
- KAPOS**
Bizonytalan (Ung m., Somogy megyé-
ben 4 helység jöhet számításba. Talán
valószínűbb Somogy m. Errefelé utal
a családnév is.)
F 2/130 Szébényi
- KAPRONCZA**
Bizonytalan. (Bars, Sáros m.)
F 2/53 Molnár

- KAPUVÁR**
Sopron m.
N 1/19 Kiss, 2/52 Kosza
- KARAVUKOVA, Karabukova**
Bács-Bodrog m.
FN 1/56 Czinege — 2/15 Morvai
- KARÁD**
Bizonytalan. (Somogy, Zemplén m.)
Valószínűbb a Somogy megyei.
F 1/136 Török
- KATYALATYA**
Ismeretlen, szinte nevetséges hangzású-
vá elírt helységnév.
Vö: Kutyevo (Pozsega) Kutya-Bagos
(Bihar), Kutyesu-Közényes (Kulocs)
Kutyesso (Trencsén) Kattya — folyónév
Baranyában.
F 2/163 Magyarodi
- KATYMÁR**
Bács-Bodrog m.
F 2/215 Gramán
- KECZEL**
Pest m.
F 2/90 Juhász
- KECSKEMÉT**
Pest m.
N 2/190 Lavász
Kestelye L. Keszthely.
- KESZTHELY Kestelye**
Zala m.
FN 1/54 Gombkötő, 1/138 Sitas,
— 1/26 Kovács
- KIRÁLY, Királi**
Bizonytalan. (Bihar, Nyitra, Gömör m.)
FN 2/81 Laván — 2/156 Cseke
- KISBÉR**
Fejér m.
F 2/26 Horváth
- KISBERK, Kis-Berki**
Somogy m.
F 2/266 Papp
- KISSZÉKELY, Kisszékel**
Tolna m.
F 2/5 Lázár, 2/80 Papp, 2/143 Lázár
- KOCSOLYA**
Tolna m.
FN 1/62 Kovács, 1/153 Jaksa, 2/24
Kocsis, 2/63 Györy — 1/139
Györfi
- KÖRMEND**
Vas m.
F 2/221 Katona
- KRUPA (Dolni-Krupa, Krupina, Alsó-
Korompa)**
Pozsony m.
N 1/15 Belansky
- KUPUSZINA**
Bács-Bodrog m.
F 2/205 Szücs
- KURD**
Tolna m.
F 2/13 Bombola, 2/18 Bombola
- LAK**
Bizonytalan (Pest-Pilis-Solt, Komárom,
Vas, Baranya, Borsod, Zala m.)
F 2/7 Boczo
- LENDVA**
Bizonytalan (Zala, Vas m.)
F 1/143 Chorvath
- LENGYELTÓTI, Legye Tóth**
Somogy m.
F 1/131 Farkas
- LITOMISLO**
Ismeretlen.
N 2/193 Takács
- LUCZIN, Lukin**
Nógrád m.
F 1/13 Baby
- MAGYAROS**
Bizonytalan. (Zala, előnévvel sok.)
F 2/82 Nagy, 2/86 Nagy, 2/162
Halász, 2/182 Nagy 2/183 Nagy
- MAKÓ**
Csanád m.
FN 2/94 Pók — 1/4 Pók
- MARZALI**
Somogy m.
F 1/72 Gulyás
- MÉLYKUT**
Bács-Bodrog m.
N 2/114 Szili
- MILITICS**
Bács-Bodrog m.
N 2/17 Döme
- MISKE**
Pest-Pilis-Solt m.
N 2/72 Gavandó
- MISLENY, Misliny**
Baranya m.
F 2/204 Boskovics
- MUTNA**
Ismeretlen. Esetleg Mut puszta Tolna
megyében.
Mutne Árva megyében
N 2/177 Bajcsi
- MUZSLA, Musla**
Esztergom m.
F 2/28 Varga
- NAGYFALU**
Bizonytalan. (Sok.)
F 1/73 Kocsis

- NAGYSZOMBAT**, Tyrnavia
Pozsony m.
FN 1/111 Buglóczy — 1/104 Adamecz
Nivad L. Nyíva
- NYIVA (HORVÁTNYIVA)**, Nivad
Nyitra m.
F 2/105 Kardos
- OTOCSÁC (OTOCAC)**, Otocsecs
Horvátország
F 2/141 Sivalics
Otocsecs L. Otocság
- ÓVÁR**
Bizonytalan (Moson, Vas, Bars, Nógrád.)
N 1/64 Kurta
- OZORA**, Usora
Tolna m.
FN 1/126 Bagyi — 1/3 Kocsis,
1/29 Kocsis, 2/121 Szalai
- PÁPA**, Papa
Veszprém m.
F 1/119 Hajba, 2/134 Horváth
- PÉR**
Bizonytalan (Győr, Bihar m.)
N 1/10 Virág
Pergacz L. Perkáta
- PERKÁTA**, Berkatta, Pergacz
Fejér m.
F 1/69 Gubicza, 1/141 Gubicza
- PEST**
Szab. kir. város
N 2/195 Czipó
- PETŐHÁZA**, Petőház
Sopron
N 2/73 Hadarics, 2/75 Hadarics,
2/171 Hadarics
- PLONCZ**
Ismeretlen. (Esetleg Plank puszta Pozsony megyében, vagy Planicza Horvátországban.)
N 2/45 Libiska
Racsistorf L. Récese
- RAKONCZA**, Rekencze
Hont m.
F 1/145 Huszar
- RÉCSE (RACZERSDORF)**, Racsistorf
Pozsony m.
N 2/51 Novák
- REGÖLY**, Regül
Tolna m.
F 1/86 Varga, 1/96 Varga
Rekencze L. Rakoncza
- SÁRI Sarij**
Bizonytalan. (Pest, Bars, Pusztaként: Baranya, Somogy, Veszprém m.)
N 2/185 Csikós
- SÁRKÁNY**, Sárkán
Bizonytalan. (Fejér, Esztergom, Sopron Baranya m.)
F 2/35 Szalai, 2/112 Szalai
- SELISUCZA**
Ismeretlen. Esetleg: Selica (Nyitra, Máramaros, Ugocsa m.) Seleznica (Vasrad), Selnicza (Horvátországban 8.)
N 1/20 Nagy
- SIMONTORNYA**
Tolna m.
N 2/160 Szalmás
- SIKOM**
Ismeretlen
F 1/149 Varga
Sklacs L. Galocs
- SKRADNIK**, Skramnik
Horvátország (Modrus — Fiúme m.)
F 2/91 Vanyo
Sluny L. Szluin
- SZLUIN (SLUNJ, SLUIN)**, Sluny
Horvátország
N 2/46 Mathavics
Somba L. Zomba
- SOPORNYA** Nyitra m.
F 2/203 Mártonka
- SORMÁS**, Sormas
Zala m.
N 1/163 Szekeres, 1/164 Talosy
- SÖJTÖR**
Zala m.
F 2/39 Lendvai
- SZABADI**
Bizonytalan (Győr, Somogy m.)
F 2/93 Papp
- SZAKÁL**
Bizonytalan (Baranya, Bihar, Nógrád)
N 1/17 Kiss
- SZAKCS**, Sakcs
Tolna m.
N 1/53 Gombos
- SZANY**
Sopron m.
F 2/42 Gombos
- SZÉCSENKE**
Bizonytalan (Hont, Nógrád m.)
F 2/30 Huszár, 2/224 Huszár
- SZEGED**
Szab. kir. város
FN 2/92 Szabó, 2/181 Szabó —
2/74 Héder, 2/78 Szabó

SZEKCSŐ

Baranya. (Bizonytalan, hogy a kettő baranyai Szekcső közül melyik.)

F 1/159 Kovács, 2/127 Kovács

SZÉKESFEHÉRVÁR, Albaregali, Alba

Fejér m.

FN 2/165 Salamon — 1/65 Gerencsér

Szengotar L. Szentgothárd

SZENTGOTHÁRD, Szengotar

Vas m.

F 1/87 Kovács.

SZENTGYÖRGY

Bizonytalan. (Sok)

N 2/199 Ifjú

SZENTGYÖRGYVÁR

Zala m. (A Radics név hasonlósága miatt ide tettük 2/44-es embert is.)

F 2/44, 2/140

SZENTLÁSZLÓ

Bizonytalan. (Sok)

N 1/165 Tóth

SZENTMÁRTON

Bizonytalan. (Sok)

F 1/144 Kovács

SZENTMIKLÓS

Bizonytalan. (Sok)

F 2/34 Pesti, 2/202 Pesti

SZENTPÁL

Bizonytalan. (Sok)

N 2/197 Vajda, 1/37 Géczi

SZERDAHELY

Bizonytalan. (Sok)

FN 2/169 Tálosi — 2/179 Diosi

SZERED

Pozsony m.

F 1/146 Huszar

SZICSKE

Ismeretlen. Valószínűleg: Sziche, Siche, Siče, Sicá, Sicice (Horvátország).

F 2/137

SZILBÁS, Sylba

Bács-Bodrog m.

N 1/42 Illés

SZIL, Szill

Bizonytalan. (Somogy, Nyitra, Sopron m.)

FN 2/79 Molnár — 2/64 Varga

SZIN

Abaúj-Torna m.

F 2/144 Nagy

SZLUIN (SLUNJ, SLUIN), Sluny

Horvátország (Modrus—Fiúme m.)

N 2/46. Mathavics

SZONTA

Bács-Bodrog m.

F 2/32 Zsivanics

Szonyház L. Asszonyháza

ASSZONYHÁZA, Szonyház

Zala m.

F 2/146 Adamecz

TARLOSS

Ismeretlen Talán azonos Tardossal

(Komárom, Szabolcs stb.)

F 2/207 Musák

TELELE

Ismeretlen, nyilvánvalóan íráshibás helységnév.

F 1/52 Asztalos

TISOM

Ismeretlen, íráshibás helységnév.

Vö: Tisovec (Gömör) és Tisavac (Horvátország) helységnévvel.

FN 1/140 Potonci — 1/118 Potonci

Tyrnavya L. Nagyszombat

TOLNA

Tolna m.

N 1/132 Szabó

TOSIM

Ismeretlen. Vö: Tosok (Veszprém m.).

N/1/18 Kutry

TÓTHKESZI, Keszi (Ma: Magyarkeszi)

Tolna m.

FN 2/99 Perneczki, 2/200 Magocsi — 2/172 Bona

TŐSIRE

† Ismeretlen.

F 2/142 Kutri

TURA

Bizonytalan. (Nyitra, Pest, Szabolcs m.)

N 1/80 Chricza

UDVARD, Udvar

Bizonytalan. (Baranya, Komárom, Sopron m. Valószínű a baranyai.

FN 2/180 Diósi — 2/68 Lolovics, 2/69 Málík

UDVARI

Bizonytalan (Szatmár, Tolna, + előnévvel sok.)

F 2/87 Szabó, 2/106 Szabó, 2/107 Szabó

UJVÁR

Bizonytalan (Nyitra, Torontál, Liptó stb. sok.)

N 1/81 Kacser, 2/153 Klóbesik

Usora L. Ozora

ÜRÖG

Baranya m.

F 2/27 Tallosi

VAJTA

Fejér m.
N 1/9 Csigli

VARGYAS — VARJAS, Vargyos

Bizonytalan
Vargyas alakban: (Udvarhely m.)
Varjas alakban: (Baranya, Somogy,
Temes m.)
F 1/123 Végh, 1/128 Végh

VARONG

Tolna m.
N 1/5 Kaposy

VASKUT, Baskút

Bács-Bodrog
N 1/162 Kovács

VEJKE

Tolna m.
FN 1/85 Odal, 1/112 Garay, 2/100
Garai — 2/14 Horváth 2/198
Molnár

VIRJE, Virge

Horvátország (Belovár—Kőrös m.)
N 2/118 Korolya

VÖRÖSMART, Vörös Marton

Baranya
F 1/68 Szebényi, 2/11 Szebényi

ZOMBA, Somba

Tolna m.
FN 1/34 Németh, 1/57 Buga, 1/75
Gelév, 1/76 Buga, 1/84 Kemény,
1/89 Adony, 1/90 Zámbo, 1/120
Király 1/135 Takács, 1/152
Acseley, 2/50 Fekete, 2/59 Ve-
leski, 2/138 Páko, 2/139 Kutri,
2/222 Polgár 1/11 Németh, 1/21
Szücs, 1/31 Pesty, 1/33 Király,
1/39 Kutry, 1/71 Aczély, 1/101
Fekete, 1/108 Tamaskó, 1/156
Szabó, 1/166 Berta, 2/66 Szabó,
2/70 Tamaskó, 2/111 Aczél,
2/168 Mártonka, 2/174 Adamecz,
2/175 Komáromi, 2/176 Adamecz

ZENTA, Szenta

Bács-Bodrog m.
F 2/126 Aczély

ZOMBOR, Sombor

Bács-Bodrog m.
FN 2/219 Tersics — 1/49 Belancsics.

FÜGGELÉK 1.

Anno 1762 Die 25 Julii
Confirmati ex Possessione Doroszló

	Nomen Baptismi	Nomen Confirmationis	Cognomen	Ætas	Locus Nativitatis	Nomen et Cognomen Patrini vel Patrinae	
	1	2	3	4	5	6	7
1.	Elisabetha	Catharina	Kovács	18	Dobrogőcz	Catharina	Huszár
2.	Ágnes	Catharina	Csongrady	20	Csongrad	Juditha	Kapoly
3.	Catharina	Éva	Kocsis	17	Úsora	Catharina	Berta
4.	Juditha	Éva	Pok	13	Makó	Catharina	Kocsis
5.	Juditha	Éva	Kapoly	15	Varong	Catharina	Kocsis
6.	Elisabetha	Catharina	Molnár	11	Golye	Catharina	Németh
7.	Éva	Catharina	Babos	20	Golye	Catharina	Németh
8.	Helena	Anna	Bod	15	Dobrogőcz	Catharina	Németh
9.	Éva	Elisabetha	Csigi	33	Vajta	Anna	Kovács
10.	Catharina	Anna	Virág	14	Pér	Catharina	Nagy
11.	Catharina	Anna	Németh	12	Somba	Éva	Csigly
12.	Joseph	Michael	Király	44	Hanto	Franciscus	Bognár
13.	Andreas	Joannes	Baby	26	Lukin	Franciscus	Bognár
14.	Georgius	Franciscus	Chorváth	28	Javansa	Franciscus	Bognár
15.	Maria	Elisabetha	Belansky	40	Krupa	Elisabeth	Kiss
16.	Catharina	Helena	Nagy	35	Jaurinó	Helena	Geczi
17.	Elisabetha	Anna	Kiss	30	Szakai	Catharina	Nagy
18.	Elisabetha	Catharina	Kutry	40	Tosin	Catharina	Kovács
19.	Helena	Catharina	Kiss	30	Kapuvár	Elisabet	Kiss

	1	2	3	4	5	6	7
20.	Anna	Helena	Nagy	14	Selisucza	Catharina	Nagy
21.	Juditha	Anna	Szűcs	14	Somba	Catharina	Nagy
22.	Francis	Stephanus	Kemeny	30	Jobahasz	Michael	Gélér
23.	Joseph	Stephanus	Novak	18	Baja	Franciscus	Kemény
24.	Joannes	Laurentius	Berkes	58	Emith	Georgius	Gulyás
25.	Michael	Michael	Chorváth	36	Aggar	Joannes	Berkes
26.	Catharina	Éva	Kovács	33	Kestelye	Barbara	Németh
27.	Catharina	Anna	Sáffár	26	Fajsz	Juditha	Garay
28.	Éva	Anna	Kiss	30	Garad	Catharina	Kovács
29.	Elisabetha	Éva	Kocsis	17	Usora	Catharina	Kovács
30.	Anna	Maria	Dudás	15	Filecz hasz	Catharina	Saffar
31.	Christina	Éva	Pesty	12	Somba	Éva	Babos
32.	Anna	Éva	Kovács	11	Dobrogecz	Éva	Babos
33.	Susana	Éva	Király	11	Somba	Éva	Babos
34.	Michael	Stephanus	Nemeth	18	Somba	Joannes	Török
35.	Catharina	Helena	Szabo	41	Böszin	Magdolna	Peter
36.	Catharina	Helena	Kutry	17	Somba	Magdolna	Peter
37.	Helena	Catharina	Geczi	40	Szent Pál	Magdolna	Péter
38.	Helena	Anna	Halta	13	Gerde	Helena	Kiss
39.	Elisabetha	Catharina	Csima	32	Igal	Helena	Kelemen
40.	Anna	Helena	Kovács	30	Galgoczio	Helena	Kelemen
41.	Anna	Helena	Nemeth	40	Kapoy	Helena	Kelemen
42.	Anna	Catharina	Illés	40	Sylba	Helena	Kelemen
43.	Elisabet	Helena	Salamon	11	Csatalya	Elisabet	Csima
44.	Rosalia	Helena	Chorvath	16	Dobrogecz	Elisabet	Csima
45.	Juditha	Anna	Saffar	12	Fajsz	Elisabet	Csima
46.	Francis	Stephanus	Kiss	10	Doroszlo	Joannes	Budagyia
47.	Joannes	Michael	Csismaszia	30	Dombovar	Michael	Gélév

	1	2	3	4	5	6	7
48.	Maria	Anna	Gomkotta	12	Baja	Catharina	Dorman
49.	Maria	Helena	Belancsics	12	Somborino	Catharina	Dorman
50.	Catharin	Anna	Chorvath	12	Besdan	Anna	Illés
51.	Éva	Anna	Salamon	14	Csatalya	Anna	Illés
52.	Juditha	Catharina	Asztalos	15	Telele	Anna	Illés
53.	Anna	Catharina	Gombos	13	Sakcs	Barbara	Kurta
54.	Joa nnes	Andreas	Gomkötő	40	Kesztelye	Joannes	Nagy
55.	Paul	Michael	Nemeth	14	Baja	Joannes	Gomkötő
56.	Francis	Stephanus	Csinege	8	Karavukova	Joannes	Gomkötő
57.	Michael	Stephanus	Buga	32	Somba	Joannes	Gomkötő
58.	Elisabet	Juditha	Szűcs	20	Akasztó	Elisabet	Santa
59.	Elisabet	Julianna	Takacs	9	Fad	Elisabet	Szűcs
60.	Barbara	Elisabetha	Apary	11	Baja	Elisabet	Santa
61.	Joannes	Stephanus	Sos	18	Dobrogecz	Joannes	Kovacs
62.	Joannes	Franciscus	Kovacs	19	Kocsolya	Paul	Kiss
63.	Georgius	Franciscus	Kovacs	10	Banyas	Martinus	Kovacs
64.	Barbara	Éva	Kurta	28	Ovarinó	Juditha	Garay
65.	Anna	Helena	Gerencser	20	Alba	Éva	Kovács
66.	Anna	Éva	Gubicza	10	Bikics	Anna	Magyar
67.	Martin	Stephanus	Dorman	16	Csatalia	Joannes	Takacs
68.	Stephanus	Franciscus	Sebényi	12	Vörös Marton	Georgius	Boskovics
69.	Stephanus	Franciscus	Gubicza	16	Berkatta	Georgius	Boskovics
70.	Paulus	Michael	Bod	16	Dobrogecz	Martinus	Toth
71.	Catharina	Rosalia	Aczély	15	Somba	Juditha	Kordélos
72.	Gregorius	Georgius	Gulyás	50	Marczaly	Michael	Juhász
73.	Joannes	Emericus	Kovács	30	Nagyfalu	Joannes	Katona
74.	Helena	Catharina	Beres	11	Doroszló	Dominica	Koloncsics
75.	Michael	Joannes	Gelév	37	Somba	Joannes	Budagyia

	1	2	3	4	5	6	7
76.	Stephanus	Michael	Buga	11	Somba	Georgius	Rakcsi
77.	Martinus	Joannes	Adamecz	70	Binovecz	Georgius	Szambo
78.	Maria	Catharina	Polakony	55	Jablonecza	Juditha	Farkas
79.	Mathias	Martinus	Hosa	50	Jablonicz	Jakobus	Szoldan
80.	Barbara	Barbara	Chricza	22	Tura	Margarita	Pavlovics
81.	Catharina	Elisabetha	Kacser	34	Ujvarino	Margarita	Pavlovics
82.	Elisabetha	Juditha	Kovacs	13	Jagonak	Margarita	Pavlovics
83.	Michael	Joannes	Franjo	16	Földvarino	Joannes	Katona
84.	Joannes	Joannes	Kemény	21	Somba	Joannes	Katona
85.	Stephanus	Joannes	Odal	39	Vejke	Joannes	Katona
86.	Josephus	Joannes	Varga	20	Regül	Joannes	Katona
87.	Georgius	Joannes	Kovács	37	Sengotar	Ladislauz	Gozafi
88.	Martinus	Franciscus	Bombola	24	Babon	Ladislauz	Gazafi
89.	Josephus	Joannes	Adony	20	Somba	Ladislauz	Gazafi
90.	Michael	Stephanus	Zambo	12	Somba	Antonius	Cser
91.	Joannes	Stephanus	Babos	7	Doroszló	Antonius	Cser
92.	Joannes	Antonius	Szücs	12	Fad	Antonius	Cser
93.	Joannes	Josephus	Apary	20	Borsod	Jonas	Babos
94.	Joannes	Stephanus	Kovacs	28	Buszinfá	Jonas	Babos
95.	Martin	Martinus	Kovacs	43	Kanizsa	Michael	Hatra
96.	Paulus	Paulus	Varga	12	Regül	Georgius	Pék
97.	Elisabetha	Francisca	Toth	19	Fad	Franciska	Lipkai
98.	Anna	Julianna	Takacs	22	Janko	Franciska	Lipkai
99.	Petrus	Petrus	Kun	16	Asvany	Georgius	Pék
100.	Joan	Joannes	Kosikar	12	Fad	Georgius	Pék
101.	Anna	Elisabetha	Fekete	33	Somba	Éva	Gelér
102.	Michael	Josephus	Magyar	17	Igal	Mathias	Hosa
103.	Maria	Juditha	Hegedüs	30	Fad	Krisztina	Karasz

	1	2	3	4	5	6	7
104.	Anna	Maria	Adamecz	22	Tyrnavia	Maria	Karoliny
105.	Catharina	Maria	Pető	85	Gelye	Maria	Karoliny
106.	Helena	Maria	Bogner	20	Fad	Maria	Karoliny
107.	Maria	Julianna	Török	12	Jovanza	Martha	Kolongyis
108.	Eva	Maria	Tamasko	22	Somba	Anna	Kolongyis
109.	Anna	Catharina	Török	18	Javanza	Anna	Kolongyis
110.	Elisabetha	Helena	Nagy	20	Egres	Anna	Kolongyics
111.	Adamus	Jakobus	Buglőczy	30	Tyrnavia	Corolus	Milasics
112.	Martin	Jakobus	Garay	25	Vejke	Carolus	Milasics
113.	Stephan	Joannes	Chorvath	20	Endriden	Joseph	Varga
114.	Michael	Michael	Halta	70	Gerde	Joannes	Fogás(gis)
115.	Susana	Éva	Suhajda	13	Janko	Anna	Feké
116.	Anna	Theresia	Babos	10	Gólib	Elisabet	Lendvai
117.	Catharina	Anna	Babos	25	Gólib	Elisabet	Lendvai
118.	Catharina	Elisabetha	Potanczi	20	Tison	Elisabet	Lendvai
119.	Paulus	Franciscus	Hajba	32	Papa	Georgius	Kovács
120.	Georgius	Franciscus	Kemény	11	Zomba	Georgius	Kovács
121.	Stephan	Andreas	Chorvath	14	Zomba	Georgius	Kovacs
122.	Francis	Andreas	Kiraly	14	Zomba	Georgius	Kovacs
123.	Michael	Joannes	Végh	40	Vargyas	Joannes	Berkes
124.	Michael	Martinus	Kovacs	22	Bószin	Michael	Végh
125.	Andreas	Stephanus	Kovacs	42	Appar	Michael	Végh
126.	Stephan	Georgius	Bagyi	17	Usora	Martinus	Bombola
127.	Michael	Joannes	Komaromy	30	Bogyiszlo	Martinus	Bombola
128.	Joannes	Franciscus	Végh	30	Vargyas	Janas	Babos
129.	Martinus	Michael	Nagy	18	Dobrogecz	Joannes	Végh
130.	Andreas	Franciscus	Kovacs	14	Dobrogecz	Joannes	Végh
131.	Georgius	Stephanus	Farkas	22	Legye Tóth	Michael	Buga

	1	2	3	4	5	6	7
132.	Catharina	Eva	Szabo	13	Tolna	Eva	Csizmazia
133.	Catharina	Kristina	Szalai	16	Dombóvár	Eva	Csizmazia
134.	Stephan	Joannes	Csima	64	Gyula	Stephanus	Kovács
135.	Georgius	Stephanus	Takács	16	Somba	Stephanus	Vörös
136.	Georgius	Joannes	Török	60	Karad	Georgius	Sambo
137.	Steph	Joannes	Szentgyörgyi	33	Dobrógecz	Georgius	Török
138.	Franciscus	Stephanus	Sitas	30	Kesztele	Joannes	Nagy
139.	Eva	Catharina	Györfi	18	Kocsolya	Joannes	Berkes
140.	Franciscus	Joannes	Potnczi	60	Tison	Mathias	Huszar
141.	Gregorius	Petrus	Gubicza	30	Pergacz	Franciscus	Patonczi
142.	Georgius	Andreas	Gulyás	15	Jovacza	Franciscus	Patonczi
143.	Steph	Joannes	Chorvath	40	Lendva	Franciscus	Patonczi
144.	Samuel	Stephanus	Kovacs	50	Szent Marton	Franciscus	Patonczi
145.	Mathias	Antonius	Huszar	24	Rekencze	Franciscus	Patonczi
146.	Georgius	Stephanus	Huszar	39	Szeredino	Martinus	Toth
147.	Joannes	Josephus	Adamecz	23	Binovecz	Mathias	Hosa
148.	Stephan	Adamus	Balok	17	Barsonos	Georgius	Sambo
149.	Joannes	Josephus	Varga	14	Sikom	Stephanus	Balok
150.	Joannes	Michael	Sityar	29	Kanisa	Martinus	Budugya
151.	Joannes	Stephanus	Kopas	30	Gutta	Martinus	Budugya
152.	Petrus	Martinus	Acseley	13	Somba	Martinus	Budugya
153.	Thomas	Martinus	Jaksa	30	Kocsolya	Martinus	Kovács
154.	Joannes	Franciscus	Jaksa	3	Doroszlo	Stephanus	Kovacs
155.	Elisabetha	Anna	Kaman	15	Agar	Elisabetha	Törő
156.	Sybylla	Eva	Szabo	15	Somba	Elisabetha	Törő
157.	Francis	Josephus	Kovacs	15	Kanisa	Stephanus	Kovacs
158.	Emericus	Stephanus	Kovacs	16	Businsa	Stephanus	Kovacs
159.	Stephan	Michael	Kovacs	46	Szekcső	Georgius	Sambo

	1	2	3	4	5	6	7
160.	Catharina	Elisabetha	Huszar	25	Batorfalu	Anna	Bod
161.	Catharina	Anna	Németh	32	Gyulavész	Anna	Bod
162.	Maria	Anna	Kovacs	16	Baskut	Anna	Bod
163.	Catharina	Eva	Szekerés	40	Sornas	Anna	Bod
164.	Eva	Rosalia	Talosz	12	Sornas	Anna	Bid
165.	Catharina	Anna	Toth	40	Szent Laszlo	Elisabetha	Szücs
166.	Catharina	Eva	Berta	24	Somba	Eva	Komaromy

FÜGGELÉK 2.

Anno 1763 Die 5 Junii
Confirmati ex Possessione Doroszlo

	Nomen Baptismi	Nomen Confirmationis	Cognomen	Actus	Locus Nativitatis	Nomen et Cognomen Patrini vel Patrinae	
	1	2	3	4	5	6	7
1.	Helena	Anna	Takács	30	Zomba	Rosalia	Mágocsi
2.	Catharina	Helena	Csontos	13	Zomba	Rosalia	Horváth
3.	Elisabetha	Anna	Szebényi	10	Doroszló	Rosalia	Horváth
4.	Joannes	Stephanus	Hambalkó	20	Földvarino	Andreas	Gyuroška
5.	Michael	Stephanus	Lázar	8	Kisszékel	Franciscus	Ujvári
6.	Josephus	Franciscus	Nagy	32	Bén	Andreas	Ponopác
7.	Joannes	Stephanus	Bozzo	41	Lak	Andreas	Ponopác
8.	Juditha	Catharina	Komaromi	30	Jobahazo	Rosalia	Morvai
9.	Juditha	Rosalia	Mesáros	14	Bezdány	Rosalia	Morvai
10.	Andreas	Josephus	Szabo	63	Csőlle	Joannes	Bozsó
11.	Josephus	Franciscus	Szebényi	10	Vörösmart	Joannes	Soos
12.	Martinus	Joannes	Ádám	27	Apár	Martinus	Garai
13.	Georgius	Stephanus	Bombola	21	Kurd	Martinus	Garai
14.	Helena	Elisabetha	Horváth	6	Vejke	Elisabetha	Mártonka
15.	Catharina	Anna	Morvai	7	Karabukova	Catharina	Zoki
16.	Emericus	Andreas	Bubloczki	12	Doroszló	Martinus	Ádám
17.	Maria	Anna	Döme	10	Militics	Éva	Novák
18.	Georgius	Martinus	Bombola	20	Kurd	Martinus	Garai
19.	Stephanus	Michael	Garai	6	Doroszló	Michael	Kovács
20.	Michael	Antonius	Apari		Doroszló	Michael	Kovács

	1	2	3	4	5	6	7
21.	Joannes	Josephus	Kordétoş	12	Jováncza	Andreas	Garai
22.	Joannes	Franciscus	Garai	5	Doroszló	Georgius	Bombola
23.	Joannes	Josephus	Kocsis	56	Iván	Josephus	Hegyí
24.	Michael	Joannes	Kocsis	14	Kocsola	Joannes	Lengyel
25.	Rosalia	Catharina	Kocsis	6	Doroszló	Helene	Babas
26.	Alexander	Ignatius	Horváth	25	Kisbér	Andreas	Gyuroška
27.	Alexander	Stephanus	Tallosi	13	Úrög	Alexander	Horváth
28.	Josephus	Stephanus	Varga	13	Musta	Georgius	Bambola
29.	Gabriel	Michael	Babas	5	Doroszló	Michael	Bukor
30.	Joannes	Stephanus	Huszár	22	Szécsenke	Michael	Bukor
31.	Michael	Joannes	Kovács	25	Kajdacs	Andreas	Huszár
32.	Joannes	Andreas	Zsivánics	12	Szonta	Georgius	Szoloski
33.	Elisabetha	Theresia	Vég	5	Doroszló	Maria	Czipo
34.	Martinus	Franciscus	Pesti	26	Sz. Miklós	Franciscus	Molnár
35.	Franciscus	Joannes	Szalai	15	Sárkán	Martinus	Pesti
36.	Anna	Elisabetha	Halta	20	Gerd	Maria	Czipo
37.	Stephanus	Joannes	Varga	50	Csököl	Joannes	Kemény
38.	Joannes	Stephanus	Kemény	60	Ilaza	Joannes	Pap
39.	Martinus	Franciscus	Lendvai	30	Söjtör	Stephanus	Varga
40.	Martinus	Franciscus	Takács	32	Jováncza	Stephanus	Varga
41.	Elisabetha	Juditha	Gombos	10	Doroszló	Anna	Hatta
42.	Franciscus	Joannes	Gombos	40	Szany	Andreas	Huszár
43.	Joannes	Paulus	Varga	17	Jákó	Stephanus	Sz. Györgyi
44.	Joannes	Machael	Radics	8	Sz. György	Michael	Szebényi
45.	Mathias	Georgius	Huszár	12	Félegyháza	Michael	Radics
46.	Helena	Maria	Mathovics	30	Sluny	Elisabetha	Kapriyanacz
47.	Elisabetha	Anna	Juhász	8	Bezdány	Elisabetha	T amasko
48.	Catharina	Helena	Sz. Györgyi	7	Jovánczo	Elisabetha	Szűcs

	1	2	3	4	5	6	7
49.	Elisabetha	Catharina	Koprivanác	28	Bátya	Marta	Karolia
50.	Georgius	Joannes	Fekete	30	Zomba	Stephanus	Károlozci
51.	Anna	Elisabetha	Novák	10	Racistor	Maria	Karolia
52.	Anna	Elisabetha	Kosza	60	Kapuvár	Heléna	Lukács
53.	Mathias	Martinus	Molnár	38	Kaproncza	Antonius	Jakavics
54.	Georgius	Antonius	Mágocsi	23	Javancza	Martinus	Pesti
55.	Josephus	Michael	Hováth	12	Bezdnány	Thomas	Zsinelics
56.	Georgius	Georgius	Varga	35	Csököl	Michael	Mágocsi
57.	Ladislau	Josephus	Molnár	20	Gönye	Michael	Mágocsi
58.	Stephanus	Thomas	Németh	25	Gyula	Thomas	Párcsetics
59.	Stephanus	Joannes	Valeski	15	Zomba	Stephanus	Németh
60.	Franciscus	Josephus	Stancsik	12	Javancza	Stephanus	Németh
61.	Elisabetha	Helena	Németh	40	Baj	Helene	Lukács
62.	Georgius	Paulus	Stancsik	13	Javancza	Stephanus	Sz. Györgyi
63.	Michael	Franciscus	Györfi	22	Kocsola	Georgius	Bombola
64.	Helena	Catharina	Varga	40	Szill	Elisabetha	Gáspár
65.	Juditha	Helena	Kovács	13	Bósinfa	Catharina	Balok
66.	Catharina	Anna	Szabó	14	Somba	Catharina	Szücs
67.	Helena	Catharina	Mágocsi	9	Doroszló	Catharina	Szücs
68.	Juditha	Éva	Lolovics	30	Udvar	Catharina	Nagy
69.	Sara	Juditha	Málik	25	Udvar	Catharina	Nagy
70.	Elisabetha	Catharina	Tamasko	25	Somba	Elisabetha	Gavandó
71.	Éva	Elisabetha	Novák	15	Baja	Catharina	Alaga
72.	Elisabetha	Anna	Gavandó	40	Miske	Catharina	Takács
63.	Elisabetha	Catharina	Hadarics	35	Petőház	Juditha	Lelovics
74.	Anna	Catharina	Héder	35	Szegedino	Juditha	Lelovics
75.	Catharina	Anna	Hadarics	30	Petőház	Anna	Héder
76.	Catharina	Juditha	Molnár	26	Alsok	Anna	Héder

	1	2	3	4	5	6	7
77.	Elisabetha	Helena	Hegedős	12	Fad	Catharina	Hadarics
78.	Catharina	Helena	Szabo	11	Szegedino	Elisabetha	Tamasko
79.	Michael	Stephanus	Molnár	13	Szill	Joannes	Cseke
80.	Michael	Stephanus	Papp	16	Kisszékel	Joannes	Cseke
81.	Franciscus	Joannes	Lovász	13	Királi	Joannes	Kupuszini
82.	Josephus	Franciscus	Nagy	19	Magyarod	Andreas	Garai
83.	Michael	Josephus	Velečki	13	Somba	Georgius	Fekete
84.	Michael	Joannes	Velečki	33	Binovecz	Franciscus	Aczél
85.	Adamus	Stephanus	Papp	8	Doroszló	Michael	Velečki
86.	Emericus	Michael	Nagy	9	Magyaros	Martinus	Nagy
87.	Georgius	Joannes	Szabo	40	Údvaj	Martinus	Kovács
88.	Georgius	Franciscus	Gamási	13	Gamás	Martinus	Kovács
89.	Georgius	Joannes	Psolovski	25	Sklacs	Mathias	Ványo
90.	Jacobus	Demethreus	Juhász	12	Keczelino	Mathias	Ványo
91.	Mathias	Venceslaus	Ványo	51	Skrannik.	Georgius	Adamecz
92.	Stephanus	Franciscus	Szabo	15	Szegedino	Georgius	Psolovski
93.	Joannes	Gabriel	Papp	67	Szabadi	Thomas	Frieber
94.	Michael	Georgius	Pók	13	Mako	Thomas	Frieber
95.	Thomas	Xaverino	Frieber	70	Broda	Stephanus	Jagicza
96.	Catharina	Éva	Frieber	16	Somba	Éva	Tamasko
97.	Catharina	Éva	Katona	8	Doroszló	Catharina	Berkes
98.	Adamus	Josephus	Nedlesar	25	Bonyhád	Josephus	Hegyí
99.	Paulus	Joannes	Perneczki	60	Tóthkeszi	Franciscus	Patonczi
100.	Andreas	Stephanus	Garai	26	Vejke	Franciscus	Patonczi
101.	Joannes	Georgius	Stancsik	26	Jovánca	Andreas	Garai
102.	Georgius	Joannes	Szabó	18	Somba	Adamus	Nedlesár
103.	Georgius	Michael	Adamecz	50	Binoo	Franciscus	Aczély
104.	Stephanus	Georgius	Király	13	Bodaj	Georgius	Adamecz

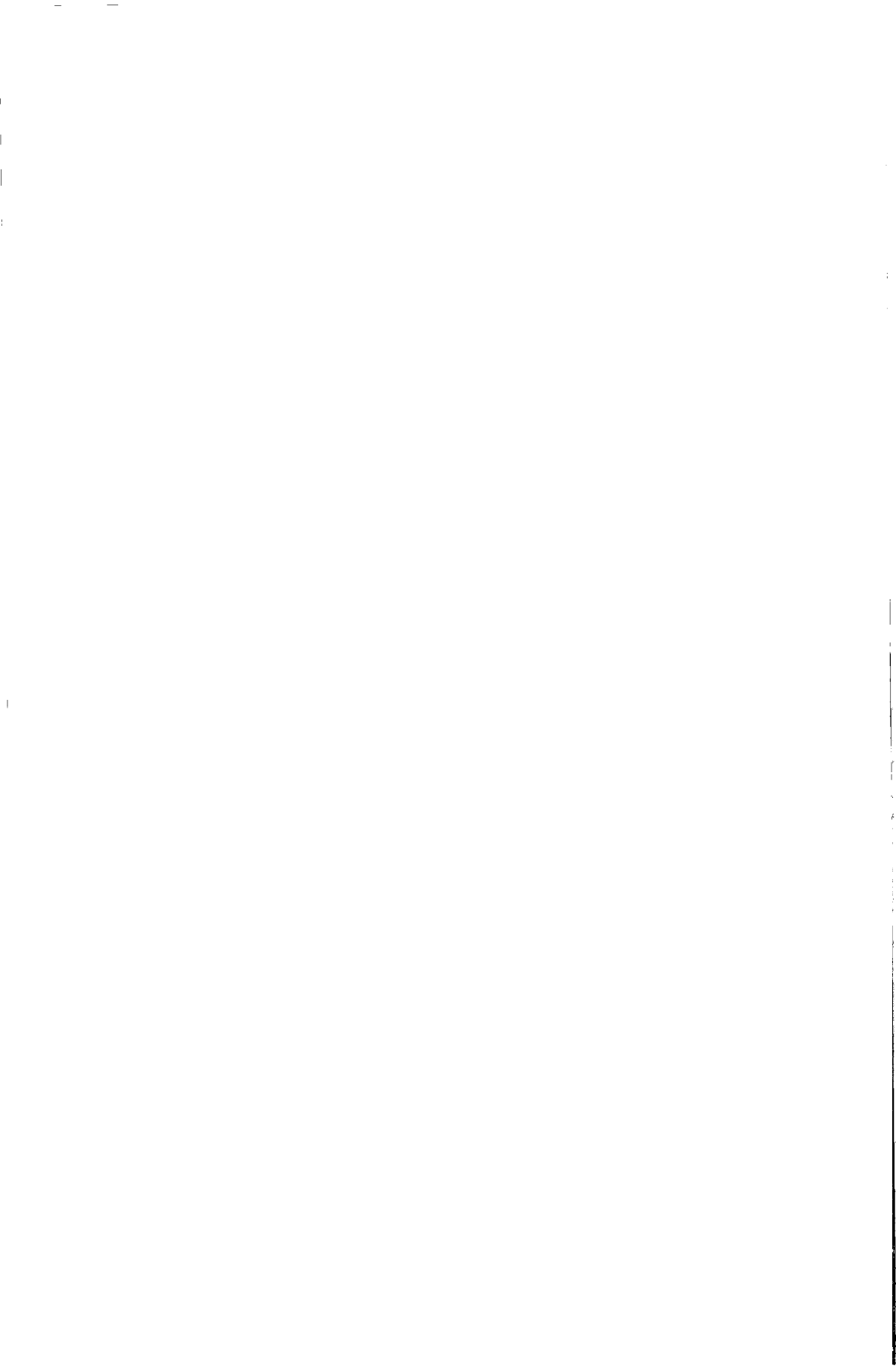
	1	2	3	4	5	6	7
105.	Petrus	Stephanus	Kardos	21	Nivael	Adamus	Nedlesár
106.	Franciscus	Stephanus	Szabó	6	Udvarij	Joannes	Adam
107.	Michael	Joannes	Szabó	11	Udvarij	Joannes	Adam
108.	Joannes	Petrus	Ádám	60	Hosszúhetyén	Thomas	Lebeda
109.	Georgius	Joannes	Bagó	7	Doroszló	Petrus	Kardos
110.	Franciscus	Emericus	Berényi	6	Doroszló	Petrus	Kardos
111.	Juditha	Rosalia	Aczél	10	Somba	Catharina	Molnár
112.	Franciscus	Stephanus	Szalai	37	Sárkány	Georgius	Kovács
113.	Michael	Georgius	Mezei	40	Dorog	Georgius	Kovács
114.	Anna	Catharina	Szili	16	Mélykút	Catharina	Molnár
115.	Anna	Catharina	Libiska	50	Ploncz	Anna	Slezák
116.	Elisabetha	Anna	Kovács	8	Doroszló	Catharina	Berkes
117.	Catharina	Helena	Horváth	9	Doroszló	Catharina	Berkes
118.	Maria	Catharina	Korolya	35	Virge	Anna	Slezák
119.	Josepius	Michael	Lampest	19	Gyalan	Michael	Gombás
120.	Stephanus	Joannes	Bujdosó	10	Földvárino	Michael	Gombás
121.	Maria	Elisabetha	Szalai	30	Uzora	Anna	Libiska
122.	Elisabetha	Anna	Rajos	30	Bósz	Anna	Libiska
123.	Theresia	Anna	Novák	10	Baja	Anna	Szili
124.	Elisabetha	Anna	Kovács	10	Kanizsa	Anna	Szili
125.	Elisabetha	Eva	Vég	12	Batina	Eva	Novák
126.	Franciscus	Martinus	Aczély	50	Szenta	Ladislaus	Salamon
127.	Ladislaus	Georgius	Kovács	20	Szekeső	Martinus	Nagy
128.	Franciscus	Joannes	Psolovski	13	Gabocs	Ladislaus	Kovács
129.	Joannes	Stephanus	Varga	25	Jako	Josephus	Tálosi
130.	Nicolaus	Alexander	Szebényi	24	Kapos	Michael	Kapos
131.	Catharina	Rosalia	Takács	10	Zomba	Rosalia	Mágocsi
132.	Joannes	Stephanus	Stancsik	16	Jovánicza	Stephanus	Kovács

	1	2	3	4	5	6	7
133.	Joannes	Stephanus	Király	17	Doroszló	Stephanus	Kovács
134.	Joannes	Paulus	Horváth	35	Papa	Joannes	Kutri
135.	Joannes	Emericus	Lengyel	23	Jováncza	Joannes	Kutri
136.	Joannes	Stephanus	Molnár	45	Geléb	Georgius	Slezák
137.	Stephanus	Josephus	Németh	9	Szicske	Joannes	Molnár
138.	Joannes	Stephanus	Páko	23	Zomba	Paulus	Grámán
139.	Josephus	Joannes	Kutri	11	Zomba	Michael	Kelemen
140.	Michael	Josephus	Radics	40	Sz. Györgyvár	Georgius	Slezák
141.	Thomas	Josephus	Sivolics	35	Otozsec	Michael	Radics
142.	Joannes	Stephanus	Kutri	38	Tóshire	Paulus	Grámán
143.	Joannes	Josephus	Lázár	13	Kisszékel	Joannes	Kutri
144.	Martinus	Stephanus	Nagy	26	Szin	Joannes	Papp
145.	Michael	Stephanus	Sáfár	19	Fajsz	Martinus	Nagy
146.	Paulus	Georgius	Adamecz	21	Szomyház	Joannes	Novák
147.	Helena	Éva	Kocsis	11	Doroszló	Éva	Papp
148.	Helena	Éva	Babos	17	Geléb	Éva	Papp
149.	Elisabetha	Éva	Molnár	10	Alsok	Éva	Boda
150.	Helena	Anna	Mezsei	16	Bonyhád	Éva	Boda
151.	Catharina	Anna	Salamon	10	Csatalia	Helena	Babos
152.	Catarina	Anna	Zoki	16	Igall	Éva	Györffi
153.	Éva	Anna	Klobesik	16	Ujvarino	Éva	Györffi
154.	Elisabetha	Helena	Király	11	Zomba	Catharina	Zoki
155.	Catharina	Anna	Tálosi	15	Kanizsa	Éva	Klobesik
156.	Juditha	Barbara	Cseke	35	Király	Anna	Heder
157.	Rosalia	Éva	Stancics	27	Jováncza	Theresia	Csonka
158.	Julianna	Catharina	Kovács	11	Kanizsa	Juditha	Cseke
159.	Catharina	Éva	Vörös	60	Iván	Catharina	Balog
160.	Éva	Elisabetha	Szalmás	35	Simontornya	Catharina	Vörös

	1	2	3	4	5	6	7
161.	Elisabetha	Éva	Kovács	10	Doroszló	Elisabetha	Aczély
162.	Andreas	Georgius	Halász	43	Magyarod	Paulus	Magyar
163.	Valsangus	Franciscus	Magyaródi	30	Kátyalatyá	Andreas	Halász
164.	Michael	Josephus	Mezei	10	Bonyhád	Adamus	Bubloczki
165.	Josephus	Emericus	Salamon	10	Albaregali	Adamus	Bubloczki
166.	Joannes	Josephus	Papp	18	Kisberk	Andreas	Halász
167.	Éva	Rosalia	Parti	25	Javancza	Catharina	Vörös
168.	Elisabetha	Éva	Mártonka	14	Somba	Éva	Parti
169.	Michael	Emericus	Tálosi	12	Szerdahely	Georgius	Bombola
170.	Catharina	Éva	Suhajda	15	Paksa	Éva	Parti
171.	Helena	Anna	Hadaries	25	Petőháza	Anna	Fekete
172.	Elisabetha	Anna	Bona	22	Keszi	Anna	Fekete
173.	Maria	Anna	Salamon	18	Csatalia	Éva	Szalmási
174.	Barbara	Éva	Adamecz	10	Somba	Elizabettha	Salamon
175.	Elisabetha	Maria	Komáromi	10	Somba	Elisabetha	Salamon
176.	Maria	Helena	Adamecz	14	Somba	Éva	Klepcsik
177.	Anna	Elisabetha	Bajcsi	36	Mutna	Elisabetha	Németh
178.	Rosalia	Éva	Horváth	11	Jovancza	Helena	Tóth
179.	Catharina	Susanna	Diosi	26	Szerdahely	Anna	Bajcsi
180.	Stephanus	Joannes	Diosi	35	Udvar	Joannes	Kollár
181.	Franciscus	Michael	Szabo	40	Szegedino	Joannes	Kolár
182.	Georgius	Stephanus	Nagy	22	Magyarod	Stephanus	Diosi
183.	Joannes	Paulus	Nagy	33	Magyarod	Franciscus	Szabo
184.	Joannes	Franciscus	Cseke	25	Fadd	Franciscus	Szabo
185.	Catharina	Anna	Csikós	17	Sarij	Éva	Csizmazis
186.	Maria	Helena	Kollár	11	Apatino	Catharina	Csikos
187.	Catharina	Éva	Nagy	5	Doroszló	Catharina	Csikos
188.	Helena	Anna	Rubi	22	Földvárino	Anna	Molnár

	1	2	3	4	5	6	7
189.	Catharina	Helena	Muslai	10	Fad	Helena	Rubi
190.	Elisabetha	Helena	Lovász	10	Kecskemetino	Helena	Rubi
191.	Anna	Helena	Medve	17	Földvárino	Anna	Molnár
192.	Anna	Maria	Molnár	26	Gyetra	Helena	Varga
193.	Catharina	Éva	Takács	40	Litomislo	Elisabetha	Németh
194.	Rosália	Elisabetha	Mágocsi	16	Jováncza	Elisabetha	Francia
195.	Maria	Helena	Czipo	17	Pestino	Elisabetha	Francia
196.	Elisabetha	Helena	Palkovics	5	Dorszlo	Helena	Varga
197.	Juditha	Helena	Vajda	30	Sz. Páll	Catharina	Balog
198.	Catharina	Elisabetha	Molnár	30	Sz. Bejke	Juditha	Vajda
199.	Barbara	Catharina	Ítjű	25	Sz. György	Catharina	Molnár
200.	Nicolaus	Nicolaus	Magocsi	60	Keszi	Joannes	Kollár
201.	Catharina	Catharina	Kustos	40	Çige	Éva	Bodor
202.	Martinus	Franciscus	Pesti	17	Sz. Miklós	Joannes	Berényi
203.	Stephanus	Andreas	Mártonka	35	Sopornya	Joannes	Katona
204.	Paulus	Joannes	Boskovics	44	Núsliny	Joannes	Katona
205.	Paulus	Georgius	Szűcs	5	Kupuszina	Adamus	Bubloczi
206.	Martinus	Michael	Kopács	18	Fadd	Michael	Sáfár
207.	Andreas	Antonius	Musák	30	Tarlöss	Martinus	Lendvai
208.	Franciscus	Stephanus	Molnár	50	Gölle	Josephus	Hegyí
209.	Antonius	Ladislaus	Márcsikity	6	Dorszlo	Georgius	Szalmári
210.	Maria	Helena	Mágocsi	22	Jáváncza	Catharina	Bukerovity
211.	Juditha	Catharina	Bodor	18	Farrod	Catharina	Bukerovity
212.	Josephus	Joannes	Molnár	4	Dorszlo	Joannes	Pákoí
213.	Stephanus	Franciscus	Varga	8	Dorszlo	Martinus	Lendvai
214.	Franciscus	Stephanus	Cser	4	Dorszlo	Franciscus	Benedék
215.	Paulus	Joannes	Gramán	40	Katymár	Petrus	Kiss
216.	Helena	Anna	Cser	6	Dorszlo	Elisabetha	Házi

	1	2	3	4	5	6	7
217.	Emericus	Josephus	Kovács	5	Doroszló	Michael	Sáfár
218.	Helena	Anna	Tóth	30	Csököll	Anna	Both
219.	Elias	Stephanus	Tersics	30	Zombor	Stephanus	Diosi
220.	Joannes	Stephanus	Csizmazia	10	Doroszló	Stephanus	Diosi
221.	Joannes	Stephanus	Katona	56	Körmend	Michael	Nagy
222.	Michael	Stephanus	Polgár	19	Zomba	Georgius	Kovács
223.	Georgius	Emericus	Mágocsi	25	Javancza	Franciscus	Molnár
224.	Joannes	Stephanus	Huszár	22	Szécsenke	Michael	Bukor
225.	Joannes	Josephus	Novák	40	Hucsin	Petrus	Kiss
226.	Michael	Andreas	Kovács	7	Doroszló	Andreas	Kötőfártó
227.	Catharina	Antonina	Kovács	7	Doroszló	Antnina	Kötőfártó

FÜGGELÉK 2.

CONSCRIPTIO ANIMARUM								
Cameralis Possessionis Doroszlo, Comitatus Bacsieni adjecend. Provisoratui Zombor. Inremiatae Catholicis Hungarin inpopolatae.								
Numorus Domorum	Nomina Subditorum proprias Domos Habentium	Opifices	Hospes	Hospitirsa	Proles	Famuli	Ancillae	Summa Animarum
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	ALEXANDER PAP		1	1	3			5
2.	STEPHANUS DIOSI		1	1	5			7
3.	JOANNES NAGY JUNIER		1	1	3			5
4.	LADISLAUS SALAMON		1	1	4			6
5.	JOANNES TATTÁR		1	1	2			4
6.	GEORGIUS SZABO		1	1	6			8
7.	PAULUS KALMAR		1	1	2			4
8.	JOANNES TÖRÖK		1	1	1			3
9.	JOANNES BOZSO		1	1	2			4
10.	ANDREAS HALÁSZ		1	1	3			5
11.	MARTINUS KOVACS	Faber	1	1	4			6
12.	JOANNES BERINYI		1	1	1			3
13.	ANDREAS NEMECZ		1	1	2			4
14.	MICHAELIS KISS	Chotorn.	1	1			1	3
15.	LIBERTE FRANCISCUS KARDOS		1					1
16.	MICHAEL FÓGL		1	1			1	3
17.	JUDEUS							
18.	GEORGIUS SZLESAK		1	1				2
19.	LUDIMAG, FRANCISCUS UJVARI		1	1	1		1	4
20.	GEORGIUS LOVÁSZ		1	1	2			4
21.	ANDREAS NAGY		1	1	5			7
22.	JOANNES FÜLÖP		1	1	2			4
23.	JOANNES GARAI		1	1	4			6
24.	VIDUA STEPHANUS BABOS			1	5	1		7
25.	FRANCISCUS POTANCZI		1	1				2
26.	MARTINUS ADANY		1	1				2
27.	FRANCISCUS BERENYI		1	1	1	1		4
28.	ILLIA TERESICS		1	1	1			3
29.	MICHAEL GÖLLER		1	1	3		1	6
30.	JOANNES KOVACS		1	1	7			9
31.	STEPHANUS KOVACS		1	1		1	2	5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
32.	FEKETE GYÖRGY		1	1		1		3
33.	TAKÁCS MARTON		1	1		4		6
34.	MICHAEL VARGA		1	1	3			5
35.	JOANNES BOMBOLA		1	1	1			3
36.	MARINUS MATTIJAS		1	1	4			6
37.	ANDREAS BÉRES		1	1	5			7
38.	JOANNES BUZACSA		1	1				2
39.	MICHAEL MEZEI		1	1	2			4
40.	STEPHANUS NÉMETH		1	1	2	1		5
41.	GEORGIUS HANAL		1	1				2
42.	MATTHIAS MOLNAR		1	1	3			5
43.	FRANCISCUS SZALAI		1	1	4			6
44.	KAPOSI JANOS		1	1	1			3
45.	FRANCISCUS FARKAS		1	1	2			4
46.	FRANCISCUS GÖRICH		1	1	3			5
47.	JOANNES TOTT		1					1
48.	JOANNES SZILAGYI		1	1				2
49.	KOVACS SAMU		1	1	3			5
50.	JOANNES SAMU		1	1	1			3
51.	FRANCISCUS KOVACS		1	1	4			6
52.	STEPHANUS BOTTI		1	1	5			7
53.	MARTINUS HORVATH		1	1	5			7
54.	FRANCISCUS GOMBAS		1	1	5			7
55.	JOANNES HORVATH		1	1	6			8
56.	MICHAEL GOMBAS		1	1	2			4
57.	STEPHANUS HORVATH		1	1	2			4
58.	JOANNES CSIZMAZIA		1	1	4			6
59.	ANDREAS VÉGGH		1	1	2			4
60.	JOANNES KEMÉNY		1	1	1			3
61.	MICHAEL VELECZKI		1	1	4			6
62.	GEORGIUS KOVACS		1	1	2			4
63.	JOSEPHUS KIRALY		1	1	5			7
64.	JOANNES TANCSEK		1	1	5			7
65.	FRANCISCUS SZÜCS		1	1				2
66.	MATHIAS AISSEL		1	1	1	2	1	6
67.	ANDREAS HUSZAR		1	1		1		3
68.	MICHAEL HATTA		1	1				2
69.	STEPHANUS SAFFAR		1	1	1			3
70.	MARTINUS KATONA		1	1	3			5
71.	JOANNES KATONA		1	1	5			7
72.	MICHAEL TUNCZ		1	1				2
73.	VIDUA STEPHANUS FÜLÖP			1	3			4
74.	JOSEPHUS PALINKAS		1	1	1			3
75.	JOANNES PAPP		1	1	1			3
76.	MARTINUS PALKOVICS		1	1	4			6
77.	GREGORIUS GUBICZA		1	1	3			5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
78.	MICHAEL SAMU		1	1	1			3
79.	STEPHANUS BALOG		1	1	2			4
80.	JOANNES CZIBULKA		1	1	1	1		4
81.	ANTONIUS TURKAL		1	1	2			4
82.	STEPHANUS CSIMA		1	1		1		3
83.	PAULUS NAGY		1	1			1	3
84.	PAKAI JOANNES		1	1				2
85.	MARTINUS JURIN		1	1	1			3
86.	TOMAS FRANCISOVICS		1	1				2
87.	ANDREAS BÁBA		1	1	2			4
88.	GEORGIUS PSOLOCZKI		1	1	1	1		4
89.	MARTINUS ILLÉS		1	1		1		3
90.	FRANCIS HEGYBELI	Textor	1	1	1	1		4
91.	STEPHANUS SZENTGYÖRGYI		1	1	4			6
92.	JOANNES KOVACS	Textor	1	1	1	1		4
93.	JOSEPHUS MATTUS		1	1	1			3
94.	STEPHANUS VÖRÖS	Cothur	1	1	4			6
95.	PAULUS HAIBA		1	1	4			6
96.	EMERICUS KOVACS		1	1	1			3
97.	VIDUA JOANNES KORDÉLOS			1	1			2
98.	MARTINUS LENDVAI		1	1	2			4
99.	JOANNES MISSER		1	1	3			5
100.	MICHAEL GELENCSE		1	1	3			5
101.	THOMAS JAKSA		1	1	4			6
102.	GEORGIUS TÖRÖK		1	1	1			3
103.	STEPHANUS TAMASKO		1	1	2	1		5
104.	JOANNES NAGY		1	1	6			8
105.	MICHAEL KUCSÁR		1	1	3			5
106.	NICOLAUS MAGOCSI		1	1	1	1		4
107.	MATHEUS POK		1	1	5			7
108.	MARTINUS BOMBOLA		1	1	2			4
109.	STEPHANUS MARTONKA		1	1	3			5
110.	KOPACSI JOANNES		1	1	2			4
111.	JOANNES KUTRI		1	1	2			4
112.	ADALBERTUS LAKATOS		1	1	1			3
113.	JOSEPHUS HORVATH		1	1	2	1		5
114.	SIMEON MOLNAR		1	1	2			4
115.	JACOBUS GÖLLÉR		1	1	2			4
116.	PAULUS GRAMAN		1	1	1			3
117.	FRANCISCUS HORVATH		1	1	4			6
118.	MARTINUS KUTRI		1	1	5			7
119.	JOANNES KOCSIS		1	1	5			7
120.	MARTINUS KIRALY		1	1	1			3
121.	JOANNES BORSICS		1	1	5			7
122.	MATHIAS PÉM		1	1	4	1		7
123.	RÉVÉSZ MICHALIS		1	1	2			4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
124.	FRANCISCUS KOVACS		1	1	5			7
125.	JOANNES NOVÁK		1	1	1			3
126.	MARTINUS NIMET		1	1	1	1		4
127.	GEORGIUS ADAMECZ		1	1	6			8
128.	FRANCISCUS ACZEL		1	1	2			4
129.	KOMAROMI MIHÁLY		1	1	5			7
130.	MICHAEL LAZAR		1	1	2			4
131.	JOANNES MIKINA		1	1	3			5
132.	GEORGIUS FARKAS		1	1	2	1	1	6
133.	KOVACS FERENC		1	1	3			5
134.	JOANNES SZITTYAI		1	1	3			5
135.	FRANCIZCUS KEMÉNY	Faber	1	1				2
136.	MATTHIAS HOZSA		1	1	1			3
137.	JOANNES VÉGGH		1	1	2			4
138.	MICHAEL KOVACS		1	1	2			4
139.	JOANNES BERKES		1	1				2
140.	GEORGIUS GULJAS		1	1				2
141.	PAULUS KOVACS		1	1	4			6
142.	GEORGIUS HORVATH		1	1	2			4
143.	PAULUS DORMAN		1	1	3			5
144.	GEORGIUS VARGA		1	1	2			4
145.	STEPHANUS VARGA		1	1	3			5
146.	STEPHANUS GÖRÖG		1	1	4	1		7
147.	FRANCISCUS MOLNAR		1	1	1	3		6
148.	JOANNES MOLNAR		1	1	3			5
149.	MARTINUS SZABÓ		1	1	3	1		6
150.	MICHAEL ZÁMBO		1	1	2	1	1	6
151.	MICHAEL KISS		1	1	4			6
152.	JOANNES TALLOSI		1	1	5			7
153.	ANDREAS RADICS		1	1	5			7
154.	THOMAS NOVAK		1	1	3	1		6
155.	MARTINUS NAGY		1	1	2			4
156.	FRANCISCUS SZITAS		1	1	3			5
157.	MICHAEL SZÜCS		1	1	5			7
158.	SIMEON SZÜCS		1	1	1			3
159.	ZSIVOLICS THOMAS		1	1	8			10
160.	MICHAEL BELANCSICS		1	1	1			3
161.	MATHIAS VANIJO		1	1	1			3
162.	JOANNES SZLANINKA		1	1				2
163.	MICHAEL RADICS		1	1	1			3
164.	ANDREAS MUSSAK		1	1	2			4
165.	GEORGIUS HORVATH		1	1	2			4
166.	PAULUS JUHASZ		1	1				2
167.	LENHARDUS ERDELI		1	1	2			4
168.	ADAMUS NAGY		1	1	2			4
169.	DAVIDI MÜLLER		1	1	2			4
	Summa		165	166	395	27	10	763

Nomina Ingviliorum non Domiciliatorum

1	2	3	4	5	6	7	8	9
(170.)	1. FARKAS KOVACS		1	1	1			3
(171.)	3. STEPHANUS SÁNTA		1	1	1			3
(172.)	GEORGIUS NAGY		1	1	2			4
(173.)	4. STEPHANUS SALAMON		1	1	1			3
(174.)	7. JOANNES SÓLÓM		1	1				2
(175.)	12. HANAK MARTINUS		1	1				2
(176.)	15. JACOBUS NAGY		1	1	1			3
(177.)	17. GEORGIUS BOMBOLA		1	1				5
(178.)	18. ALEXANDER SZELEZÁK		1	1	3			2
(179.)	22. LADISLAUS FÜLÖP		1	1				2
(180.)	23. MARTINUS GARAI		1	1	2			4
(181.)	ANDREAS GARAI		1	1	4			6
(182.)	25. JOSEPHUS POTANCZI		1	1	1			2
(183.)	FRANCISCUS POTANCZI		1	1				3
(184.)	26. JOANNES CSEKE		1	1	1			3
(185.)	28. ADAMUS JUHASZ		1	1	1			3
(186.)	32. MICHAEL FEKETE		1	1				2
(187.)	35. GEORGIUS BOMBOLA		1	1	1			3
(188.)	38. MARTINUS BUZACZIA		1	1	2			4
(189.)	46. MARTINUS HORVATH		1	1	1			3
(190.)	47. STEPHANUS KOCSIS		1	1	1			3
(191.)	56. PAULUS KIRÁLY		1	1				2
(192.)	60. JOANNES KEMÉNY		1	1	1			3
(193.)	64. JOANNES HAMBALKO		1	1	2			4
(194.)	67. JOANNES HUSZAR		1	1	1			3
(195.)	68. MICHAEL VÉGH		1	1	2			4
(196.)	JOSEPHUS TAMASKO		1	1				2
(197.)	69. MICHAEL SÁFFÁR		1	1				2
(198.)	70. PAULUS KISS		1	1	4			6
(199.)	74. ANTONIUS CSER		1	1	2			4
(200.)	75. JOANNES PAPP		1	1				2
(201.)	84. STEPHANUS HALASZ		1	1	3			5
(202.)	87. GEORGIUS KÁMÁN		1	1	2			4
(203.)	89. JOANNES MOLNAR		1	1	1			3
(204.)	90. THOMAS MAJOROS		1	1				2
(205.)	91. FARKAS JUHASZ		1	1	1			3
(206.)	94. MARTINUS HANAK		1	1				2
(207.)	102. PAULUS TÖRÖK		1	1				2
(208.)	MATHINUS HUSZAR		1	1	3			5
(209.)	105. JOANNES TÖRÖK		1	1				2
(210.)	106. THOMAS MAGOCSI		1	1	2			4
(211.)	GEORGIUS MAGOCSI		1	1				2
(212.)	108. ANDREAS MOROVICS		1	1				2
(213.)	109. JOANNES FRANCISOVICS		1	1	1			3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
(241.)	114.	GEORGIUS BERKES		1	1	1		3	
(215.)	115.	VIDUA JOANNES GÖLLER			1	1		2	
(216.)	128.	JOANNES ADAMECZ		1	1	2		4	
(217.)	129.	GEORGIUS HERNCSAR		1	1	3		5	
(218.)	130.	PAULUS ADAMECZ		1	1	1		3	
(219.)	131.	VIDUA PETRI LAZAR			1			1	
(220.)	133.	MARTINI FARKAS		1	1	1		3	
(221.)	134.	PETRUS KARDOS		1	1	1		3	
(222.)	137.	MICHAEL HOZSA		1	1			2	
(223.)		NICOLAUS HORVATH		1	1			2	
(224.)	140.	MICHAEL KUTRI		1	1	2		4	
(225.)	148.	LADISLAUS MOLNAR		1	1	1		3	
(226.)	150.	JOANNES VARGA		1	1	2		4	
(227.)	155.	JOSEPHUS NAGY		1	1			2	
(228.)	159.	PAULUS HROBAK		1	1			2	
(229.)	160.	ILLIA PALKOVICS		1	1	2		4	
(230.)	162.	GEORGIUS MOLNAR		1	1	1		3	
(231.)	166.	GEORGIUS JUHASZ		1	1			2	
(232.)	169.	THOMAS LÖLKÖS		1	1	1		3	
(233.)		MARTINUS KOVACZ							
		ZINGARUS		1	1	4		6	
		Summa		62	64	71		197	
		Recapitulatio							
		Summa Subditorum							
		Domicil. . .		165	166	395	27	10	763
		Summa Ingvilinorum non							
		Domicil. . .		62	64	71			197
		Summa Summarum		227	230	466	27	10	960

Conscriptis peracta sub Judicem Michael Zambo

Jurati autem Joannes Kovacs

Franciscus Molnár

Stephanus Varga

Joannes Tallosi

Stephanus Kovacs

Andreas Beres

Coram=me Francisco Verseggy

Jurat. Notarius

R E Z I M E

Stanovništvo Doroslova sredinom XVIII veka (Jedan model ponovnog naseljavanja Bačke)

Analizirana su tri arhivska izvora iz XVIII veka:

- (1) Registar konfirmacije iz Doroslova, 1762. godine
- (2) Registar konfirmacije iz Doroslova, 1763. godine
- (3) Popis stanovništva Doroslova, 1763. godine

1762. godine Kraljevska komora je odlučila da se Doroslovo naseli. Prema tome, dokumenti koji su analizirani nastali su deset godina posle ponovnog naseljavanja Doroslova. Dva registra konfirmacije sadrže imena 393 konfirmisanih lica. Oni su predstavljali 40% tadašnjeg stanovništva tog sela, a 60% prezimena. Ovi dokumenti su značajni jer su u njima naznačena mesta rođenja konfirmisanih lica. Malo je sličnih dokumenata iz tog perioda. Analiza mesta rođenja omogućuje da se konstatuju glavni pravci migracije u Doroslovo, iako se takvo istraživanje suočava sa mnogim metodološkim problemima. Konstatovano je da stanovništvo Doroslova vodi poreklo iz 27 varmeda i 175 mesta u 1762/63. godini. Većina se doselila iz varmede Tolne, poglavito iz sela Zombe.

Registar konfirmacije i podaci iz popisa stanovništva predstavljaju vredan materijal za onomastička istraživanja, kao i za sociološka ispitivanja.

S U M M A R Y

The population of Doroszló in the middle of the 18th century (A model of reepling Bachka)

Three 18th century archival sources have been analysed:

- (1) The confirmation register of Doroszló, 1762
- (2) The confirmation register of Doroszló, 1763,
- (3) The census of Doroszló, 1763.

In 1762 the Royal Chamber decided to populate Doroszló. Consequently, the analysed documents came into being ten years after the reepling of Doroszló. The two confirmation registers contain the names of 393 confirmed persons. They represented 40% of the contemporary population of the village but 60 % of the family names. These documents are important because the birth place of the confirmed persons has been indicated. There are few similar examples originating from this period. The analysis of the birth places makes it possible to state the main directions of the migration to Doroszló, although such an investigation has to cope with many methodological problems. It has been stated that the population of Doroszló originated from 27 counties and 175 places in 1762/63. The majority came from the county of Tolna, especially from the village Zomba.

The confirmation registers and the data of the census represent valuable material for onomatological research, as well as for sociological investigation.

A BARTÓK CSALÁD BÁNÁTI KAPCSOLATAI

Kalapis Zoltán

Magyar Szó szerkesztősége, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1980. 12. 15.

Egy torontáli család értelmiségi ágának fakuló emlékeit, évszázados létezésének kisebb-nagyobb tényeit gyűjtöttem és rakosgattam össze — csak egy részét, persze, a számomra hozzáférhetőket —, hogy így esetleg nyomon követhessem egy rendkívüli szellemi alkotóképességgel megáldott ember, egy zseni jelentkezésének előzményeit is.

A tudomány úgy tudja, hogy a gének jelentős része nem feltétlenül érvényesül a soron következő nemzedékben, hanem lappangó marad, és csak valamelyik későbbi nemzedékben bontakozik ki, többé-kevésbé ismeretlen, de bizonyára meghatározott körülmények között.

A Bartók család esetében, úgy tűnik, három nemzedék, tartogatta mécsesében a tüzet a későbbi lángelme számára — élesztgette és szította a negyediknek. Bartók Bélának, a XX. század egyik legnagyobb zeneszerzőjének, zongoraművészenek, népzene tudósának. A modern muzsika korszakalkotó nagyságának.

„A Bartók család — írja Újfalussy József¹ — eredetileg nem dél-magyarországi familia. Denijs Dille a távoli Borsodszirákon talál rá a család őseire.² Valószínűleg a zeneszerző dédapja, Bartók János költözött át Délvidékre. Még ő is Borsodszirákon született, de halála helyéül Dille már Nagybecskereket jelöli meg. Fia, János, már a nagyszentmiklósi földművesiskola igazgatójaként halt meg 1877-ben, a zeneszerző édesapja pedig, Béla, követte apját a földművesiskola igazgatói székében.“

Az Újfalussy József által is idézett, Magyarországon élő belga zenekutató, Denijs Dille professzor, több évtizedes kutatómunkáját a *Genealogie Sommaire de la famille Bartok* (Áttekintés a Bartók család származásáról) című könyvében³ összegezte. A mű francia nyelven jelent meg nemrég.

Első idevágó közleményét Bartók családfája címmel még 1955 szeptemberében tette közzé⁴. Alapvető kutatásainak eredményeit felhasználom munkámban.

¹ Újfalussy József: Bartók Béla, Gondolat, Budapest, 1970.

² Ifj. Bartók Béla mérnök, Budapest, közlése szerint a család tudta, hogy honnan származik; Dillet ő kalauzolta Borsodszirákra

³ Metropolis Kiadó, Antwerpen, 1977.

⁴ Új Zenei Szemle, 1955., 9. szám.

Bartók János, az idősebbik, Borsod megyében született tehát, 1785. január 12-én Borsodszirákon, szüleinek, Bartók Gergelynek és Gondos Máriának 1771 elején kötött házasságából. Kilenc gyermekük közül ő volt az ötödik.

Borsod megye túlnépesedett térség, a lakosság több mint 10 százalékát nemesi családok alkotják. Bartókék is falusi kisnemesek, a zeneszerző dédapja, Dille adatai szerint, 1809-ben még részt vett az utolsó nemesi felkelésben, az emlékezetes győri csatában, ahol a szedett-vedett nemesi sereg gyorsan megfutamodott Napoleon hadai elől. A XIX. század második évtizedében azonban már Torontálban van: egy 1816-ból származó kikindai anyakönyvi bejegyzés szerint Magyarcsernyén nótárius, azaz jegyző.

A helység neve egyébként, mintha legalább is Afrikában volna, elég sok gondot okozott az életrajzíróknak, kutatóknak. Magyarcsernának vagy Magyarcsernyának írják, meg Nagycsermelynek is.

Csernye akkortájt még alakulófélben levő település. Igaz, első lakói, a Szeged-vidéki dohánykertészek már 1798-ban ide költöztek, Csekonics József tábornok birtokára, Buzitovra, a későbbi Buzító pusztára, de csak 1824-től kezd rendes faluvá fejlődni. A község 1828-ban épített „oskolaházat“, amely imaházul is szolgált. A felszabadulás után még állt, egy ideig óvodának használták. Böhm Lénárt⁵ írja, hogy „Magyar Csernja“ néven 1829-ben is „alapítottak új gyarmathelyet“.

Bartók János tehát egy születő torontáli telepes falu jegyzője, alighanem az első. A község, persze, szinte elvész a nagy kiterjedésű Csekonics-birodalomban, aminek ura egyébként tábornoki rangját a mezőhegyesi méntelep megszervezésével szerezte meg, mérhetetlen vagyonát pedig azzal, hogy 1000—1200 ökröt szállított hetente Bécsbe, a hadseregnek pedig temérdek szarvasmarhát.

Bizonyos feltevések szerint Bartók János útja Szabadkán keresztül vezetett a Bánságba, felesége, Bozsovits Katalin ugyanis egy észak-bácskai szerb vagy bunyevác család sarja. Szabadkán született 1792. december 1-én, Bozsovits Petrus és Bulyacsics Julianna leányaként. A szabadkai anyakönyvbe Bozsovits néven van bevezetve, máshol Boschnovich, Bosnovits, Bosnovics, Bosznovics alakban is szerepel a hivatalos okmányokban, a kikindai anyakönyvben még Doschnovichnak is olvasható, de helyesnek az elsőt, vagyis, a szabadkai bejegyzést vehetjük.

A harmincéves Bartók János, e feltevés szerint, Kikindára vagy Csernyére hozta a nála két évvel fiatalabb Bozsovits Katalint, hogy megvédje a mezőváros közvéleményének elítélő hangjától, mivel a leány gyermeket várt tőle. Persze, ez a kapcsolat romantikus máz nélkül is elképzelhető. Lehetséges, hogy Kikindán találkoztak, de az is, hogy a teherbe esett leány egyszerűen a férfi után jött. A kikindai anyakönyvben jól látható, hogy a gyermeket 1816-ban leányfejjel szülte. D. Joannes Bartók magyarcsernyei nótárius neve ugyanis utólag van beírva, amiből az következik, hogy fiát, Jánost később ismerte el sajátjának. A fiataloknak 1820-ban még egy gyermekük született házasságon kívül — Jakab Károly.

⁵ Böhm Lénárt: Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön története, Budapest, 1867.

A keresztszülő mindkét esetben Joannes Veszelowszky és Rozália Gertlgruber volt, sarja annak az ismert kikindai családnak, melynek utódai Zágrábban és a magyarországi Leányfaluban élnek, de az esemény emlékét a családi hagyomány nem őrizte meg.

Bartók János és Bozsovits Katalin 1821. június 9-én Magyarcsernyén kötött házasságot. Az anyakönyvi bejegyzés szerint Joannes Bartók és Catharina Bosnovits tanúja Michael Schreiner és Petrus Rátz volt.

A házasság után következő évtizedben még hat gyermekük született, azaz összesen nyolc volt, amikor bekövetkezett a tragikus 1831. esztendő. A falura törő kolerajárvány nem kímélte meg a jegyzőket sem: három nap alatt öt gyermeküket vitte el. Augusztus 28-án meghalt a kétéves Rozália, a hároméves Katalin, a kilencéves Antónia, augusztus 31-én pedig a hatéves Julianna és a hétéves Veronika.

Az ázsiai nyavalyát, a szülőkön kívül, a 15 éves János, a 11 éves Jakab Károly és az 5 éves Amália élte túl.

Magyarcsernye az idő tájt gyászba borult, a járványnak 392 áldozata volt.

Az emberek úgy védekeztek, ahogy tudtak. A falvakat körülszántották, szigorú vesztgárat rendeltek el, ecetes bedörzsöléssel meg pálinkába áztatott borókatermés fogyasztásával próbálkoztak, de legtöbb esetben semmi sem segített, még a karácsonyi asztról eltott fokhagyma sem. Böhm Lénárt írja idézett könyvében: „... ez az ismeretlen betegség, mely hozzá véve még némely vidéken megdöbbentő mértékben dühöngött, rémülésre, rendetlen-ségre, sőt helyenként zavargásokra adott okot“.

Csernye dermedt megadással, beletörődve viselte sorsát.

A Bartók házaspárnak a súlyos csapás után még három gyermeke született: György, Karolina és Katalin. Az utolsó, a tizenegyedik 1836. november 8-án jött a világra. Azért említem őt, Katalint külön is, mert ettől az évtől kezdve a korábbi latin helyett magyarul kezdik vezetni az anyakönyvet. A szülők neve — „Bartók János és Bosznovics Katalin“ — után az „állapottyuk“ rubrikában például az áll, hogy a „helybéli jegyző“, a többieknél viszont hogy, a „köznépből“ való. Közlöm még azt a bejegyzést is, hogy a „keresztapa és anyja: Baranyi József és Tessényi Karolin“ volt.

A következő évben, 1837-ben Lonovics József csanádi püspök kánoni látogatást tett a faluban. A május 30-án összeállított Visitatio Canonicában négyszer szerepel Bartók János neve. E közhitelű okmány eredetijének fénymásolatát dr. Géczy Tibor prelátus bocsátotta rendelkezésemre.⁶ Erről másolom betűhíven a következő részt:

„Lekötelező levél.

Arról, hogy a Magyar-Czernya Kertész Község számára felállított, Temetőben levő keresztet, míg ezen Község fenn fog állani, azaz szorgalmas gondoskodásuk által mindenkor jó karban fogjuk tartani, a melyről adgyuk ezen lekötelező levelünket helységünk Pecsetjével megerősítve, az egész község

⁶ Eredetije az Apostoli Kormányzóság Levéltárában, Zrenjanin.

nevében. Magyar Czernyán, Május 12-kén 1837. Torma Antal Biró. Nagy János, Kabancza Mátyás Esküdtek és az egész község nevében. Feljegyezte Bartók János jegyző.“

A csernyei nótárius négy csaknem azonos szövegű lekötelező levelet írt, mind a négy kereszt még ma is áll a falu négy sarkán. Az idézett lekötelező levélben emlegetett temető ma már nincs meg, beépítették, a kereszt azon a helyen áll, ahol egykor a sírkert volt — a mai Kossuth utcában, amelyet régente Hodály utcának neveztek.

Nincs adatom arról, hogy a vidéki jegyző, a falusi kisnemes fogékony volt-e a reformkorszak nagy eszméire, híve volt-e a föld örök megváltásának, ismerte-e Wesselényi, Széchenyi munkásságát, Kossuth hírlapírói szereplését, megigézte-e az e lelkes nagy napokat érlelő korszak, amikor még Vörösmarty is így énekelt:

„Nemcsak dicsőké a haza;
A munkás, pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik
A hon derületén.“

1849 januárjában, a nagy szaladás napjaiban Magyarcsernye lakossága a Maroson túlra menekült, a jegyző is alighanem közöttük lehetett. Hogy a forradalom bukása után, az ostromállapot idején — amikor minden hivatalnoknak a haditörvényszék előtt kellett magát tisztáznia — vagy később, az abszolutista polgári közigazgatás során állásban maradt-e, arról szintén nincs tudomásom.

Bartók Jánosné, Bozsovits Katalin 1851. november 1-én 59 éves korában elhunyt, Magyarcsernyén temették el. Férje nem sokkal ezután Nagybecskerekre költözött fiához, Jakab Károlyhoz, akinek tímárműhelye volt az 1163-as számú portán, a későbbi Garay utcában. A felesége Bethlen Josefa volt, öt gyermekük közül csak Berta Antonia maradt meg életben és ment férjhez Zay Bálinthoz. Az ő leszármazottai még élhetnek Zrenjaninban vagy másutt.

Az öregedő Bartók János még egy ideig a megyei tisztviselő karhoz tartozott. A bécsi udvar 1860 októberében kiadott diplomájával — bizonyos megszorításokkal — helyreállította a vármegyei önkormányzatot. Az első közgyűlést 1861 februárjában tartották, Torontál élére újra Karátsonyi László, a 48-as főispán került, májusban pedig megválasztották a törvényszéki bírákat, a kerületi orvosokat, betöltötték az aljegyzői, telekkönyvvezetői, pörtárnoki állást. A két megyei számvevőtiszt Krüner Ágoston és Bartók János lett.⁷

Az egykori csernyei jegyző 76 éves ekkor.

Az udvar és Magyarország között nem tartott sokáig a béke. Már augusztusban császári rendeletre feloszlatták az országgyűlést, a megyék élére újra kormánybiztosok kerültek, a tisztviselők nagy része is lemondott. „Az alkotmányos tisztikart működési területéről leszorították“ — így festi le a helyzetet a megyei monográfia. Majd csak 1867-ben alakul újjá, a kie-

⁷ Borovszky Samu: Torontál Vármegye, Budapest, 1911.

gyezés után, amikor a megye élére harmadszor is Karátsonyi László került. A 82 éves Bartók János ekkor már nincs a hivatalnokok között.

1876. május 19-én halt meg Nagybecskerekén, 92 éves korában, végelgyengülésben. Másnap temették el.

A nagybecskereki temetőben kísérletet tettem sírjának megtalálására. A csernyei temetőben feleségének, Bozsovits Katalinnak meg gyermekeinek nyughelyét kerestem. Bizonyos utalások szerint egyik leányuk a csőszteleki temetőben pihen. Az elenyészett, feldúlt vagy elhanyagolt bánáti temetők esetében mindez azonban reménytelen vállalkozásnak bizonyult.

Vajon Csernyén él-e a falu első jegyzőjének emléke? Nem maradt fenn semmilyen formában, csak mostanában hallották újra hírét némelyek, miután Denijs Dille belga professzor évekkel ezelőtt Csernyén is kutatásokat végzett. „Mindig adott egy doboz eredeti Kentet“ — mondja Kovács Péter nyugdíjas anyakönyvvezető.

Felcsillanó érdeklődéssel hallottam egy ízben, hogy Csernyén tudnak még egy Bartók családról, van egy Bartók-ház is, ennek nyoma megtalálható egy múlt századbéli dokumentumban.

Az 1874 novemberében aláírt, örökmegváltási szerződés meg a negyed századdal később keltezett földkönyv és a kataszteri térkép alapján 1897 decemberében hitelesítették az átalakított magyarcsernyei telekkönyvet.

A falu házai, udvarai, kertjei, szőlei, beltelkei ekkor kerültek telekkönyvileg a földművesek tulajdonába. A községháza, a szárazmalom, a római katolikus iskola, a bikaistálló, továbbá a csordás-, kanász-, csikós-, harangozó- és bábalak udvarát, kertjét a községre írtatták. Jó néhány telek, így a kocsmá portája, továbbra is az uraságé maradt, meg hát a föld is, amerre a szem ellátott. Az „Általános tárgyalási jegyzőkönyv“ szerint az 1817 hold területű János majorra, a 2196 hold területű Bozító pusztára, a 2624 hold területű „Ritt“ pusztára, az 1073 hold területű Mlaka, a 652 hold területű Rókus és a 312 hold területű „Stary Hoday“ nevű pusztára (még Öregház-pusztának meg Öreg Hodájnak is nevezték), valamint a 2670 holdnyi szerződéses földre „a tulajdonjog gróf Csekonics Endre javára bekebelezettni rendeltetik“.

Nos, az említett „tárgyalási jegyzőkönyvben“⁸ olvasható, hogy a 396. és a 397. helyrajzi számmal jelölt udvar, kert, valamint a szőlő tulajdonjogát átvezették Bartók Antal és neje, Babcsányi Krisztina javára. Ezen a telken van most Radics Antal háza. Bartókok ma nincsenek a faluban, Bartók Antal ivadécai Tamásfalván, a mai Hetinben élnek szép számban.

„Apám, Bartók Antal, gulyás volt a Nagyrókus pusztán, onnan költözött be Csernyére, 1906-ban pedig Hetinbe jött — mondja fia, a 77 éves Bartók József. — Apám 1908-ban meghalt, anyám, Babcsányi Krisztina addigra tizenhat gyermeket szült, közülük tízet elnevelt egy borozda föld nélkül. Jó öregasszony volt, nem ártott senkinek. 1959-ben halt meg 96 éves korában. A csernyei jegyzőről nem mondott semmit, a mi családunk Pécskáról (Pecica, Románia) jött erre a vidékre.“

Századunk elejére Csernye tehát mindenképpen Bartókok nélkül maradt. A jegyző népes családja, tudjuk, már korábban részben elhalt, részben

⁸ A dokumentumot Radics Antalné őrzi, Magyarcsernye, JNA utca 135.

beköltözött a megyei központba, Nagybecskerekre. Arról az ágról, amelyről majd Bartók Béla származik, egy jó ideig nincs értesülésem. Annyt mondhatok csak, hogy a csernyei nótárius elsőszülött fia, a zeneszerző nagyapja, Bartók János Nagykikindán született 1816. november 24-én. Élete első három évtizedének többi ténye nagyobb részben lappang valahol. A gazdatiszti képesítést alighanem az ország másik részén, Magyaróvárott szerezte, pályafutását pedig Nagykomlóson, Nákó gróf szolgálatában kezdte, majd a Nagybecskerek és Temesvár között, a megye keleti járásában — a mostani jugoszláv — román határ túlsó oldalán — meghúzódó kincstári birtokokon folytatta. 1863-ban Nákó gróf meghívására Nagyszentmiklósról (Sannicolaul Mare, Románia) költözött, s az ottani gazdasági iskola élére állt.

„A vármegye dicsérőleg nyilatkozott Nákó Kristóf gazdatisztjeiről, akik igen hasznos és a gazdaság rendes' folytatásához alkalmas oktatásokkal vannak felkészítve» — írja Hegedűs Antal⁹ készülő gazdaságtörténeti doktori értekezésében. — A szakképzett gazdatisztek közé kell sorolnunk a korabeli szakfolyóiratok Torontál vármegyei gazdatiszt-munkatársait is: Tropp Imrét Módosról, Gábor Ferencet Lovrinból, Hekler Antalt Zsombolyáról, Grócz Imrét Bébárról, s nem utolsó sorban Bartók Jánost Nagyszentmiklósról. Az ő írásaik nemcsak gazdasági műveltségüket világítják meg, hanem fényt vetnek a Torontál megyei gazdaság akkori állapotára is. Ennek keretében éppen a kritikus szemléletű Bartók János hangsúlyozta, hogy a tiszték nagyobb része szakképzetlenségének egyik oka a földesúri osztály is, amely nem ért a földműveléshez, éppen ezért nem is értékeli a szakembert.“

Bartók János korának legműveltebb mezőgazdaszai közé tartozott, Torontálban alighanem nincs is párja. Tanulmányait Hohenheimben, Németország legrégebb gazdasági tanintézetében fejezte be. De megfordult Berlinben is. Ezt a tényt Bartók Béla személyesen állapította meg, amikor a húszas években átnézte a berlini Magyar Intézet vendégkönyvét és megtalálta nagyapjának aláírását.¹⁰ Amikor saját nevét írta be, megjegyezte, hogy ő annak a Bartók Jánosnak az unokája, aki mintegy 80 évvel ezelőtt járt ezen a vidéken.

Mielőtt elhagyná az országot, hazai tanulmányutat tesz, mert mint maga is írja, „idegen országot látni és abban látva tanulni szép, de saját hazánkat ismerni kötelesség, nem ismerni szégyen, bűn...“ Az utazás célját így fogalmazta meg: „Szándékom volt egyúttal az egész Bánság gazdasági statisztikáját az útban eső hatóságoktól kitudni, nevezetesen: mennyi a művelés alatti föld, s ez mire fordítatik leginkább; továbbá mennyi szőlő, ültetvényes kert, erdő, legelő, kaszáló, mocsár van; azon fölül a nép foglalkozását, ennek számát, az évi termés nagyságát, s mindezekből egybeillesztés útján a vidék földművelési állapotját és alapját.“

Jól látja, hogy „ha e haza több vidékéről ily részletes kimutatást közölnének, vajmi jó módjával hozzáférhetnénk összes földművelésünk tükréhez“, s ez „előnkbe állítaná egyúttal a fogyatkozásokat egész meztelenségükben, s így önismeretre ébredve, ingert kapnánk javításokra.“ Szándékát sajnos nem

⁹ Hegedűs Antal, a karlócai Vajdasági Levéltár munkatársa.

¹⁰ Ifj. Bartók Béla közlése

tudta megvalósítani, mert az akkori állapotok erre nem adtak módot, az „amúgy taláalom módra felhordott adatokat lemásolni“ nem tartja célravezetőnek. Ennek folytán tanulmány helyett útibeszámolót írt, vagy még inkább — szociográfiai riportot.

A tájról, az emberekről, az életkörülményekről ad helyzetképet a Magyar Gazdában 1845-ben közzétett írásában, Fehértemplom, Versec környékén „a jobbágyföldek is sűrű szederfákkal vannak beszegve. . .“ és „az utcák mindkét oldalán is szép szederfasorok nyúlnak el“. Vajdaságban egyébként még csak ezen a vidéken lehet látni néhány országút mentén többé-kevésbé megőzött egészséges eperfasorokat, amelyeket néhány évvel ezelőtt védelem alá helyeztek.

A Krassó megyei románság életéről így ír: „E nép igazán szegény, szükségei vajmi kevesek, az élet kényelmei ismeretlenek előtte. Nyomor és ínség játéka e nép, mert a termés sokaságát nem a szorgalom, hanem a természet szeszélyes folyása határozza meg, mely ha egy kissé mostohán mutatkozik, mi gyakran történik, úgy szükséges eleséget sem képesek beszerezni. Fő foglalatosságuk szerszám, járom, s egyéb faeszköz faragása, miket a távolabb rónaságra szállítanak el vásáronként, azonfelül a gyümölcs tenyésztés és ennek fő részét teszi az édes magvaváló szilva, mit részint tengelyen szállítanak messzebb eső vidékekre, részint pedig pálinkát égetnek belőle, s ezt rendszeren maguk fogyasztják fel, mámorban aztán a földi paradicsom kapui nyílnak meg előttük.“

Bánátban a vízszabályozási munkákkal, a mocsarak kiszárításával több százezer holddal gyarapodott a mezőgazdaság. „Hogy a földbirtokosoknak — írja ezzel kapcsolatban Bartók János — mily kiszámíthatatlan jövedelemforrás nyílt, a szegény jobbágyok annyi éves kényszerített kárpótlástalan véres verítéke után, egy jószágot említek meg, közel 7000 holdból állót, melynek hajdani birtokosai 6 krajcárral jutottak holdjához; most pedig holdjáról 8 pengő forintot kapnak évenkénti haszonbér fejében.“

Hegedűs Antal¹¹ egyik tanulmányában gyakran hivatkozik Bartók János cikkeire. A földesurak — írja — „nagyobb részben inkább ide települő jobbágyakat szerződtettek saját kezelésű birtokaikra, pusztáikra, az elsajátított és feltört legelőkre, kiszárított mocsarakra és a vízszabályozás nyomán megnyert földekre, és haszonbérleti szerződést kötöttek velük. A dohánytermesztéssel kapcsolatban annyiszor említett »kertészek« mind ilyen haszonbérleti szerződés alapján dolgoztak az uradalmi földeken. Ezeket a haszonbérleti szerződéseket szabad megegyezés alapján kötötték egymással a földesúr és a haszonbérelő; a növekvő föld utáni igény, illetve földnélküliség a XIX. század elején lehetővé tette a földbirtokosoknak, hogy Bartók szerint »csupán csak a saját javukat irányozzák«. Példának idézi két telepítési szerződés kikötött járandóságait. A 12 holdat bíró haszonbérelő az egyik szerződés szerint köteles 12 forint 30 krajcárt fizetni, 4 pozsonyi mérő búzát, 4 pozsonyi mérő zabot, 2 tyúkot, 2 kappant, 12 tojást, 2 font vaját, 20 napi szakmányt (robotot) adni, másfél hold földet felszántani, a földesúr magjával bevetni, learatni és be-

¹¹ Hegedűs Antal: Vajdaság mezőgazdasága a XIX. század első felének szakirodalmában, *Létünk*, 3—4. szám, 1979.

hordani, 16 pozsonyi mérő búzát a kívánt bármelyik piacra leszállítani, a földesúr termését részért nyomtatni. A másik haszonbérleti szerződés feltételei pedig a következők: holdanként 6 forint és másfél pozsonyi mérő búza, másfél hold ugarolása, szántása, a földesúr magjával való bevetése, konkolyozása, letakarítása, behordása, kinyomtatása, leszállítása, 30 pozsonyi mérő fuvarozása és 6 nap kézi robot. Mindkét esetben a földesúrnak adandó munkák megelőzik a bérlő munkáját, továbbá a robotos napokat a földesúr tetszése szerinti időben kell végezni, ami természetesen a nyári hónapokat jelenti. Ezek után Bartók kijelenti, »mennyre van elérve ekképp a bérlő felek közt ama ismeretes jelszó: élni és élni hagyni' ítélik meg olvasóink; csupán csak annyit érintek itt meg, hogy ily feltételeket elfogadott bérlők között 15 év alatt alig van ki tartozását évenként folyvást rendesen kielégíteni képes volna«.

A tisztán látó, Európa vezető akadémiaján képzett Bartók János külföldi tanulmányai előtt szülővárosától, Kikindától nem messze, Nagykomlóson, a korábbi Bánátkomlóson az egyik Nákó-féle uradalomban dolgozott, befejezése után pedig Újpecsre került, gróf Buttler János egykori birtokára, amely halálával, 1842 óta, kincstári uradalommá vált.

Itt éri a szabadságharc is, amelynek feltehetően cselekvő részvevője volt. Talán nem véletlen, hogy a család fontosnak tartotta sírkövére rávésetni: „fedhetetlen hazafi“ volt. Glück Jenő és Wetzler Éva Bánsági adatok a Bartók-kutatáshoz című írásukban¹² közlik, hogy Bem tábornok bánsági hadjárata után az újjáalakult Torontál megye közgyűlése megyei esküdtté választotta az újpecsi Bartók Jánost. A bukást követő két esztendő homályba vész, jóllehet bizonyos jelek arra utalnak, hogy az üldözés elől az országhatáron túlra menekült. Az emigráció tényét Székely Júlia¹³ is említi a Bartók életrajzban, amikor azt írja, hogy a szabadságharc „leverése után évekig élt külföldön“, ám ez, irodalmi vállalkozásról lévén szó, nem tekinthető forrásértékű közlésnek.

A 28 éves Bartók János az eddigi kutatások alapján feltehetően 1844-ben vette feleségül a 19 éves nagykomlósi Ronkovics Matildot. Az ő családja is az úri középosztályhoz tartozott, körükből is, nemzedékről nemzedékre, értelmiségiek kerültek ki — jegyzők, ügyvédek, gazdatisztek. Ő hozta a házba az első zongorát — egy nagy, háromlábú, sárga színű hangszert —, amelyen Bartók Béla is tanulni kezdett, és amely évtizedek múlva Belgrádba került, s ott nyoma veszett.¹⁴

Szőcs Gyula nagyszentmiklósi tanár közlése szerint a fiatal házaspár, esetleg jegyespár, 1844-ben Nagykomlóson együtt lépett fel egy műkedvelő színegyüttesben. Az emlékezet Ronkovics Matildot talpraesett asszonyként őrizte meg, népes családját gondosan elkörmányozta. Tizenegy gyermeket szült, id. Bartók Béla, a zeneköltő és a zenetudós apja a hetedik volt.

A gyerekek születési helye alapján több-kevesebb biztonsággal megálapítható az is, hogy az apa, a kincstári intéző (egy helyütt az anyakönyvben

¹² Bartók-könyv, Szerkesztette László Ferenc, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1971.

¹³ Székely Júlia: Elindultam szép hazámból, Móra Kiadó, Budapest, 1965.

¹⁴ Dr. Milan Putić közlése, Belgrád, Kosančićev venac 1/a.

„provizorként“, tüntették fel, másutt „officialisnak“, vagyis hivatalnoknak, irodatisztnak) főleg a megye keleti, ma nagyjából Romániához tartozó részében teljesített szolgálatot — a zombolyai, párdányi, csenei és perjámosi járásban. A családi események színhelye, a bejegyzések szerint, Nagykomlós (Comlosul Mare), Újpécs (Peciu-Nou), továbbá Dávidháza, Öregfalva, Újvár és Gottlob meg a Jugoszláviához tartozó Nákófalva (Nakovo) és Párdány (Medja).

Dávidháza született a hetedik gyermek, Bartók Béla, a zeneszerző édesapja 1855. november 19-én.

A család kapcsolataira vet fényt, hogy az 1854-ben született és csecsemőkorában elhunyt Sarolta Hermina nevű gyermekük keresztapja Vidats István volt, aki Nagykomlósról 1842-ben Pestre helyezte át lakatosműhelyét, és megalapította az első magyarországi mezőgazdasági gépműhelyt, később pedig 80—90 munkással az első mezőgazdasági gépgyárat. Gyártmányai széles körben elterjedtek, különösen híresek voltak a Vidats-ekék. A szakirodalom részben úgy tudja, hogy a cséplőgép gyártása csak 1861-ben indult meg, részben pedig Vidats nevéhez köti, és a kezdés évét 1850-ben jelöli meg. Ezzel szemben Hegedűs Antal idézett tanulmányában a Magyar Gazdára hivatkozva közli, hogy „a lovrini uradalom gépésze, Vidats István 1842-ben kísérletezik saját konstrukciójú cséplőgéppel, amelyről hosszú oldalas beszámolókat küld az uradalom gazdatisztjé“, és idézi a Magyar Gazdában 1845-ben megjelent egyik reklám szövegét is: „Érdekes hirdetés a mezőgazdáknek... Alul írtnak javított skótféle cséplőgépei háromszor annyit dolgoznak, mint a veszedelmes Seidl-féle cséplőgépek, amelyek a hazában többnyire használatlanul hevernek. A gépek célszerűségéért s szilárd szerkezetéért, alul írt jót áll... Vidats István mezőgazdasági gépész.“

Az ezermester fia, Vidats János egyike volt a márciusi fiataloknak, végigharcolta a szabadságharcot. Később átvette apjától az üzem vezetését, de inkább politikusként tűnt ki: az emigrációban élő Kossuth híve volt, titkos honvéd egyletet alakított, Nagykomlóson szélsőbaloldali programmal 1861-ben képviselővé választották, 1868-ban pedig támogatta a „Buda-Pesti Munkásegylet“ megalakítását.

A Pestre költözött Vidatséknak tehát nem szakadt meg a kapcsolatuk a szülőfölddel, egy szál a Bartók családdal is fűződött.

Az 1863. esztendő fordulópont Bartók János életében. Gróf Nákó Kálmánt a körülmények arra kényszerítették, hogy újra életre keltse az általa elsorvasztott nagyszentmiklósi földművesiskolát. A „tanári székre kiírt nyilvános versenyvizsgán“ részt vett a kincstári intéző is, s végül ő került dirigens docensként, vagyis igazgató tanítóként a tanintézet élére, s a következő év őszén, október 1-én megkezdődött az oktatás.

A nagyszentmiklósi iskolát még 1799-ben alapította végrendeletileg gróf Nákó Kristóf azzal a meghagyással, hogy ott évente uradalmának tizenkét jobbágyát részesítsék ingyenes oktatásban. Ezzel korának első és egyetlen jobbágy szakiskoláját teremtette meg. Arra az esetre, ha „valamelyik különös észbeli tehetség által kitűnnék“, ösztöndíjat is kaphatott „a magasabb tudományok megtanulása végett“.

Az iskola alapszabályát 1801 októberében egy bizottság készítette el, amelynek élén Tessedik Sámuel állt. Ő, a tudós és a gyakorló gazdász, a mezőgazdasági író és a népnevelő eddig is részt vett több hasonló vállalkozásban: a keszthelyi Georgikon létrehozásában, a szarvasi gazdasági iskola megalapításában, s betervezte már az egyébként visszhang nélkül maradt országos tanügyi reforját is. „Az oskolák az országnak palántakertjei, vagy legalább azoknak kellenék lenni. . .“ — írta egy helyütt, és a soraiból kicsengő fenntartás a nagyszentmiklósi iskola esetében is helyénvalónak bizonyult. Ebből sem lett palántakert, néhány évig működött csak, majd elemi iskolává alakult át. 1855-ben az a Nákó Kálmán szüntette meg, aki most újra megnyitotta, mivel az állam beperelte az alapítvány hűtlen kezelése miatt. Nos, ezek után az előzmények után — a becskerekai Torontál megfogalmazásában — „a közjó iránti nemes buzgalomtól áthatva, a per kimenetelét be nem várva, az 1864. évben elhatározta az intézetnek újbóli életbe léptetését, az iskolának helyiségül ismét azon épületet rendelte, amelyben azelőtt fennállott“.

Az alábbi sorok egy 1879 novemberében keltezett, a földművelésügyi miniszter úrhoz intézett főispáni jelentésből valók¹⁵:

„. . . az épületek, melyek az első alapító intenciói szerint életbe léptetett kis földműves iskola céljainak e század elején megfelelhettek, ma már az igényeknek meg nem felelnek; az intézet ugynis 12 bejáró tanonc számára lett alapítva, de 1864-ben a tanoncok száma 24-re emelkedett, amennyiben 12 bennlakó tanonc részére tétettek alapítványok, de az épület ennek megfelelően nem lett bővíve, s ennél fogva 12 bennlakó tanonc egy közép nagyságú szobában lakik, ott hálnak, ott étkeznek, ott nyer oktatást 24 tanonc is, ott végzik télen munkáikat, és ami legrosszabb, hogy ha egyik vagy másik megbetegszik, ott kell lennie az egészségesekek között, ami egészségügyi szempontból is tűrhetetlen állapot. A gazdasági épületek még a század elején sem voltak a célnak megfelelőek, most pedig roskadozó állapotban vannak, úgy ezek, valamint az 1864. évben gyűjtött 600 forint pénzüsszezből rögtönözve is igen primitív módon épített istálló, kamara és fészter is.“

Hát körülbelül így festett „a közjó iránti nemes buzgalomtól áthatott“ torontáli nábob iskolaalapítása. A tanulók évi ösztöndíját a környező falvak adták, a felszerelésre 600 forintot a megye nem túlságosan adakozó birtokosai juttattak, a mezőhegyesi kincstári ménes pedig négy kancát adományozott az intézetnek.

Ilyen körülmények között kezdte meg tanári pályafutását Bartók János. A meg nem értés, a későbbi gáncsoskodás sok keserűséget okozhatott neki, de munkáját kitartóan csinálta. Erőt meríthetett a helytartó tanácsnak abból az álláspontjából is, mely szerint az általa vezetett iskolának „kezdetül és kiinduló ponttul kell szolgálnia a gazdag talajú, s csaknem egyedül földműveléssel foglalkozó Bánság és kivált Torontál megye területén oly szükséges több hasonló, s még bővebb szervezetű földműves iskolák alapítására.“¹⁶

¹⁵ A nagyszentmiklósi földműves iskola, Torontál, Nagybecskerek, 1879. december 4.

¹⁶ Uo.

Nem rajta múltott, hogy az elképzelésből semmi sem valósult meg. Iskoláját is csak ügyel-bajjal tudta fenntartani, bár a kezdeti eredmények, elismerések sem maradtak el. Szócs Gyula¹⁷ írja:

„Már három esztendeje működött az újra megnyitott földműves iskola, amikor felkereste az ismert bánátkomlói hírlapíró és szerkesztő, Iulian Grozescu, akinek nevét főleg a Kisfaludy Társaság kiadásában megjelent népköltészeti gyűjtemény tette ismertté. Látogatásáról az Albina című politikai lap 1866. szeptember 7-i számában számol be. . . Kifogásolja a szakember-oktatás kezdetlegességét, éppen ezért nagyra értékeli a nagyszentmiklósi iskola kezdeményező szellemét. Bartók Jánosról többek között a következőket írja: ». . . Magyar nemzetiségű, de beszél románul, szerbül és németül. Annak ellenére, hogy nem olyan tökéletes ezekben a nyelvekben, mégis megtesz mindent, hogy tanítványaiknak anyanyelvükön magyarázhassa el a tantárgyat.« A nagy műveltségű Bartók János tudta azt, hogy alapos ismereteket csakis anyanyelvén sajátíthat el az ember, s eszerint cselekedett.“

Bartók népes családja „egy öt szobát, konyhát és kamarát tartalmazó múlt századbeli épületben“, vagyis az egykori iskolaházban lakott.

Nagyszentmiklós több mint 10 000 lakosával a megye negyedik legnagyobb mezővárosa: Kikinda, Nagybecskerek és Zsombolya után. Akkortájt még ikertelepülés volt, Szerbnagyszentmiklósnak nevezték, egyik hozzá ragasztott részét pedig Németnagyszentmiklósnak. Valamikor főleg szerbek lakták, de zömük sok bánáti gránicsárral együtt még a XVIII. század derekán Oroszországba távozott — örökös vándorásukat Miloš Crnjanski írta le. Most a lakosság többsége román, de szép számban élnek itt németek és magyarok, meg hát szerbek is, mivelhogy nem mindannyian akasztották nyakukba a vándortarisznyát. A négynyelvű közegben legalább négy mederben csendesen csörgedezik, olykor egybefolyva is, a közművelődési élet. Ezek közül az egyik a Polgári Kaszinó, amelynek Bartók János választmányi tagja.

Ebben az álmos városkában ritkán támad olyan vihar, mint amilyen egy ízben egy kaszinói rendezvényt kapcsolatokban kerekedett.

1875. március 6-ára, esti 8 órára népszerű tudományos előadást hirdetett a nőegylet „tetszés szerinti belépti díj mellett a Fröbel gyermekkert javára“. A meghívóban ez állt: „Értekeznek: 1. Az állatok vérekereséséről: Bartók János igazgató 2. Az állatdühről általában, az e felett uralgó tévfogalomról: Bartók Béla monostori felső gazdasági tanintézeti növendék“. A szervezők még reményüknek adtak kifejezést, hogy az értelmiségiek, „a tudománynak felajánlott napszámosok“ meleg fogadtatásban részesítik a kezdeményezést, mivel „műkedvelői színi játék. . . már több ízben lett már nálunk bemutatva, csak a felolvasás hagyott magára várakozni“.

Bartók János fia, Bartók Béla, a zeneszerző édesapja ekkor 20 éves fiatalember, és a közművelődés egyik fellegrájában, Kolozsvárott tanul az ottani, kolozsmonostori városnegyedben levő Gazdasági Akadémián.

¹⁷ Szócs Gyula nagyszentmiklósi tanár, Bartók kutató. Cikksorozatát Nagyszentmiklós-ról indult címmel a temesvári Szabad Szóban tette közzé 1977-ben. Az első közlemény február 6-án, a befejező rész pedig május 22-én jelent meg.

A rendezvény kevés számú közönséget vonzott, s ezt Bartók János egy, a becskereki Torontálban megjelent kesernyés hangú jegyzetében szóvá is tette, mondván, hogy a „műveltekhez kötött remény“ nem vált be, azok maradtak el főleg, akik magukat illetéktelenül értelmiségieknek tartják. „Pihen- tessük inkább ezen műveltségi attributumot egy darab ideig“ — írja, miután felsorolta, hogy a járásbíró és a szolgabíró művelt személyzetétől, a nyolc, köztük három vörös övvel díszített, lelkésztől, az ugyanannyi nép- tanítótól, a tekintélyes számú „népboldogító ügyvédi testülettől“, az adó- hivatal és takarékpénztár hivatalnokaitól, a szakképzett „gazdatiszti osztály- tól“, a sok kereskedőtől, iparostól el lehetett volna várni, hogy ha a tudományt nem is, de legalább a jótékonyági ügyet istápolják.¹⁸

A nyilvános bírálatra a mezőváros művelt közönsége felszisszent, mint- ha darázs csípte volna.

„Bartók János úr külseje visszataszító, tehetsége közepszerű, előadása gyarló, hangja kiállhatatlan és beszédmodora érthetetlen“ — írja egy Z-vel jelzett érdekelte a Torontál Panaszok a közönség köréből rovatában, majd hozzáteszi: ezek után csak „beteges észjárásának lehet felróni“, hogy „neki ront a közönségnek és pellengérré állítja Nagyszentmiklós értelmiségét“.¹⁹

Két ügyvéd többek nevében azt írta, hogy „tudományáról és művelt- ségéről még kevés adatunk van, tisztelt Bartók úr, csakis azt kívánhatjuk, hogy arról nekünk próbát adjon“, majd azt tanácsolják neki, „ne kínozza tol- lát, mert nem kezébe való, jobban illik abba a kréta, de még jobban az eke szarva“.²⁰

Az ügyvédi kar testületileg tiltakozott a népboldogító jelző ellen, „a perek és panaszok árjával“ fenyegette meg, levelük oly sértő kitételeket is tartalmaz, hogy idézni sem lehet.²¹

Már az első sajtóvisszhang után a Torontál megpróbálta a vitát megfe- lelő mederbe terelni azzal, hogy helytadott egy „több érdekelte“ aláírási válasz cikkeknek. A szerzők Bartók János védelmére keltek, mivel úgy tartották, hogy az első írás „az undorító személyeskedés megbotránkozató bélyegét. . .“ viselte magán. Bartók János volt az — írják — „... kit tudományos tapasztala- tok gyűjtése végett a magas kormány külföld meglátogatására érdekesített. De ne haladjunk oly messzire. Nem Bartók János úr volt-e az, ki városunkban a Fröbel gyermekkert megalapításában fáradozott (Friedrich Fröbel német pedagógus, a játékra épülő korszerű óvodai nevelés kialakítójának neve után. Húga, Bartók Sarolta volt az óvónő. — K. Z. megjegyzése), s e nagy munkát a szülők örömeire keresztül is vitte? Vagy nem ő volt-e az, ki vidékünk érde- kében tudományos alappal tárgyalta a lapok hasábjain a csatornázás eszmé- jének megvalósítását?“

Bartók János Visszapillantás egy jó szándékból tartott előadásra²³ címmel válaszolt a támadásokra. Higgadtan tette ezt, nem követte bíráló-

¹⁸ Torontál, 1875. március 18.

¹⁹ Torontál, 1875. április 1.

²⁰ Torontál, 1875. április 15.

²¹ Torontál, 1875. április 29.

²² Torontál, 1875. április 8.

²³ Torontál, 1875. április 29.

inak példáját, akik egyenest „ama térnek iramodtak, hol a míveletlenség a tudatlansággal találkozik: a személyeskedés terére“. Nincs érdemes vitapartnere, mégis érvel, cáfol, sőt egy helyütt hivatkozik kora nagy elméjének, az agrokémia megalapítójának, Justus von Liebignek egyik munkájára is, s eszmeifuttatását ezekkel a kissé rezignált sorokkal zárja: „annak, ki csak az igazság és közjó után törekszik, soha sem lehet káros, ha némely szép ábrándját bizonytalan időre lerombolják is“.

Már volt arról szó, hogy a Torontál szemmel láthatóan Bartók János oldalán állt. A nagyszentmiklósi ügyvédi kar „erős kitételekkel“ ellátott levelét például visszatartotta, mintegy gondolkodási időt hagyva nekik, s mivel ragaszkodtak megjelentetéséhez, az egész ügytől elhatárolta magát. „Teljesen osztom a szerkesztőségnek tudósításomra vonatkozó részrehajlatlan megjegyzéseit“ — írja Bartók János is. A szerkesztőség emellett két részben, tárcaként, teljes egészében leközölte a 20 éves Bartók Béla Az állatdühéről általában²⁴ című nagyszentmiklósi előadását, jóllehet az ügyvédi kar ominózus hozzászólásában őt is kikezdte. Miután a két előadást unalmasnak, gyötrelmesnek és más effélének minősítették, hozzáfűzték, hogy „sem Öntől, de még kevésbé tanonc fiától a nagyszentmiklósi közönség élvezettest nem várt. . .“

A cikk ettől függetlenül a kor tudományos színvonalán áll. „Az ebdüh-ről, a víziszonyról, a dühödségről“ szól, vagyis a veszettségről, a veszélyes és gyógyíthatatlan betegség tüneteiről, a megelőzés és a védekezés módozatairól. A veszettség elleni védőoltást Pasteur csak egy évtizeddel később, 1885-ben találta fel.

Alighanem ez volt Bartók Bélának, a zeneszerző apjának első sajtószereplése, ez nyitotta meg fiatalkori cikkeinek sorát a Torontálban. Még ugyanabban az évben a mezőgazdaság általános helyzetéről fest nem éppen rózsás képet, a megyei állapotokról pedig egészen lesújtót.²⁵

Nézetek közgazdászati állapotaink felől címmel mélységesen elégedetlen hangon szól a tökécs fejlődés hazai irányvételéről. „... Felcifráltuk magunkat egy fővárossal — írja —, vakítjuk a világot díszes csarnokokkal, nagyszerű színházakkal, hidakkal, költséges méntelepekkel, amelyek mint a kolduson a bíborpalást, úgy csillognak. . . S még e díszes csarnokokkal külföldi vendégeink előtt kérkedünk, restelljük őket szántó területeinkre vezetni, nehogy meg-lássák azon bélyegző állapotot, mely ily földművelő államnak lennie bűnös hanyagság; még hivalkodunk előttünk színházaink operáival, csak álcázzuk a kint éhező nép jajveszékéseit.“

Következő cikkének²⁷ témája már az, amely egész életében foglalkoztatni fogja: az alsóbb gazdasági szakoktatás, a „földműves oskolák“ kérdése. „... A magyar földművelők életkörét megfigyelve azt tapasztaljuk, hogy e nép iskolázatlan. . . Közbirtokos osztályunk mindinkább hanyatlik jólétben; pénzben szűkülődik, földjeik nem teremnek. . . telekkönyveink híven kimutatják, mily mértékben pusztul. . . a földművelő néposztály. . .“

²⁴ Torontál, 1875. április 15. és 22.

²⁵ Torontál, 1875. október 7. és 14.

²⁶ Torontál, 1876. január 15. és 22.

²⁷ Torontál, 1876. december 22.

Nem egészen két évvel az emlékezetes sajtócsata után, 1877. január 21-én Bartók János meghalt. Rák vitte el 61 éves korában.

A nagyszentmiklósi iskolába az apa helyébe a fia állt be, a 22 éves Bartók Béla, mégpedig először segédtanárként, nem sokkal később pedig igazgató tanárként. Ekkor már nem volt „tanonc“, a kolozsvári Gazdasági Akadémia elvégzése után még egy évet töltött állami ösztöndíjasként a magyaróvári mezőgazdasági főiskolán is. Előzőleg Pesten fejezte be középiskoláit a kegyesrendi gimnáziumban.

Katonai szolgálatát vagy ennek egy részét alighanem a pétervárad helyőrségben töltötte le. Egy ránk maradt katonafényképét ugyanis az újjvidéki Rechnitzer János fényképész készítette.

A fiatal igazgató egy évtized leforgása alatt újjávarázsolta a tanintézetet: szinte nem lehet ráismerni.

1879-ben a már idézett főispáni jelentés szerint az iskola változatlanul, 24 hold földön gazdálkodott, gazdasági eszközökkel alig rendelkezett. „Van egy új vetőgép, de ára még nincs kifizetve — részletezi a főispáni jelentés —, egy kisebbszerű avult aratógép, mely gyökeres javítás után lesz csak talán használható, egy avult használhatatlan szecskavágó, egy rostának töredéke, van egy jó eke, de ez Clyton gyáros ajándéka, van két alrétegtörő, kapáló és töltögető eke, s egy vasborona.“

Az intézetnél az igazgató a fizetett alkalmazott, meg egy kocsis. Az állatgyógyászatot egy helybeli állatorvos ingyen tanítja. „Ha az intézet még is fennáll, sőt némi sikert tud felmutatni. . . ez egyedül az ott alkalmazott jeles képzettségű igazgató tanár buzgalmának, önfeláldozásának köszönhető.“

1887-ben az iskola már állami kezelés alatt van, nyilvános intézet lett, 50—60 tanuló látogatja, a tanidő három év, a gazdálkodás, a gyakorlati oktatás 100 holdas birtokon folyik. Az igazgató mellett egy rendkívüli tanár, egy segédtanár, egy kertész és még néhány alkalmazott van.

A népi emlékezet, a határ mindkét oldalán, napjainkban is tud a hajdani iskoláról. Szócs Gyula idézett cikke szerint a „ . . . Parasztemberek unokái ma is tisztelettel említik „Bartók iskoláját“ (Scoală lui Bartók)“,²⁸ Tamásfalván, azaz Hetinben Bartók József 77 éves földműves ezt modnja: „A jófejű gyerekeket vitték oda, a gróf úr válogatta őket. Az egyik taligával jött ki a pusztára, ifjúúrnak szólítottuk, így követelték meg tőlünk.“

Jóllehet az iskola fenntartásáért vívott küzdelem és felfejlesztésének gondja nagy teherként nehezedett a fiatal Bartók Béla vállára, talált időt magának eredményesnek indult és igen kiterjedt közírói munkásságára is.

Már Szinnyei József²⁹ közli, hogy szakkikkeit az Erdélyi Gazdában — ennek a lapnak rendes munkatársa volt — és a Gyakorlati Mezőgazdában jelentette meg, az Egyetértésben és a Pesti Naplóban pedig a gazdasági szakoktatásról írt.

Igen élénk és sokoldalú kapcsolata volt a megyében megjelenő helyi lapokkal, a szerkesztőkhöz részben őt, részben a családot baráti szálak is

²⁸ Szabad Szó, Temesvár, 1977. március 13.

²⁹ Magyar Írók Élete és Munkái, I—XIV. köt., Budapest, 1891—1914.

fűzték — a jótollú fiatal értelmiségi cikkeit mindegyik újság igényelte, a szerkesztők szívesen látták külső munkatársaik táborában.

A Torontálhoz, a megye központi lapjához az öreg Lauka Gusztáv, majd a Brajjer család volt a kapocs. Itteni közreműködése volt alighanem a legjelentősebb. Barátjának, Schreyer Viktornak³⁰ lapjába, a Nagyszentmiklósi Közlönybe, szintén rendszeresen bedolgozott. Több cikke jelent meg a Kikindai Közlönyben is, melyben halálakor Erődi Dániel, a lap szerkesztője, a kikindai gimnázium költőtanára nekrológgal és elégiával búcsúzott tőle. 1885-től, azaz megjelenésétől kezdve rendszeresen publikált az évente hat-szor megjelenő Torontálmegyei Gazdasági Egyesület Értesítőjében, amelynek első szerkesztője öccse, a Gazdasági Egyesület titkára — Bartók Géza volt.

Nem sokkal apjának halála után egy hosszabb írása jelent meg a Torontálban A gabonarozsda ügyében címmel.³¹ Valójában napi jelentőségű szakcikkéről van szó, két vonatkozásában azonban mégis figyelemre méltó.

Ez az első jelentkezése a megye közvéleménye előtt, miután átvette az iskola vezetését. Bemutatkozása egyúttal tiltakozás, azért neheztel, hogy a nagyszentmiklósi szakértőket, köztük őt sem hívták meg a rozsdagombás megbetegedések elszaporodása kapcsán a szomszédos Zombolyán megtartott megyei tanácskozásra. A fiatal szakember magabiztosan tette le kártyját az asztalra, minden sorával mintha ezt is mondta volna: „Itt vagyok, engem a jövőben nem lehet megkerülni.“ Határozottan érvelt, nemcsak a növényi betegségről írt, hanem kibővítette témáját, rámutatott arra, hogy „ily rendszertelen gazdálkodás mellett természetesen kisebbedik évente a termés Bánát nem rég híres talaján“. Olvasóit arra biztatja, hogy „rendezzük határainkat, trágyázzuk földjeinket, ültessük fákkal be minden üres területünket, váltsuk növényeinket a kívánalom szerint, termeljünk több takarmányt, hogy földünket jobban kímélve, erősebb állatokat tartsunk a föld jobb megmunkálására; gyomoláljuk, ápoljuk vetésünket — ne hódoljunk háztartásunkban a nagyúri költekezésnek, és nem fogunk reá szorulni, hogy szegény államháztartásunkat ismét adó elengedésével terheljük a rozsdavetés miatt.“

Cikkét, mintegy nyomatékot adva szavainak, így írta alá: Gömör—Szuha-fői Bartók Béla, a nagyszentmiklósi földműves iskola tanára. Elődei, tudjuk, Borsod megyei kisnemesek, de a nemesi származásra utaló előnevet sem előtte, sem utána nem használta senki sem a családban, ő is ritkán, még csak Szuha-fői alakban láttam sírkövére vésve. A Bartók-kutatásnak ez az egyik tisztázatlan kérdése. 1844-ben a Torontál megyei közgyűlés egy Bartók „nemeségét kihirdette és a megyei nemes urak lajstromába vette“, de ez a Szatmár megyei Martonfar Bartók Imre volt, a „Nagykikinda mezővárosában letelepedett hités ügyvéd“. A Borovszky-féle megyei monográfia részletesen felsorolja a nagyobbrészt újsütetű torontáli nemesi családokat, de közöttük nincs még az imént említett Bartók sem. Nagy Iván Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal című átfogó munkájában két Bartók családról szól: a málnási előnevű, erdélyi származásúakkal bővebben, egy

³⁰ Schreyer Viktor Bartók Béla keresztapja volt. A zeneszerző teljes neve egyébként Bartók Béla Viktor János, a második utónevét utána kapta. Ifj. Bartók Béla közlése.

³¹ Torontál, 1877. augusztus 23.

másikról pedig, akiknek nemesi levelét 1643-ban hirdették ki Pozson megye gyűlésén, szűkszávuán. A Szuha-fői előnevet viszont — Szuhafő, illetve Felső Szuha Gömör megyei falu után — az ősi Szuhay család viseli.

Id. Bartók Béla az előnév használatával nyilván társadalmi súlyának növelésére törekedett, és a századvégi korszellemnek hódolt — feltehetően nemesi levél alapján. Ez akkoriban nem volt ritkaság, 1839-ben például 680 000 nemeset tartottak nyilván, 1877-ben, a cikk megjelenésének évében pedig az országnak még tekintélyesebb hányada tartozhatott a kiváltságosok rétegéhez. Id. Bartók Béla egy megrendelt üveggészlet minden egyes darabjára még a családi címet is rácsiszoltatta. A pajzsmezőn egy asztalka áll, rajta edény, feltehetően boroskancsó. A néhány megmaradt metszett üvegedényt unokája, ifj. Bartók Béla őrzi.

„A családnak a hagyomány szerint »szuhafői« előnévvel magyar nemessége volt, ennek azonban írásbeli bizonyítéka nincs és apám soha nem is használta nemesi előnevét“ — írja ifj. Bartók Béla mérnök az Apámról című cikkében³². A nemesi levél esetleges előkerülése a dolgok állásán mit sem változtatna, de egy-két újabb adattal talán gazdagítaná a Bartók kutatást.

Maga a Bartók név, hadd emlékeztessenek még erre is, a Bertalan utónév egyik régies, becéző alakjából alakult át vezetéknevvé.

Ez idő tájt már közelgett az az esztendő is, amikor a természet titkos törvényei szerint a nemzedékeken át hordott gének egy Bartók utódban ideálisan elrendeződtek, és a síró-rívó emberpalántában adva volt, létrejött az a rendkívüli szellemi adottság, melyet a sok-sok környezeti tényező, mindenekelőtt talán a család megalapozott műveltsége majd kifejleszt.

A múlt század 70-es éveinek végén Voit Paula okleveles tanítónő a nagyszentmiklósi elemi iskolába került. Egy szepességi szász család sarja, vagyis cipszer származású. Korán árvaságra jutott. Apját, Voit Mór pozsonyi pénzügyi tisztviselőt és anyját is még 16 éves korában elvesztette. Pozsonyból a Békés megyei Csorvársra költözött bátyjához, Voit Lajoshoz, az uradalmi gazdatiszthez, aki hűgát kitaníttatta. Ottani tartózkodását ifj. Bartók Béla, a zeneszerző fia írta le³³.

A tanítóképző befejezése után a közeli Torontál megyébe kapott kinevezést. Nem sokáig dolgozott, mert megismerkedett és férjhez ment Bartók Bélához, a nagyszentmiklósi földműves iskola igazgatójához.

Az esküvőt a csorvási plébániatemplomban tartották 1880. április 5-én. Voit Paula ekkor 23 éves, Bartók Béla pedig 25.

Egy évre rá ebből a torontáli-békési házasságból született Nagyszentmiklóson 1881. március 25-én az apja nevét viselő Bartók Béla. Nem az iskola igazgatói lakásában jött a világra, mint ahogy egy ideig hitték, hanem a 229. számú házban, ahová a fiatalok a házasság után költöztek — a Cerbului utca 3. szám alá. Itt ma Ion Corbara gépkocsivezető és családja lakik. „Ezen a helyen volt az a ház — áll a falra erősített márványtáblán —, amelyben szü-

³² Zenetudományi Tanulmányok, III., Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére. Szerkesztette Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, Budapest, 1955.

³³ Bartók Béla Békés megyei kapcsolatai. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, szerkeszti Dankó Imre. 24. számú füzet, 1961.

letett Bartók Béla (1881. III. 25. — 1945. IX. 26.), a kiváló magyar zeneszerző, folklorista és zongoraművész, akinek értékes és sokoldalú munkássága a román és a magyar nép barátságának ügyét szolgálta. 1970 szeptember.“

Bartók Béla húga, Erzsébet az anyakönyvi bejegyzés szerint már a földműves iskolában született 1885-ben.

A családalapítástól a korai haláig —1888-ban, 32 éves korában halt meg— termékeny hét-nyolc esztendő következett Bartók Béla életében. Az első helyen továbbra is az iskola állt. Diákjait még tanulmányi kirándulásra is viszi. 1884 júniusában a földműves iskola növendékei Krassó-Szörény bányavidékét, ipartelepeit tekintették meg, és a semmeringhez hasonló hegyi vasút felvitte őket az aninai hámoriparhoz is, ahol a helyszínen kibányászott fémeket vízi erőre berendezett vaskalapácsokkal, pörölyökkel munkálták meg.

Közirói tevékenysége sem lankad. Egyik cikkében³⁵ például a földművesek társadalmi helyzetéről ad képet. „... A foglalkozási nemek szerint országszerte nagyon érezhetően elválnak egymástól egyes osztályok. Így igen gyakran észrevehető, hogy az ún. »urak«, »mesteremberek« és parasztok nem egyenjogúak, ami a társadalmi állást illeti. . . Nálunk az intelligencia meglehetősen közönnyel nézi a közgazdasági mozgalmat. . . Az ipart semmibe sem veszi, gyermekeit világért sem adja az ipar gyakorlati terére. De ismét az iparosok is úgy viselkednek mások iránt. Ők — kevés kivétellel — kicsinyléssel tekintenek a földművelőkre. . . A kaputos ember, ha semmi jogcíme nincs hozzá, csak az, hogy nem hívják »parasztnak«, jobbnak, előkelőbbnek tartja magát a földművesnél. . . Ez kétségkívül társadalmi hiba. . . a régi jobbágyság utolsó maradványa, töredékes nyoma, mely még most is alárendelt helyzetben tünteti fel azt a népet, mely hajdan úri szolgálatot végzett, de ma már egykori uraival teljesen egyenjogú. A földművelő osztály háttérbe szorításának nincs józan oka. . .“ A parasztság felemelkedésének útját a műveltség, a mezőgazdasági ismeretek birtokba vételében látja. „Szakképzettséget a földművelőknek s megváltozik a földművelő osztály alárendelt társadalmi állása is“ — fejezi be cikkét.

Egyik legfigyelemreméltóbb vállalkozása a Gazdasági Tanügy című folyóirat megindítása — saját kiadásában és szerkesztésében³⁶. A mezőgazdasági szakoktatás fejlesztését lenne hivatott szolgálni. Pedagógiai szaklap ez tehát, de korában egészen rendkívüli, mert mint maga is írja az első szám előszavában, ez „az egyedüli ilyen nemű lap az egész kontinensen.“

Folyóiratát a következő szavakkal bocsátotta útjára: „A gazdasági szakoktatás állapota hazánkban oly sok megbeszélni valót nyújt; szervezete, fejlődési stádiuma oly sok igényeket támaszt felfelé mint lefelé, miszerint reméljük, hogy minden oldalról méltánylásra fog találni szerény s a gazdasági szakoktatásnak, mint hazánk kiváló fontosságú közügyének támogatására célzó törekvésünk.“

³⁴ A levelezésekben Elza néven szerepel.

³⁵ Torontál, 1880. augusztus 26. és szeptember 2.

³⁶ Gazdasági Tanügy, havi folyóirat, Nagyszentmiklós. Négy száma jelent meg 1884. június, július, augusztus és szeptember elsején. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.

Mondjam-e, hogy kezdeményezése nem talált „minden oldalról méltánylásra“. A budapesti Mezőgazdasági Szemle a Gazdasági Tanügy elindítását nem tartotta szerencsés gondolatnak, többek között azért, mert külföldön, a németeknél sincs „ilyen irányú speciális lap“, és ha mégis szükség mutatkozna egy tanügyi közlönyre, akkor azt valamelyik központban kellene megjelentetni, „nem pedig egy izolált földműves iskolában“. Ezzel az utóbbival Bartók Béla is egyetért a folyóirat 3. számában megjelent válaszcikkében, de az előbbit elutasítja. „Részünkről nem azon elvnek hódolunk, hogy csak oly intézményeket léptessünk életbe, amelyeket a külföldről utánozhatunk — írja. — Tiszteljük a külföld előbbre haladását, a német szakegyének bő tudományát, de nem hódolván a német »tökélynek«; nem tételezzük fel azt, hogy a magyar szakember csak azért, mert nem német, ne bírjon önálló eszmékörrel, s ne lenne képes valamely hasznos új intézménynek életet adni.“

A folyóiratnak mindössze négy száma jelent meg. A gyors elhalás mindekelőtt Bartók Béla egészségi állapotának leromlásával magyarázható. A folyóiratot a harmadik számtól kezdve helyettese, Lessenyi Béla tanársegéd szerkesztette, s ő veszi át ideiglenesen az iskola vezetését is, mivel Bartók Béla Graztól északra, a Stajer-Alpok lankáin megbúvó Radegund fürdőhelyen gyógykezelte magát. Közrejárhatott mindebben a gáncsokodás, a közöny, esetleg az anyagi gond is, mert mint írja, a Gazdasági Tanügy esetében „... semmiféle szerencsével nem dicsekedhetünk, valamint szerencsétlenség felő sem panaszkodhatunk“.

A folyóirat munkatársi köréhez a kor néhány ismert szakembere tartozott, úgymint dr. Rodiczky Jenő, a kassai Gazdasági Akadémia igazgatója, gazdasági író, magyar, német, francia lapok munkatársa; dr. Szaniszló Albert, a Kolozsvári Tudományegyetem magántanára, szakkönyvei Kolozsvárott és Budapesten jelennek meg; Domonkos Kálmán, a debreceni Gazdasági Felsőbb Tanintézet igazgatója.

A szerkesztő is itt tette közzé egy hosszabb munkáját, amelynek címe a következő: „Miként szervezzük meg az alsóbb gazdasági szakoktatást Magyarországon. Emlékirat a földműves iskolák érdekében: beterjesztette az Országos Gazdasági Egyesülethez Bartók Béla.“

Írásának indítékait Korizmics László akadémikusnak, sok szakkönyv szerzőjének szavaival érzékeltette. „... Szeretnék már látni hazánkban is — áll az Emlékirat mottójában — egy igazán átható, alapos és erélyes mozgalmat, mely nem csak egy pár gazdasági felsőbb tanintézet felállításában találna kifejezését és határát, hanem kiterjeszkednék a földművelő nép minden rétegére is, egészen az utolsó zsellér viskóig.“

A folyóirat megszűnése miatt az emlékiratnak csak egy része jelent meg két folytatásban, de a teljes szöveget még ugyanabban az évben önálló füzet formájában is közreadta Nagyszentmiklóson.³⁷

³⁷ Miként szervezzük az alsóbb gazdasági szakoktatást. Emlékirat a gazdasági iskoláknak megyénkénti felállítására, s a gazdasági szakoktatás kötelezővé tétele érdekében. Beterjesztette a Magyar Országos Gazdasági Egyesülethez Bartók Béla, országos gazd. egyesületi rendes tag. Nagyszentmiklós, 1884. A könyv egy példánya a Dunántúli Tudományos Intézetből került az Országos Széchényi Könyvtárba.

Két év múlva, 1886-ban, még egy könyvecskét jelentetett meg.³⁸ Ebben síkraszáll egy mezőgazdasági törvény meghozataláért és a törvény kormánybiztosok, járási felügyelők útján történő alkalmazásáért. „... A tizenkilencedik században tudnunk kell mindannyiunknak — írja —, hogy a gazdaszat nem csak abból áll, miszerint vessünk gabonát, s azután várjuk azt, amit a jó Isten ad! — hanem oly műveletekből, amelyek által az esőnek és melegségnek határát ha kell fokozni, ha felesleges, enyhíteni tudjuk.“ Ennek folytán az agrominimum szigorú alkalmazását hirdeti: „... Bátran követelhetjük az államtól azt, hogy törvénykezési hatalmánál fogva hasson oda, miszerint mint minden más szakmánál, akként a mezőgazdálkodásnak természetes igényei minden gazdálkodó által végrehajtassanak s legalább a gazdálkodás fő alapelvei, az általános követelmények főbbjei mindenütt, mindenki által respektáltassanak s foganatba véssenek.“

A liberálisnak mondott korban azonban nemcsak a fokozottabb állami beavatkozás mellett kardoskodott, hanem megfelelő jelentőséget tulajdonított „a gazdagközönség szövetkezésének“ is. Ennek nem egy példájára felfigyelt, és követendőnek tartotta. A gazdasági oktatás kérdését természetesen ezúttal sem kerülte meg, sőt egy lépéssel tovább ment: megkövetelte az államtól, hogy kösse szakképzettséghez a mezőgazdasággal való foglalkozást. Egy volt mezőgazdasági miniszter példáját említette közben, aki „a parlamentben nemzetgazdasági elveket hangoztatva, hatásos beszédekben védelmezte az ország agrikulturális haladásának intézményeit, addig kint a birtokán egy gazdasági tanintézetet nem végzett, úgynevezett botos ispán úrral ekszperimentáltatta azt, hogy miként lehet elméleti szaktudomány nélkül gazdálkodni“.

Cikkeit, könyveit olvasva egy művelt gazdász, egy közösségben gondolkodó ember alakja tárulkozik elénk. De más vonatkozásban is sokoldalú közéleti férfiú volt.

A nagyszentmiklósi és a környékbeli gazdakörök titkáráként működött, 1886-ban a Torontál megyei küldöttség tagjaként Budapesten részt vett a Gazdasági Egyesületek Országos nagygyűlésén. Évekkel korábban, 1879-ben, archeológiai ásatásokat is végzett, később iskolabizottsági tag, a Kaszinó és a Vöröskereszt választmányi tagja volt. 1887-ben egyik alapító tagja a nagyszentmiklósi Zene- és Dalegyeletnek, még abban az évben megtartották első hangversenyüket a Fekete Sas Szállodában.

„... Akkoriban édesapja csellózni tanult — írta 1921-ben Bartókné Voit Paula unokájához, ifj. Bartók Bélához³⁹ — és egy kis, urakból álló, orchesterben is játszott, melyet egy képzett cigányzenész vezetett. A nagyszentmiklósi vendéglőben tartották első hangversenyüket — persze terített asztalok mellett —, ahová mi is elmentünk és őt is magunkkal vittük. Ez volt az első alkalom, hogy orchesterzenét hallhatott. Jól emlékszem, hogy Semirámis ouverture-jét adták elő, mint első darabot. A vendégek tovább ettek-ittak,

³⁸ Gazdasági Egyesületek vagy gazdasági kormánybiztosok szerveztessenek? Észrevételek Tóvölgyi Titusz úrnak e tárgyban hozott indítványára Bartók Bélától. Nagyszentmiklós, 1885. Országos Széchényi Könyvtár.

³⁹ Demény Lajos: Bartók Béla levelei, Budapest 1951.

de ő azonnal letette az evőeszközt, és teljes odaadással hallgatta a zenét; el volt ragadtatva, de méltatlankodva mondta: hogy tudtak a többiek mind enni, mikor ily szép zene szól!”

Bartók Béla első publikált önéletrajzában, amely először németül jelent meg 1918-ban, majd 1921-ben magyarul is, így ír apjáról: „Atyámban, aki földműves iskolát igazgatott, meglehetősen fejlett zenei képesség élt: zongorázott, műkedvelő zenekart szervezett, gondolkázni is tanult, hogy zenekarában mint gondolkázó játsszon, sőt még táncdarabokat is komponált. Hétéves voltam, amikor meghalt.”

A későbbi visszaemlékezések során emléke valahogy fakulni kezdett. Maga Bartók is mondja egy helyütt: „Hétéves gyermek voltam, amikor meghalt apám. Ügyszólván nem is emlékszem rá.” A felejtésnek a korai halál a magyarázata, s az is, hogy Bartókné Voit Paula gyermekeivel az ország másik végére került, s így távolabb esett az apai ág rokonságától. Ifj. Bartók Béla egyik hozzám intézett levelében még azt is írja, hogy „nagyanyám rendkívüli módon ragaszkodott a saját családjához és gyermekei is ezt örökölték tőle”.

Bartókné Voit Paula egy helyütt maga is mondja fiáról, Bartók Béláról, hogy „apukáját is nagyon szerette, de vele természetesen kevesebbet volt együtt . . .” Ez persze, ismerve az apa közéleti szereplését, még akkor is igaz, hogy 5 éves korában ő vitte pesti szakorvoshoz az örökösen betegeskedő fiát, 6 éves korában pedig Radegunba hidegvizes kúrára, hurutját gyógyítani. Az anya volt az, aki fiát 4 éves korában megtanította zongrázni, 5 éves korában kottát írni, később pedig egyedül viselte a serdülő nevelésének terhét.

És mégis, az eddig elmondottak alapján csak azt szögezhetem le, hogy a Voit-Bartók házaspár együtt formálta harmonikus, sokoldalú egyéniséggé a kis Bartókot, jól megalapozta jövőjét.

Úgy is mondhatnám, hogy egy torontáli értelmiségi család gazdagon felbatyuzta fiát a nagy útra.

Erről aztán már nem tudta letéríteni egy olyan súlyos csapás sem, mint a kenyérkereső apa korai halála. Bartók Béla már korábban is olykor nagyfokú gyengeséget érzett, alacsony vérnyomás kínozta, bőre barnásan elszíneződött, de csak néhány hónappal a vég előtt közölte vele a nagybecskereki kórház főorvosa, hogy gyógyíthatatlan beteg, bronzkóros, úgynevezett Addison-betegsége van — belső elválasztási mirigyje, a mellékvese pusztulásnak indult.

1888. július 27-én még levelet írt Grill Károly budapesti könyvkereskedőnek: a *Deutsche Pomologie* című háromkötetes művet „szémlámba kérem foglalni és nyugtázni”.⁴⁰

Egy hétre rá, 1888. augusztus 4-én meghalt.

„Özvegy Bartók Béláné szül. Voit Paula a maga, mint kiskorú gyermekei: Béla és Erzsí, valamint számos rokon nevében — áll a családi gyászjelentésben⁴¹ — fájdalomtelt szívvel jelenti szeretett férje, a jó apa, s gyengéd

⁴⁰ Szócs Gyula közlése

⁴¹ Torontál, 1888. augusztus 9.

rokon Szuha-fői Bartók Béla úrnak, a nagyszentmiklósi gazdasági iskola igazgatójának, községi képviselő-restületi tagnak, miniszteri állandó tudósítónak, a Torontál-megyei Gazdasági Egyesület alapító és választmányi tagjának, a nagyszentmiklósi gazdakör titkárának stb., stb. folyó évi augusztus hó 4-én hosszas szenvedés után, tevékeny élete 33. évében történt gyászos elhunytát. Beldogult hült teteme f. évi augusztus 6-án délután 5 órakor fog a római katolikus szertartás szerint a helybeli német községi sírkertben az örök nyugalomnak átadni . . .“

A megyében, de határain túl is a hír mély részvétet keltett, mindenki sajnálta a sokat ígérő fiatal író, pedagógus, iskolaigazgatót.

Nagyszentmiklósi sírkövére ezt a mondatot is rávésték: „Bár csak rövid életet szentelhettél a hazai mezőgazdaszat ügyének, de alkotásaid mindig élni fognak“.

Bartók Béla neve, láthattuk, még bekerült a Szinnyei József szerkesztette Magyar Írók Élete és Munkái című többkötetes munkába, de később kihullott az általános lexikonokból, nem jutott hely számára még az olyan szaklexikonokban sem, mint amilyen az 1958-ban kiadott Mezőgazdasági Lexikon és az 1976-ban megjelent Pedagógiai Lexikon, sőt még folyóiratáról, a Gazdasági Tanügyről sem tesznek említést.

Az özvegy és két gyermeke még egy évig tartózkodott Nagyszentmiklóson, majd az anya máshol kapott tanítónői állást: ment a kenyér után. Bartók Béla életének erről és későbbi szakaszáról már köteteket írtak, ennél fogva sokkal ismertebb is, mint a család apai, vagyis bánáti ágának története.

Az apai ágról szakadt le Bartók Izabella is, Bartók János leánya, a zeneszerző nagynénje, aki férjhez ment Karl Lajos nagyszentmiklósi pintérmesterhez, a kettőjük házasságából született Karl Mária pedig 1900-ban Milan Putić nagyszentmiklósi kereskedőhöz. Az ő leszármazottai még ma is élnek: Milan, Natuška és Nevenka Belgrádban, Sándor Sao Paulóban, Milica pedig Újvidéken.

„Amikor Bartók Béla fényképe egy ízben megjelent a Politikában — mondja dr. Milan Putić 79 éves nyugalmazott belgrádi orvos —, ismerőseim sorra megállapították, hogy a 33 éves Svetlana leányom nagyon hasonlít rá.“

Dordjevićné Putić Natuška 1936. május 2-án találkozni szeretett volna Bartók Bélával, aki Temesváron hangversenyezett Zathureczky Ede hegedűművésszel. „A művész nem fogadott senkit“ — mondja a 75 éves Dordjevićné Putić Natuška.

Az ő nevéhez fűződik a Bartók család zongorájának sorsa is. Egy nagy sárga hangszer volt ez, a kis Bartók ezen tanult zongorázni. „Emlékszem téli vasárnap délutánokra — írta később egy helyütt —, amikor én, a vékony, sápadt kisfiú ott ültem az ebédlőben a zongora előtt két gyertya fényénél, körülöttem a nagyszentmiklósi notabilitások, a patikus és felesége, a jegyző, az orvos, a kántor, a pap, és hallgatták zongorázásomat.“ Később, amikor az apa halála után a család elkerült Nagyszentmiklósról, a zongorát a nagynéni, Karlné Bartók Izabella örökölte, onann került a Putić-házba, majd 1940-ben Djordjevićné Putić Natuška Belgrádba hozatta, és megszállás ínséges éveiben

egy ismeretlen vevőnek eladta⁴². Ha még megvan, lappang valahol, a jelek szerint alighanem Vajdaságban.

Vajon előkerülhet-e valahonnan?

Végezetül, emlékeztetésképpen talán még annyit, hogy Bartók Béla csak kevésszer járt tájunkon, de a mai Jugoszlávia más vidékein is. 1930 augusztus első napjaiban az Adrián pihent⁴³, a Kvarnerói-öbölben, az Abbáziától 6 kilométerre fekvő, akkor Olaszországhoz tartozó Lovranában, vagyis Lovránban, és egy nap átrándult Crikvenicára is. Egy korabeli csoportképen felesége, Pásztor Ditta s két fia, Peter és Béla is látható. Bartók Béla nem tudott úszni, ennek folytán ritkán járt a strandra, de a képen mégis „jelen” van: Péter fia egy kis agyagszobrot készített, ez jelképezi a távollevő apát.⁴³

Bartók Béla 1912-ben Torontál megyében járt gyűjtőúton. „Háromszor utaztam a Bánátba — írta egyik bukaresti ismerősének —, ahol kb. 400 dalt és táncot gyűjtöttem, köztük sok hosszú és értékes balladát szövegestől. Mindezt az anyagot már elrendeztem.” A kutatómunkát főleg a Bánát romániai részében végezte, a mai Jugoszlávia területén Dél-Bánátban járt: 1912. december 22-én Keviszólóson (Seleuš), 28-án Alibunáron, 29-én Petrén (Vladimirovac) és még Újzorán (Uzdin). Ez is valójában román lakta vidék.

Személyesen soha sem végzett Jugoszláviában kutatást, mégis, Milman Parry amerikai egyetemi tanár által hanglemezre vett népzene alapján, Szerb-horvát népdalok címmel megírta egyik legjelentősebb tanulmányát, amelyet a hazai népzene kutatás alapvető műveként tartanak számon.⁴⁴

Nálunk, vagyis az ország területén csak egyetlenegy hangversenyt adott: 1911. november 23-án a szabadkai filharmonikusok hangversenyén szerepelt. Liszt Ferenc születésének századik évfordulója alkalmából rendezték, Lányi Ernő vezényelt. A Bács megyei Napló⁴⁵ vezércikkében is említést tesz az eseményről, feltehetően Fenyves Ferenc főszerkesztő tollából: „... Jelen volt azon az egész Szabadka, s messze környék”.

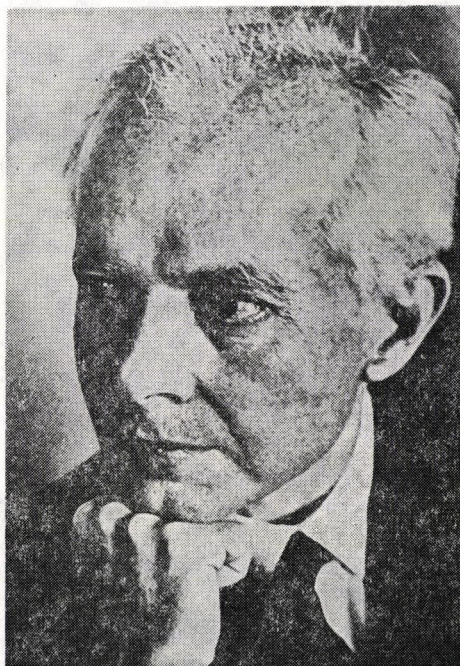
⁴² Djordjevićné Putić Natuška, Belgrád, Kosovska utca 8/III.

⁴³ ifj. Bartók Béla közlése

⁴⁴ Lampert Éva: Bartók Béla és a délszláv folklór. Szomszédság és közösség, szerkesztette Vujicsics D. Sztoján. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

⁴⁵ 1911. november 26.

**A fényképeket és a reprodukciókat
Németh Mátyás készítette**

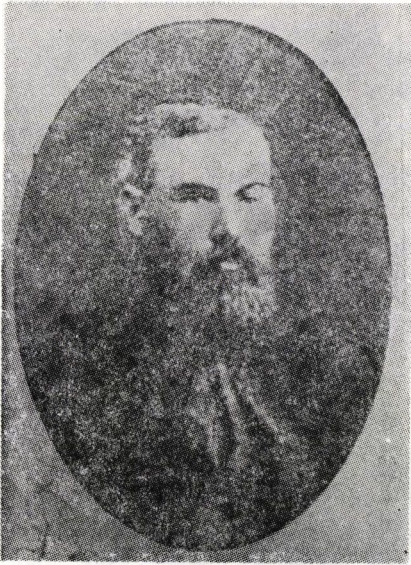
A modern zene óriása: Bartók Béla

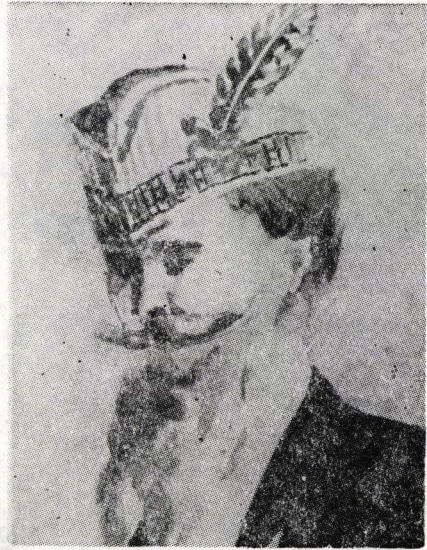
Ezen a helyen . . . : Bartók Béla szülőháza Nagyszentmiklóson

Bartók Béla, a zeneszerző apja. A fényképet Rechnitzer János újvidéki fényképész készítette a múlt század 70-es éveiben

A nagyszentmiklósi iskola igazgatója:
ifj. Bartók János (Szócs Gyula gyűjtem-
ényéből)

A cserneyi nótárius: id. Bartók János
(Szócs Gyula gyűjteményéből)

Zongorázott, kottát írt: az ötéves Bartók Béla

Az anyja és a tanító: Bartókné Voit Paula

Évszázados épület: az egykori nagyszentmiklói „földmíves iskola“

A családi albumból:
Bartók Béláné Pásztor Ditta (1) és a két Bartók fiú, Péter (2) és Béla (3) a lovrani tengerparton 1930-ban. A Bartók Péter által gyúrt agyagszobrocska a távol maradót jelképezi, legyen ő is rajta a képen. . .

A két iskolaigazgató síremléke: id. Bartók Jánosé (fent) és ifj. Bartók Béláé (lent)

Bizonyték nélkül: A Bartók család üvegbe metszett címere

201. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
202. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
203. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna

Élt 92 évet: Bejegyzés a zrenjanini anyakönyvi hivatal könyvében Bartók Jánosnak, az egykori csernyi jegyzőnek haláláról

204. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
205. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
206. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna

207. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
208. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
209. Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna

Az elsőszülött torontáli Bartók: bejegyzés a kiskindai anyakönyvben ifj. Bartók János születéséről 1816-ban

A csernyi házasság: Bartók János és Bozsovits Katalin egybekeltése 1821-ben

Öt Bartók gyerek halála: bejegyzés a csernyei anyakönyvben

170	Josephus filius Josephi Bartók et Magnificus et Matiani	16. Aug.	1720	amiből pronyj	Idem
171	Alexander filius Alexandri Jozsef et Theresiae Bálási	10. Aug.	1720	-	Idem
172	Josephus Matkovy család	16. Aug.	1720	Abt. Conf.	Idem
173	Jacob Hloraek uxor Michaelis B. Oros	18. Aug.	1720	amiből pronyj	Idem
174	Rosalia filia Joannis Bartók et Catharinae Bosnovy	2. Aug.	1720	-	Idem
175	Theresia filia Joannis Bartók et Catharinae Bosnovy	9. Aug.	1720	-	Idem
176	Catharina filia Joannis Bartók et Catharinae Bosnovy	3. Aug.	1720	-	Idem

Ami	de sumi	de sumiac	Amis	Amis unde	Bonyu	Supra
177	Veronica filia Joannis Bartók et Catharinae Bosnovy	7. Aug.	1720	0	0	Amis Jozsef Bányai
178	Julia filia Joannis Bartók et Catharinae Bosnovy	6. Aug.	1720	-	-	Idem
179	Elisabetta filia Joannis Bartók et Helene Bálási	4. Aug.	1720	-	-	Idem
180	Anna Halaf uxor Joannis Hloraek	11. Aug.	1720	amiből pronyj	0	Idem
181	Anna filia Josephi Jark et Veronice	5. Aug.	1720	-	-	Idem
182	Theresia filia Joannis Bartók et Rosae Jozsef	6. Aug.	1720	-	-	Idem
183	Lucretia quondam Veronice	20. Aug.	1720	-	-	Idem

Ami	Ami unde	Ami unde			Ami unde
		Ami unde	Ami unde	Ami unde	
184	Anna Katalin	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde
185	Anna Katalin	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde
186	Josif Apoll	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde
187	Deak János	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde
188	Deak János	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde
189	Deak János	Ami unde	Ami unde	Ami unde	Ami unde

Latin helyett magyar bejegyzés: Bartók János Katalin nevű leányának születése

GAZDASÁGI TANÜGY

Havi folyóirat.

IV. füzet. Nagyszentmiklós, 1894. szept. 1. I. évfolyam.

GAZDASÁGI TANÜGY

Havi folyóirat.

III. füzet. Nagyszentmiklós, 1894. aug. 1. I. évfolyam.

A gazdasági tanintézetek vizsgálata.

Válalányszor egy-egy népkiskola vagy középtanodai folyóirat

írát
szé-
rét
ír-
raf
a.
ét
rif
é-
g-
st

GAZDASÁGI TANÜGY

Havi folyóirat.

II. füzet. Nagyszentmiklós, 1894. július 1. I. évfolyam.

A gazdasági oktatásügy központi vezetése.

GAZDASÁGI TANÜGY.

Havi folyóirat.

I. füzet. Nagyszentmiklós, 1894. június 1. I. évfolyam.

Lapunk érdekében.

A gazdasági szakoktatás állapota hazánkban oly sok megbeszélni valót nyújt; szervezeti, fejlődési tudomás oly sok igényeket támaszt fel, melyek minél előbb, miszerint megvalósul, hogy minden oldalról megkönnyítsék az utáni jelen szerző és a gazdasági körkörös munkák mint hazánk jövője fontosságú körügyének megvalósítása érdekében törekvésünk.

Lapunk csak utóirja s inkább előpótlója kíván lenni a gazdasági tanügy teljes szervezetét eszközölni hivatott nagyobb akciónak, mely a napi lapok s gazdasági szaklapoktól szerényebb rovataiban elszórtan fel-felbukkó közlemények által már nem egyszer elrejtett adott magáról.

De kell ismernünk azt, hogy mint sok más irányban, úgy a gazdasági tanügyet illetően is, aránylag rövid idő alatt igen sok haladást mutatunk fel; s ha sok más tekintetben még magától állunk is a kultúránk, e téren éppen nem vagyunk elmaradva.

Azonban azon körülmény, hogy hazánk gazdasági tanügye a külföldé mellett teljesen megállja helyét nem jelzi még azt, hogy immár eljutott e téren a নেতবেbbt; mert: 1) hazai gazdasági viszonyaink egyszerűbb jellegűek, más dimenziók, s a mi más külföldön jó és előjós, a mi viszonyunkhoz képest még mindig sok kívánat van igényeiket; — 2) mert külföldön is a gazdasági tanügy szervezeti, előpótló-jell legbátrabb valamelyik körülmény között; s hazasága, irányítatlansága folytán, éppen nem képez valami utazandó mintaszervezést.

De ha tekintjük a népek életében a földművelést, nem gondolhatunk azon; hogy ezen foglalkozás szokásos fizetésének előmozdítása hivatott gazdasági tanügyi intézmény a jelenlegi állapotból még teljesen ki nem bonthatott; mert az állomány mai helyzetéig még nincs jogs követelje a föld tulajdonosától azt,

Pedagógiai folyóirat: Bartók Béla Gazdasági Tanügyének négy száma

GAZDASÁGI EGYESÜLETEK

VAGY

GAZDASÁGI KORMÁNY-BIZTOSOK SZERVEZTESENEK?

ESERVELTEK

TÖVÖLGYI TITUSZ ÚRNAK.

E TÁRGYBAN HOZOTT INDITVÁNYRA

BARTÓK BÉLÁTÓL.

1894. évi.
No. 3349

Ára 25 Kr.

1894.

A második könyv: Bartók Béla műve

nyok tanszékében rejlik. Ürletek, természetű csak most kezdik, a azok között is csak azok, kik elő-
digi halálukkal önálló föltöréssel, Állattak: misze-
riat a' kiterjedő bustermetés nem igen domosítja

Gazdasági szemle a' Bélaárban.
Bartók Jánosól.
(Fűz.)

A' könyvaidéről Fehértemplom felé irányban lép-
edő, hol legnagyobbról úrnemre oly sokon találtam a'
idő- és szellemi gyűjtését, de kivált az utóbbiak,
hogy az németek a' szabályi növények, hanem a'
már tárgyvalóttukban is szép, ezért nyújt ismeret-
gyűjtése. E' téren a' joggyűjtők is árái szedőfalkák-
vannak kezve, a' bírálat pedig egyenlőtlen rendez-
elővagyó ötlettel nemcsak a' ha szisztem, vala-
mint az ügy- és joggyűjtőkkel is szép szerkelet-
nyulnak el. Szóval minden legkisebb úres. Fert szerelő
alá hazaságnak. A' fák mind ha vannak olva, mert la-
passalás szerint a' magyar beöltöz. a' hármaszó, amely
lezerelt, a' mi a' szemle. — Vannak különös szed-
res keret, egy a' a' hódnyj terület 250 főtől jpe-
dalans csapra a' honon külsőit 6 éven át, a' azon-
főlt a' fák közt úres ár minte bérbe adék, így egy
3000' éren 22 kocsi burgundi répa termelt. Vezé-
köre ák a' helymennyiségével a' az állományát, mi-
ben minte szép előmozdított kassza' vándor, mivelés-
szőlők van a' főtámpontjaink 2300 hold, 10000 f
olva. A' ha jpevdalmák egyik nevelés és képzés
szőlőjének fővezés tezi a' a' steinlicher, halvány
kassza, nevelés, hogy a' nyeres évtől jól költi,

Az alóbb gazdasági szakokta-
tásról (földművelés okolák).
Két költ Bartók Bélaól.

Minden földművelő állam egyik elsőrendő
alapszűletét az állomány mennyiségével szak-
képzéssel képezi.
Ez indokolt hazánkban is arányosan ka-
ladott újabb a' gazdasági szakoktatás inté-
zmény; — a' módos teljes megközelítésre
szóló a' folebb gazdasági szakképzés ellet
fejlesztése, ammi nagyobb szűletial mutá-
bantok a' rale szemben lenő alóbb gazdasági
szakképzés aránytalan elmaradottsága.
Mert — jöllehet a' folebb gazdasági
szakoktatás föltérészében vesztő — nyomon
hátrón, az ország jölletere bizalomtalan
hátrón van és igények lenni; az aló szak-
oktatás ellenben teljesen hátrón szorult s
aló szűletet fel elődíg csak viddasra is
eljelet.

Országunkban a' gazdasági alóbb szak-
oktatás aránylag aló szembe vándor földben
van képzés; — az 5 milliój megad-
dalással foglalkozó népek 3 milliój meg-
van lassra a' földművelő jármerek jpevd-
rekesztéső, a' minte egyenre kérekszemje

Bánáti szociográfiai riport: Bartók János írása 1845-ből a Magyar Gazdában

Cikk a' Torontából:
megjelent 1876.
december 22-én.

Summary**THE BARTOKS CONTACTS WITH BANAT**

The ancestors of the great composer Bela Bartok came from the comitat Borsod (Hungary) to Banat (Yugoslavia). The data go back to 1816. The first who settled down in Banat was Janos Bartok, the notary of Magyarcsernye. He died in Nagybecskerek in 1876 at the age of 92.

Janos Bartok Jr., the grandfather of the composer, was born in Kikinda in 1816. He was a famous agriculturist, and was the headmaster of the agricultural school in Nagyszentmiklós. After his death his son Bela Bartok Sen. took over the managing of the school. Although he had died young at the age of 32, he left many traces. He wrote two books, initiated a periodical of european significance for the education of agricultural experts. He published a great deal in „Torontal“.

Bela Bartok, the composer, was the son of Bela Bartok Sen. and his wife Paula Voit, and was born hundred years ago on the 25 th March 1881. On his compilation tours Bela Bartok visited Seleuš, Alibunar, Vladimirovac and Uzdin. The only concert Bela Bartok gave in Yugoslavia was in Subotica on the 23 d November 1911, by the occasion of the hundredth anniversary of the birth of Franz List.

Rezime**VEZE PORODICE BARTOK SA BANATOM**

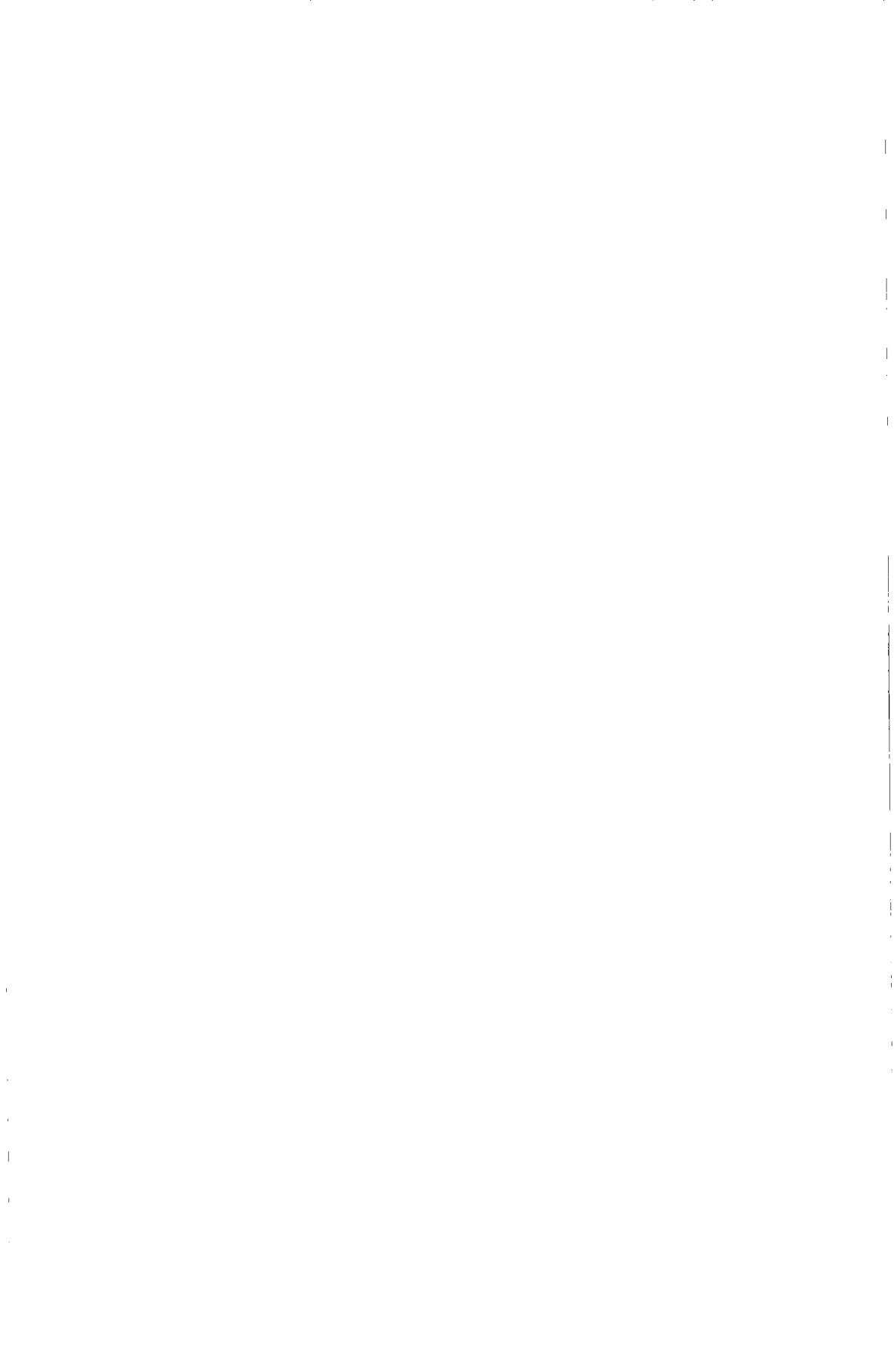
Preci Bele Bartoka, velikana moderne muzike, došli su iz županije Boršod (Mađarska) u Banat. O Janošu Bartoku, koji se prvi doselio, postoje podaci počev od 1816. godine. Dugo vremena je bio beležnik u Novoj Crnji i tamo se oženio sa Katalinom Božović, poreklom iz Subotice. Umro je u Zrenjaninu 1876. godine u 92. godini života.

Janoš Bartok mlađi, deda kompozitora, rodio se u Kikindi 1816. godine. Bio je istaknuti agronom svog vremena. Studije je završio u Hohenhajmu, u najstarijoj školskoj ustanovi Nemačke za ekonomske studije. Saradivao je u budimpeštanskim i banatskim listovima i bio je direktor poljoprivredne škole u Nadsentmiklošu.

Posle njegove smrti njegov sin Bela Bartok stariji preuzeo je rukovođenje školom. Iako je umro mlad u 32. godini života, ostavio je puno traga za sobom. Napisao je dve knjige, pokrenuo je časopis pionirskog karaktera na evropskom nivou za obrazovanje poljoprivrednih stručnjaka. Puno je objavljivao i u listu „Torontál“.

Iz braka Bele Bartoka starijeg i Paule Voit rodio se pre sto godina, 25. marta 1881. godine, Bela Bartok.

Na kraju, autor izveštava o tome kako je jedna grana porodice Bartok otišla u Beograd i Novi Sad i daje pregled o vezama Bele Bartoka sa Jugoslavijom. Bartok je prilikom svojih sakupljačkih turneja navratio u Seleuš, Alibunar, Vladimirovac i Uzdin. Kao pijanista nastupio je samo u jednom gradu, i to u Subotici, 23. novembra 1911. godine, na koncertu tamošnjih filharmoničara u čast stogodišnjice rođenja Franca Lista.

I

a CIPRUS ÉS PÁFUS (PA'LOCZI H.A.: ÖÉ: 100 SZ., 1813)

b AH, JELI GDE KOJA UJVIDÉK (A. POPOVIĆ: 392 ÉS 971 SZ.)
(G.W. FINK, 1842 ALTONA)

II

a ES RITTEN DREI REITER A A3 B C D
KOSZOVO (VASILJEVIĆ, 1950 : 162 SZ.)

b KOJE LI JE DOBA NOĆI BAŃAĆ (S. ILIĆ : 58 SZ.)

c ČUJ ME, MAJKO BÁCŠKERTES, (1972)

d NEM SZERETNÉK DOMBON LAKNI, KUM (PA'LOCZI H.A.: ÖÉ: 126 SZ.)

e NÉMÁNAK ANYJA SEM ÉRTI SZAVÁT

KÖZÖS HEXACHORD DALLAMOK MAGYAR ÉS SZERB NYELVTERÜLETEN

Bodor Anikó

Zeneiskola, Zenta

Közlésre elfogádvá: 1980. 11. 12.

Népzenei kölcsönhatásról a szó szigorúan vett értelmében szerbek és a magyarok között nem beszélhetünk. Bármilyen furcsának is tűnik, több évszázados közös történelmünk és egymás mellett élésünk ellenére, nem adtunk szerb szomszédainknak, és nem kaptunk tőlük. Bartók¹ a szerbhorvát és a magyar népzene viszonyát vizsgálván, így ír: „Ezzel az anyaggal röviden végezhetünk. Kapcsolat közte és a magyar anyag között úgyszólván semmi sincs. Az, hogy a „Szeretnék szántani“ vagy más hasonló keleteurópai nemzetközi zenei zsargonhoz tartozó dallam éppúgy meg van a horvát anyagban, mint a magyarban (sőt mint ezt fentebb már mondtam, a tótban és a lengyelben is) természetesen nem nevezhető kapcsolatnak.” Ez a megállapítás fél évszázad múltán is helytállóan bizonyul, szerb nyelvterületre szűkítve pedig még fokozottabban érvényes. Vujicsics² a Magyarország területén élő „što” nyelvjárást beszélő szlávok zenéjéről elmondja, hogy „magyar átvétel nincs, néhány dal, főként vidám táncnóta, makarónikus szövegű, ritkán előfordul magyar dallamok és formák felismerhetetlenségig elszlávosított jelenléte.” Vargyas Lajos ballada- és Martin György tánckutatásai is Bartókot igazolják: a két nép dallamkincsén hasonlóságot alig észlelhetünk. Zenei gondolkodás-módunk teljesen eltérő, ugyanúgy mint magyar—német népdalok esetében is. Még a nyelvterület határai mentén szokásosan jelentkező szórványos átvételek nyilvántartott száma is igen kevés. Nálunk, Vajdaságban mindössze a Bećarac³ és a Seljančica³ vagy Cigančica (ez utóbbi nem tudni mi okból vált a szerb nemzeti dallamok képviselőjévé külföldön) él nagyobb számú változatokban szerbek és magyarok között. A többi esetleges átvétel, elenyésző számú, variánsokban szegény, vagy azoknak éppen híján van.

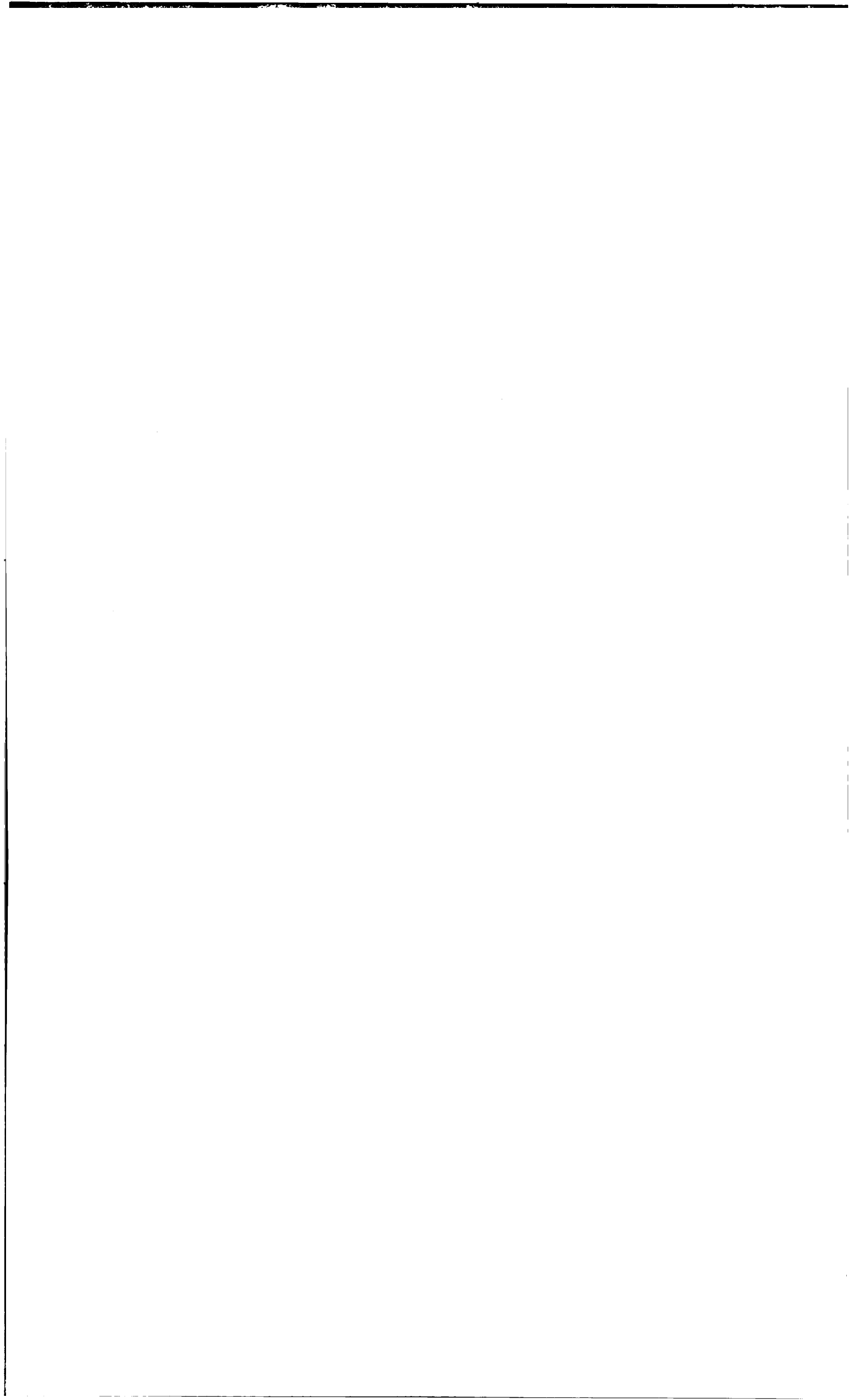
¹ Népzeneink 426. l.

² Vujicsics: 33 l.

³ Burány Béla: Egy szerb dallam a vajdasági magyar gyermekdalokban, in: A Hung. Int. Tud. Közl. 15. sz. Újvidék, 1973.

— Király Ernő: Zajedničke crte i uzajamne veze srpskohrvatske i madarske narodne muzike (A szerbhorvát és a magyar népzene közös vonásai és kölcsönös kapcsolatai) in: KfJ Dojran 1966.

— Kónya Sándor: A Bećarac-dallam és magyar kapcsolatai, in: Híd, Újvidék sajtó alatt.

Itt természetesen határt kell szabnunk a népdalok és a felszínen levő városias műdalok, románcok vagy kávéházi dalok között, mint a cigányzene és a magyarnóta. Ezek általában nem képezik népzenei kutatások tárgyát (annál inkább képezhetnék kulturszociológiai vizsgálódásokét!), bár a határ köztük és az „eredeti“ népdalok között (falusi dalok) nem vonható meg egyértelműen, mivel ezek népies modorban készülnek, és szájhagyomány útján terjednek többnyire zeneileg írástudatlan közegben. Sokszor a népdalokon is tapasztalható a hatásuk, egy-egy árulkodó jellegzetességük. A köztudatban általában úgy élnek, mint népdalok. Fogyasztóközönségük falun és városban temérdek. Ez a kocsmai vagy cigányzene úgyszólván alig ismer nemzetiségi határokat Vajdaságban⁴, de határai jóval szélesebbek ennél a területnél⁵. Népszerűsítésükön a vendéglátó- és szórakoztató ipar zenészein kívül tömegkommunikációs eszközeink is buzgólkodnak. A magyarnóták pl. igen sűrűn hangzanak fel szerb szöveggel, néha azonos szövegfordításban is. Ez a kapósága a magyarnótának szerb szomszédaink között elcsodálkoztat, lévén, hogy „nove narodne pesme“ (új népdalok) néven ők sem szűkölködnek hasonló termékekben. Hogy a fogyasztói igény nem csökken irántuk hazai piacokon sem, talán azzal magyarázható, hogy az ilyen daltermékek félpolgári mentalitás képviselői: mindenütt jelen vannak, mint a túl sokáig tartó hűbéri rendszer sajtóságosan alakuló polgári társadalmának kultúrtünetei. Hasonló funkciójú, ma már kevésbé divatos elődeik, a múlt század népies dalai gyakran szerepelnek népdalkiadványok jegyzeteiben. A tömeges használatban az idők folyamán folklorizálódtak. Az ilyen „semifolklore“ esetében még beszélhetnénk is arról, mit adtunk szerb szomszédainknak, és mit kaptunk tőlük. A téma persze nem érdektelen, bár a várható eredmény horderejéhez képest aránytalanul sok vesződéssel járna a nyomtatásban megjelent anyag összegyűjtése (esetleg felgyűjtése) mindkét nyelven.

A mi vizsgálódásaink alapjául első sorban a tudományos igénnyel megjelentetett szerb és magyar népdalkiadványok szolgálnak. Egyéb gyűjtemények, melyekre az anyag természeténél fogva hivatkoznunk kell, vagy idézünk belőlük, csak másodlagos jelentőségűek. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a szerb népdal-kiadványokban fellelhető, magyar fülnék még ismerős dallamok oroszlanrészre valamilyen műdalhoz kapcsolható végső soron.

Az itt sorozatban bemutatásra szánt nagy dallampárhuzamcsoport a hexachord („indogermán hexachord“⁶), azaz a hatfokú hangsor (a dúr skála 1—6. foka) világába tartozik. Itt mindjárt különbséget kell tennünk a magyar gyermekdal és regős ének hatfokú dallamai és az itt bemutatásra kerülő dallamok között. A gyermekdal és regősének kizárólag hexachordon (ennek részein vagy kibővülésein) épülő ütempáros szerkezeti alakulat, melyben csak a használt hangsor és a formaalkotó elem, az ütempár állandó, külső

⁴ Jó néhány népszerűt közülük fel is sorol Király: Zajedničke crte u narodnom melosu Vojvodine (Közös vonások Vajdaság népeinek zenéjében), in: KFJ Újvidék 1973. 40. 1.

⁵ Szélsőséges eset ugyan, de az Akácok út c. népszerű románcot ivrit nyelven hallotam egyszer egy Vörös-tenger melléki bárban. Elképesztő virulencia!

⁶ Oskar Fleischer: Ein Kapitel Vergleichender Musikwissenschaft (Egy fejezet összehasonlító zene tudomány) in: Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft I. 1899.

formai kerete amorf. Erről a szerkezetről Kodály feltételezi, hogy nagyobb emberi közösség sajátja. A regősének dallamának legújabb kutatásai pedig kimutatták, hogy annak jellegzetes zárása a hangsor ötödik fokán kereszténység előtti időkre nyúlik vissza, és valószínű, hogy a közelveletről került Európába⁷.

A mi dallamaink nem tekintenek ilyen szédítő múltbeli messzeségbe. Java részük egy olyan réteggel kapcsolatos, melyet a magyar népzében is idegen vagy meghonosodott idegen elemként tartanak számon. (38%-át tette ki az összegyűjtött dallamoknak Bartók statisztikája szerint⁸.) Ezek az „idegen“ dallamok Kelet- és Közép-Európa majd minden népénél megtalálhatók, de egyikre sem jellemzőek külön-külön. Ez lenne tehát az a közhasználatú „keleteurópai nemzetközi zenei zsargon“ melynek nemzetiségi hovatartozását meglehetősen reménytelen feladat kideríteni. Összevetésük a szerb anyaggal mégis igen tanulságos, mert változataik megvilágítják, hogyan ölt magára egy „nemzetietlen“ dallam „nemzeti“ jellegzetességeket.

Lássuk hát sorjában a kiválasztott hexachord párhuzamokat! Terjedelmükön kívül általában szekvenciás, építésmódjukban és egészében domború vonalú dallamrajzukban is rokonok. Bemutatásuk kisebb-nagyobb családonként következik, elnevezésüket pedig a dallamtáblázatokon is szereplő példák-ról kapták, redszerint a legismertebbeknek tartott magyar dalokról.

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM: CIPRUS ÉS PÁFUS ÉS VÁLTOZATAI

A bemutatást ezzel a kis csoporttal kezdjük (tábl. I. a b, 1—4. pl.), mert Pálóczi költeményének dallama és a szerb dallam minden kétséget kizáróan azonos. Ilyen könnyű dolgunk ritkán adódik a két nyelvterület melódiáinak összevetésekor. A dallam Pálóczi saját költeményével párosul (1. sz. pl.) és változatait az adventi és karácsonyi szokásdalok között is megtaláljuk (3. és 4. sz. pl.) Sopron- és Zala megyéből. „Pittypalattyéneke“ címen más népi variánsait is lejegyezték ugyancsak Sopron megyéből. A népi változatok tehát Északnyugat-Magyarországról kerültek elő. Ugyanezen a dallamon mint hatszakaszos szerelmi dalt adták ki Zágrábban 1847-ben Pozsegáról.⁹ (2. sz. pl.). Innen közli Kuhač is, tőle pedig — valószínűleg — Alimpije Popović vette át 1962-ből származó újvidéki kéziratos gyűjteményébe. Az éneket kétszer is lejegyezte eltérés nélkül, azonos szöveggel, és mindkét esetben csak egy verszakkal. Bemutatását ez a gyűjtemény indokolja, mert mint már fentebb említettük, az összehasonlítást csak a szerb nyelvterületre korlátozzuk. Ennyi adatunk van mindössze a dallamról, melynek eredete ismeretlen. Ritmusa és formája igen jellegzetes. Felfogható páratlan, hétrészes, vagy vegyes üteműnek

⁷ Szendrei Janka: A regős ének balkáni dallamrokonsága in: MTA I. Osztályának Közleményei 23, Budapest 1966.

Vargyas Lajos: A regős ének problémájának újabb zenei megközelítése in: Etnographia II. Budapest 1979.

⁸ Népzsenénk . . . 408. 1.

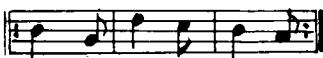
⁹ Ilić: Slavonske varoške pjesme (Szlavón városi dalok) Zágráb, 1847

is (tábl. I. a és b.). Formája AABA ahol az A sorok három részre tagolódnak, 6+6+4 szótaggal (ezen belül a hatszótagos egységek 3+3-ra), míg a B sor rövidült, és kétszer ismétél azonos kis dallamrészeket (a 3. sz. pl. kivételével), 6+6, 6+5 vagy 6+4-es szótagszámmal. A B sor ritmusa általában eltér az A sorétól. Úgy tűnik, hogy a 7/4-es ütem következetes alkalmazása ritmikailag kissé megerősokolja a szlavón dallam B sorát. Maga az A A B A forma nem ismeretlen az újstilusú magyar népdalokban sem, de ugyanannyira otthonos viszonylag rövid B sorával régebbi német zongoraiskolák gyakorlatai közt is, mint pl. a Ferdinand Bayer-féle kotta esetében. (Nincs olyan zongorát tanulónövendék, akit ezekkel a gyakorlatokkal ne nyaggattak volna.) A szekundszekvenciás építkezés erre a kis csoportra nem olyan jellemző, bár az A sorok két első hatszótagos cezurája között a szekvencia jelen van (második és negyedik ütem, különösen a 3. pl.-ban nyilvánvaló, de a többiben is rejtetten).

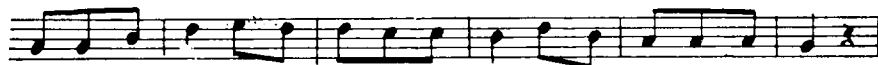
P. H. Á: Ö. É. 100 sz. 1813.
(Énekes poézis: 42 sz.)

1. Kez-lő a sze-re-let, Cip-rus-ban szü-le-letl Mnd a ket-lő
E-gyék me-zí-le-len, Sok szív-nek hír-le-len Kész le-me-lő

Nyi-la var, s kész l-ve,
Vak, de csal-ta szí-ve.

Tem-plo-ma no-g'é-tes, La-ká-sa szép, ki-es gy hegy-le-lő.

- 2) Cupidónak hívják, Anyjostul ők vívják A sziveket,
Ejtnék sok szépeken, Gyengéken, szüzeken Csúf sebeket:
S ha kit megejthetnek, Csúfra kinevetnek,
Páfusban áldozzák, új sebbel tornyozzák Sebhelyjeket.
- 3) A másik ártatlan, Nem hoz ez váratlan Kínzásokat,
Összveköti szerelmes Szíveket, sok kedves Barátokat;
Ez már ép szemmel bír, S bár ez is ritkán sír,
De fellyül-haladja Kedves indulatja Amazokat.
- 4) Nekem csak ez kellett, Maradj is e mellett, Jámbor szívem!
Soha Vénus fattya Pajkos indulatja Nem volt mivem;
A tiltott szerelem Nem fog kezét velem;
Ha játékát üzöm, Csókom egyre füzöm, Egy a hívem.

Pafus (Paphus) görög város Ciprus szigetén, a Venus (Aphrodite) kultusz egyik középpontja, Pálóczi verseiben a buja, testi szerelem jelképe, szemben Cíprussal, mely a szüzies, tiszta szerelem szimbóluma.

I. sz. példánk (P. H.Á.: Ö. É. 100. sz. — „Énekes poézis“ 42. sz.) „Pálóczi“ „Ciprus és Páfus“-a. Pálóczi gyűjteménye 1813-tól egész 1953-ig kéziratban állt, hatása tehát nem lehetett a közösségre. Verseit ismert dallamokkal párosította. Gyűjteménye a saját dalismeretét rögzíti, és mint ilyen kulturtörténeti dokumentum. Hasonló jelentőségű a Vajdasági Múzeum Népzenei Osztályának tulajdonában levő több mint 1000 dalt tartalmazó kéziratos gyűjtemény, Alimpije Popović esperes kezétől származik, Pesmarica (Daloskönyv) címen, 1962-es évjelzéssel. Ennek a gyűjteménynek is csupán szűkebb vagy tágabb körökben ismert repertoár-rögzítés a célja, Lelkes műkedvelő munkája, tudományos igény nélkül, gyakran hibás lejegyzésben. Mint említettük, szóban forgó dallamunkat két helyen is megtaláljuk itt (392. és 971. sz.)

Popović: 392 és 971 sz.

$\text{♩} = 108$

t. Ah, je li gde ko-ja Jaš lju - bay, ko mo-ja
Ir - pi - ti gde ko-ja Jaš du - ba, što mo-ja

bez ra - das - ti? S te - - - be je - di - ne već
u taj - nos - ti?

To - - li - ko vre - me i da - ne i no - či

Sve te - bi na o - či Pri - pla - ku - jem,

Kuhač: 58 sz.

- 2) Nit imam ufanja, Nit imam već znanja U ljubavi.
Sčim bi ti još dušo, Što li bi poboljšo U zabavi.
Kad god te promotrim, Uvek te smotrim,
U njekoj težkosti Kano ljubaznosti, Zamišljenu.
- 3) Nemilosrdnice S koga mi to lice Zabranjuješ?
I ovou mene Što nad tebe vene Zabacuješ?
Za kime ti misliš, Od Koga zavisíš,
Rad čije vridnosti, Rad čije vridnosti, Sve tuguješ.
- 4) Ah, tugom tuguješ, I mene š njom truješ Nevoljnoga.
Koji ću rad tebe Izgubit sam sebe Prvo dota.
Ja s tebe ne spavam, Niti čemu valjam,
S tebe mi je srdac Ko makovo zrnac Usaknulo.

- 5) Da si od kamena Bez svakog plamena U ljubavi,
Da si nadarita S kripošću sveg svita I naravi,
Još ne bi mi smila Bit tako nemila,
Gledać na dobrotu Ljubav i sirotu Prema tebi.
- 6) Evo ti poslednja Sad može bit knjiga Od ljubavi,
Bila ti radostna, Bila ti žalostna Nezabavi.
Jer pero i ruka, I toliko muka,
Srdašćem u družbu, Šalju ti tu tužbu U suzami.
- [Ah, van-e még boldogtalan szerelem mint az enyém,
Szenved-e még lélek titokban annyit, mint az enyém
Miattad egyedül már annyi ideje
Éjjel-nappal sírok a szemed láttára.
- Nincs már reménységem, sem tudományom a szerelemben,
Amivel megpróbálhatnám nálad a szerencsémét.
Bármikor nézlek, mindig úgy látom,
Hogy kedvességed mögött borongósan másra gondolsz.
- Te lelketlen, ki miatt vonod meg orcádat tőlem?
És ki miatt nem törödsz avval, ami engem miattad hervaszt,
Kire gondolsz, kié vagy,
Ki miatt bánkódsz?
- Ah, búsulsz bánatban, és vele mérgezel engem is, ártatlant,
Aki temiattad elveszíti már önmagát is.
Miattad nem alszom, és semmit sem érek,
Miattad a szívem, mint mákszem kiszárad.
- Ha kőből vagy is, és szerelmednek lángja sincs,
Ha a világ erényeivel természeted meg is van ajándékozva,
Akkor sem lenne szabad ilyen kegyetlennek lenned,
Az irántad érzett jóssággal és szegény szerelmemmel.
- Vedd hát ez utolsó, könyvnek is beillő szerelmi vallomást,
Légy bár boldog vagy szomorú, mégse feledd,
Mert e toll és kéz, szívből fakadó fájdalommal
Üzenik neked e könnyező panaszt.]

(Saját fordítás — B. A.)

2. sz. példánkat Kuhač gyűjteményéből (58. sz.) mellékeljük mégis teljesebb szöveggel. A Popović-féle dalok nem térnek el tőle semmiben, csupán itt-ott másolási hibában. Kuhač gyűjteménye megbízhatóbb, felhasználható adatokkal szolgál a dallamokról, és bár tudományos szempontból csak fenntartással kezelhető, mert célja a „jó dalok“ zongorakiséretes közreadása, hatalmas terjedelménél fogva (Jugoszlávia úgyszólván minden területét felöleli) még ma is fontos műnek számít. Kuhač a dalt „városi“, tehát műdalnak nevezi. A dallam „Pittypalatty“ a nevem c. szövege (itt nem mellékeljük)

ponyvanyomtatásban is megjelent Magyar-Óvárrott a zágrábi kiadvánnyal egyidőben, 1847-ben.

A népi változatok a karácsonyi ünnepkör szokásaiban bukkannak fel.

„Bölcsőcske” — Sopron megye
(MNT II: 694 sz.)

$\text{♩} = 176$

1. *Bel-le-hem vá-ras-ba ron-gyos is - tál-ló-ba ma szü-lp - től
egy szűz-nek mé-hé-ből, ara-ga szeri vé-re-ből meg-vál-tonk től.*

Kül an-gyal hir-de - től, pász-tor-nak je - len - től,

Ki ő - tel i - mád-ni és di-cső - il - te - ni mel-ld - vá től.

- 2) Öreg bojtár mondja, hogy bárány és gida készen légyen,
Ő harmadmagával, sípos és dudással (j)ő jelmégyen.
Mindenkénnél lészén, ajándéka készén,
Mivel a kisedet, mint üdvözítőnket mégtisztelik.

3. sz. példánk „bölcőcske“ (hasonló szokás mint a nálunk Bánátban is ismert „koringyálás“) Sopron megyéből, (M.N.T. II. 694. sz.). A B sor ritmusa ennél a változatnál a legsímább, és természetesebnek tűnik, mint az 1. és 2. sz. példákban ugyanez a rész.

Ádventi ének, Zala megye
(MNT II: 325 sz.)

$\text{♩} = 100$ Poco rubato

1. *Mény-ből a - lá - szál-tól, mény-ből a - lá . szál-tól úr - an - gya - la
Jo - á - kim lá - nyá - nak, szűz Má - ri - á - nak ek - kép szó - la:*

Üd - vöz légy, ál - dott légy, ó Má - ri - a

Té - gö - del any - já - nak vá - lasz - tól ma - gá - nak Is - ten tí - a.

- 2) Engem azért küldött, engem azért küldött, követségbe
Isten, hogy megmondjam és tudtadra adjam Názáretben
az ő akaratját, melyet végzett,
mert Tégéd mindennél, a többi szüzeknél jobban szeret.
- 3) Zárd fel azért, kérlek, Zárd fel azért, kérlek, szűz kebledet,
Szentlélek ereje, árnyékoz kegyelme most Tégédet.
Szűzen szülsz, azt mondom én, Gábiel,
Emlékezz szavamra, nézz e liliomokra, ez léssz a jel!
- 4) Egekben mindének, egekben mindének óhajtanak,
Tégéd, Szűz Mária, hajnal szép csillaga, kiáltanak
a dicső angyalok, kőrubinok,
mennyékben udvarló s réád várakozó szérafimok.
- 5) Ime tehát az Úr, Ime tehát az Úr szolgálója
hódolok szavadnak, teljék szent Atyámnak akaratja.
Jőjj számból Istennek dicsérete,
ki rólam, lányáról és szolgálójáról ezt végezté.

4. sz. példánk adventi ének Zala megyéből (MNT 325. sz.). A ritmus kissé megváltozott, de itt is kitehetnénk a 7/8-os ütemjelzést; a B sor első üteme kivételével mindenhol jelen van. A többi változathoz viszonyítva éppen ez a sor a legeltérőbb dallamjárású: nem ismétli a hatszótagos egységeket, hanem 6+4-es tagolású és az 1—3. sz. példákhoz viszonyítva A sorának hatszótagos cezurái sem 3+3-as, hanem 4+2-es tagolásúak. Így is jól látható azonban, hogy ugyanarról a jellegzetes dallamról van szó, mely a magyar népdalok szellemével nem ellenkezik ugyan de nem is tipikusan jellemző rájuk. Hogy a szokásdalok között is felbukkan, arra nyilván az a magyarázat, hogy magukat a szokásokat is igyekezett az egyház szabályozni, és megfelelő keresztény mederbe terelni. Ezen a területen sok alkalom kínálkozik „művi“ behatolásokra.

A „KUMA KUMA KUM“ ÉS VÁLTOZATAI

Második csoportunk (tábl. II. a b c d) egy eredetében németnek tudott dallamot és annak szerb és magyar változatait öleli fel. Három olyan területet köt tehát össze, melyek semmi népzenei vonzalmat nem tanúsítanak egymás iránt. Ez a német dallam földrajzilag igen elterjedt, és a meghódított más nemzetiségű területeken kitermelte a maga, néha már alig felismerhető, változatait. Jellegzetes refrénje azonban elárulja, azonosíthatóvá teszi.

A nálunk is jól ismert „Kuma kuma kum“ számos szövegű refrénes tréfás dallamról van szó (13. sz. pl.), melyet Kerényi is közöl a népies műdalok között (205. 1.). Ugyan ezzel a jellegzetes refrénnel mint „tipikus párosító

egyéb dallam"-ot tartja számon Járdányi Pál (MNT IV. 835—867. sz. Zenei elemzés). Földrajzi szempontból főleg a Dunántúlra jellemző és az egyik legnagyobb párosító dallamcsalád, mely nem népdalokat, hanem „egyéb“ dallamokat ölel fel. Az „egyéb“ megjelölés idegenszerű tulajdonságokra vonatkozik, olyan tulajdonságokra, melyek a magyar népdalok szellemével ellenkeznek. Ez esetben a szekundszekvencia (ugyanazt a dallamfordulatot egy-egy másoddal arrébb megismétlő formaépítő elv) az ilyen szembeötlő idegen vonás. Hogy a tipikus párosító népdalok közé ilyen jól illeszkedik mégis, annak éppen terjedelme lehet az oka. A tipikus párosító népdalok igen nagy százaléka (28,5%-a) éppen dúr pentachord vagy hexachord. Ha most összevetjük a német eredetivel a szerb és a magyar változatokat (tábl. II. a b c d e) azt tapasztalhatjuk, hogy a magyar ritmusban és, formában is a leginkább eltérő, a koszovói példa (tábl. IIb) viszont a leghasonlóbb. A szerb és a magyar dalokból eltűnt a „felütés“, az ütemelőző hangsúlytalan rész. Ez a hangsúlyozási rendszer különbségeiből adódik. Sem a szerb sem a magyar nyelv nem ismeri a hangsúlytalan kezdést. A német dallam (tábl. IIa, 5. sz. pl.) formája A A B C, ahol az A sorok három, a B és C sorok pedig négy-ütemes egységekből állnak (tripódia és tetrapódia). De felfogható a tetrapódia bipodiának (kétütemességnek) is, mert az A sorok csak a refrén végett bővülnek tripodikussá. A dallam akkor hatsoros. A többi változat miatt ez a felosztás célszerűbbnek látszott, mivel a lefelé szekvenciázó B rész a többi dalban két sor szerepét tölti be. Ezért a B sort B és C részekre osztottuk a táblázaton, míg a C sor a D elnevezést kapta. A táblázati képlet tehát A A B C D lett. Az utolsó dallamsor egyébként nagyon különbözően alakul az összehasonlított példákban, ezért nem bontottuk fel. A koszovói változat (tábl. IIb, 8. sz. pl.) a némethez hasonlóan még mindig 6/8-ados ütemű, kevesebb szótagszámú, símább dallam. Formaképlete ABCD, az A sorát nem ismétli. A tripódia itt is a refrén miatt jön létre. Mindkét dallam (tábl. II a,b) ebben a részben fokozatosan szekvenciázik felfelé. A harmadik szekvencia kezdetét a refrén vágja el. A B és C részek viszont fokozatosan szekvenciáznak lefelé. A D befejező szakasz hosszabb refrén szerepét tölti be. A koszovói példában kissé eltérő ez a rész: a dallam a második fokon (2) zár, ami a szerb népdalokban tipikus jelenség, bár a változatok közegében kissé meglepően hangzik most. A bánati példa (tábl. II. c, 11. sz. pl.) ritmusa 3/4-es ún. mazurka (vagy jóni) ritmus. Formája igen lerövidült, úgyszólván csak a lefelé szekvenciázó részből építkezik. Az A sor kétütemessé vált, és refrénszerű szerepe van. D sora viszont egyetlen ütemre zsugorodott: záróhangra a harmadik fokon. Egyébként annyira lerövidült, és lefelé szekvenciázó szerkezete annyira semmitmondó, hogy refrén nélkül kétséges lenne, ebbe a csoportba tartozik-e? Mint később látni fogjuk, nem áll egyedül, vannak még hasonló szerb változatai. Formaképlete ABC — bipodikus sorok a C kivételével. Maga a lerövidült forma inkább tipikus a szerb népdalokra, mint a 4,5 sőt 6 soros változatok.

A magyar példák (tábl. II. d, e és 13—15. sz. pl.) páros üteműek, az A sorukat a többiektől eltérően terccel feljebb ismétlik. Ez a tünet szintén idegen a magyar népdalok világában (kvintválasz a „szabályos“), bár találunk rá szép számmal adatot különböző népdalkiadványainkban is. A szlovák

nemzeti himnusz is ilyen szerkezetű. Formaképletük tehát A A³ B C D, ötsorosak. A „Kuma kuma kum“ (tábl. II. d, 13, 14 sz. pl.) A sorai szintén három ütemesek, míg a többi, beleértve az 5. sort is, kétütemes. A Pálóczi féle dal (tábl. II. e, 15. sz. pl.) közeli, refrén nélküli rokon, csak itt nem az első sorok tripódikusak, hanem az utolsó. Az eddigi dallamoktól eltérően a magyar példák A sorai nem a tercen, hanem az első fokon zárnak (tercen zár az A³). Viszont utolsó záróhangjuk a német példával megegyezően az első fok, mint ahogy az a magyar és a német népdalokban szinte kivétel nélkül kötelező. Ebben a tulajdonságban a szerb népdalok alapvetően eltérnek, náluk az első fokon való zárás inkább kivételes, különösen dúr jellegű hangsor esetében. A dallamvonal felépítése természetesen azonos az eddigiekkel. A „Kuma kuma kum“ D sorában érinti az alsó ötödik fokot (V.) is. A német és a Pálóczi-féle dallamot kivéve az összes változatok nyolc szótagosak, refrénnel megtoldva. A szóhangsúlyokat számolva azonban a német példa is nyolcas.

G. W. Fink: Musikalischer
Hausschatz der Deutschen, Altona, 1842

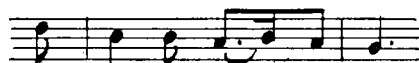
Es rül-ten drei Rei-ter zum Tho-re hin-aus, a - de!
Feins Lieb-chen die schau-te zum Fen-ster her-aus, a - de!

Und wenn es denn soll ge-schie- den sein

So reich mir dein gol-de-nes Rin-ge-lein

A - de, a - de; a - de!

Ja Schei- den und Meiden tut weh!

Három lovas lovagolt a kapu felé, Ade,
A kecses kedves az ablakon nézte, Ade,
Ha már válni kell,
Add az arany gyűrűdet,
Ade, ade, ade, távozni, elválni fáj.

5. sz. példánk (tábl. II. a) „Es ritten drei Reiter“ tehát úgy van számon tartva, mint a II. táblázaton bemutatott változatok prototípusa (G.W. Fink Musikalischer Hausschatz der Deutschen — Német zenei házikincstár — 1842-ben, Altonában megjelent könyvéből idézi Kuhač: II. könyv 157. — mi is innen mellékeljük). Heterometrikus refrénes forma. Ismételt első sora 11 szótagos, a kétszótagú refrén bővíti 13-asra. Középső sorai 9, ill. 10 szótagosak, az ötödik hatszótagos refrénsor, a hatodik pedig 8 szótagból áll. Az ütemfajta kétrészes, 6/8-os triolás lüktetésű. Hatsoros formaképlete következő lenne: A A B C D E.

Német tandal, Bécs, 1851

Es klapp-ert die Müh-te am rau-schen-den Bach, klipp, klapp!
Bei Tag und bei Nacht ist der Müll-er stets wach, klipp, klapp!

Er ma-let uns Korn zu dem kräf-ti-gen Brod.

und ha-ben wir sol-ches so hat's kei-ne Noth,

Klipp, klapp, klipp, klapp, klipp, klapp.

Zakotol a malom a csobogó patakon, klipp-klapp,
A molnár éjjel-nappal éber, klipp-klapp,
Őrli a gabonát tápláló kenyérnek,
Ha az van nekünk, nem éhezünk
Klipp-klapp.

5a. sz. példánk tandal (egy 1851-ben Bécsben kiadott, a katolikus iskolák számára készült tankönyvből¹⁰ idézi ismét Kuhač — II., 157. 1. Mi is innen mellékeljük). A hatsorosság itt ötre rövidült, izometrikusra (azonos szótagszámúra — a refrént nem számítva) változott. A hatszótagos refrénsor egyben a befejezés is. Ritmusképlete tehát 11+2, 11+2, 11, 11, és 6, míg 5. sz. példánké 11+2, 11+2, 9, 10, 6, 8. (Az aláhúzott szótagszám a refrént jelöli). Az „Es ritten drei Reiter“ egyébként a német főiskolások búcsúdalává vált „Bemooster Bursche zieh' ich aus“ kezdettel. Hozzánk is elkerült, úgy

¹⁰ Hilfsbuch zum zweiten Sprach- und Lesebuch für katholische Volksschulen Wien, 1851

tartják talán a felvidéki, selmeci diákság közvetítésével. A Ballag már a vén diák (6. sz. példa) nálunk is népszerűvé lett, elannyira hogy az 1900-as évek elejéről származó Iglói diákok c. operettben (Farkas Imre a szerző) már éneklük is mint betétet. Sokáig mifelénk is (talán még itt-ott ma is) elmaradhatatlan kelléke volt az érettségizők ballagásának. Kiadásban nem sikerült rábukkanni, de annyira közismert, hogy feltételezhetően mindenki úgy tudja, mint 6. sz. példánkon mellékeljük.

„Ballagó” dal

Poco rubato

Bal-lag már a vén di-ák, fo-vább, fo-vább,
is-ten ve-le-tek, cim-bo-rák, me-gyünk, fo-vább!

u-tunk ha-zánk ba-visz-sza-visz, fi-lisz-ter le-szek ma-gam is,

fo-vább, fo-vább, fo-vább

Te! bú-csú-csók-ra cim-bo-rák!

Kuhač gyűjteményében is megtaláljuk a dalt (601—603. sz. és még egy változat) Karlovacról, Zágrábról, Szlavóniából és Dalmáciából. Kuhač úgy véli, hogy a dallam azért lehet közkedvelt a délszlávok között, mert teljesen zenéjük szellemében fogant. Felpanaszolja, hogy a Dalmáciában élő olaszok abban a tévhitben, hogy a dal dalmát eredetű, csúfolási szándékkal trágár szöveget is szerkesztettek rá „Angelina, bella donna chi!” kezdettel. „Talán nem történik ez, ha az olaszok tudják, hogy valójában német származású a dal.” — jegyzi meg Kuhač.¹¹ Ma már persze nehezen állapítható meg, mennyire volt az olasz szövegnek nemzeti önérzetet bántó célja. Annyit azonban elárul, hogy a dallam nagy népszerűségnek örvendett, és közszájon forgott. A „Kuma kuma kum” szövegei is gyakran sikamlóság, és a trágár tartalom nem okvetlenül csúfolódó jellegű.

¹¹ Kuhač II. 157. 1.

Đorđević, 1926: 177. 1.

1. O, je-sen-ske du-ge no-ći, oј,
O, je-sen-ske du-ge no-ći
Re-ko dra-gi da će do-ći
rič.
La-ne mo-je, oј, la-ne no-je, oј!

[Oh, hosszú őszi éjjelek, oh!
Oh, hosszú őszi éjjelek,
Kedvesem mondta, hogy eljön,
Szivecském, oh, szivecském, oh!

Il' mi doći, il' ne doći
Čekaću ga do ponoći.

Akár jön, akár nem,
Éjjélig várni fogom.

Zaspale su crne oči,
Doš'o dragi po ponoći,

Lecsukódott fekete szemem,
Megjött éjjél után a kedvesem,

Na vratima jecajući
I ovako uzdišući:

Az ajtóban sírva könnyez,
Így sóhajtozik:

„Otvoraj mi, dušo vrata,
Don'o sam ti krst od zlata,

„Nyisd ki, lelkem, az ajtót,
Arany keresztet hoztam neked,

Da ti vidim crne oči
Da ja mogu dalje poći.“

Hadd lássam fekete szemed,
Hogy mehessen aztán békével.“

Kuhač: 601 sz.
Karlovác

O jesenke duge noći, ku
O jesenke duge noći, ku

[Oh, hosszú őszi éjjelek, oh
Oh, hosszú őszi éjjelek

Reko dragi da će doći
kuku riku ku

Kedvesem mondta hogy eljön,
Szivecském, oh, szivecském, oh!

Ja l' mu doći, ja l'ne doći
Čekat ću ga do pol noći.

Akár jön, akár nem
Éjfélíg várni fogom

Zaspale su crne oči;
Došal dragi po ponoći,

Lecsukódott fekete szemem,
Megjött éjfél után a kedvesem.

Za vratima plakajući,
I na vrata trkajući

Az ajtóban sírva könnyez,
A kapuban toporog,

I ovako uzdišući:
„Otvaraj mi, dušo vrata!“

Így rimánkodik:
„Nyisd ki, lelkem az ajtót“

„Da si došal, kad si rekal,
Sama bi se otvorila.“

„Ha akkor jössz, mikor mondtad
Most nyitva várna“.

I opet stane podvikivat:
„Reci, gdi je postelj moja?“

És újra szólóingatni kezd:
„Mondd, hol az én nyoszolyám“

„Da si došal, kad si rekal,
Tad bi ti i postelj našla.“

„Ha akkor jönnél, mikor mondtad,
Most ágyad is lenne“.]

(Saját fordítás — B. A.)

7. sz. példánk (Djordjević, 1926.: 177 1.¹²) ellentétben a szerb, de megegyezően a német és a magyar példákkal, az első fokon zár. A Kuhač-féle daloktól nem sokban tér el, sem melódiában, sem szövegben. A kezdés mindig „O jesenske duge noći“. Befejező refrénjeik lehetnek „lane moje, oj“, „čuj dragi, čuj“ (dalmát), „kukuriku, ku“, vagy „kuku ruža, ku“. A dal négy-soros, izometrikus, felező nyolcas (a refrént nem számítva), 8+1, 8, 8, 5+5., ritmusa 6/8-os, formája ABCD. Maga a vers kétsoros, rímes párvers, az énekelt versben négysorossá bővül. Az első verssor ismétlődik az A és B dallamsorokban, a második után következik az ötszótagos refrénsor (D — kétszer is ismételve, másodsor lassítva). Az ismétlő jel a B sortól arra utal talán, hogy a dallam „fontos“ része, onnan következik, azt kell tehát kiemelni. Itt a dallam csúcspotja is, és itt kezdődik a fokozatos lefelé szekvenciázás. Az első versszakok minden változatban azonosak, tartalmilag és megfogalmazásban is. A Đorđević-féle mellékletünkhöz csatoljuk Kuhač karlováci szövegét (601. sz.) Dallamaik teljesen azonosak. Kuhač említ refrén nélküli horvát változatot is.

¹² Nem tudományos igényű gyűjtemény, célja, hogy jó dalokat adjon közszájra. Đorđević is horvát gyűjteményből teszi közzé a dalt: S. Lžičar: Album hrvatskih napjeva za glasovir.

Gnjilane, (Koszovó) 1947
 (Vasiljević, 1950: 162 sz.)

$\text{♩} = 60$

1. Ko - je li je do - ba no - či vaj!

Ko - je . li je do - ba no - či,

Re - kla mi je dra - ga do - či vaj, vaj,

Dra - ga do - či vaj

Ja je čeka do ponoći,
 Od ponoći odo kući.

Sreto dragu nasred puta,
 Poljubi je dva, tri puta,

Slada su mu usta bila,
 Nego da su šerbet pila.

[Az éjnek mely órája van, *vaj*,
 Az éjnek mely órája van,
 A kedvesem azt mondta eljön, *vaj, vaj*,
 A kedvesem eljön, *vaj*.

Vártam őt éjfélig,
 Éjfél után hazafelé,

A kedvesemmel találkoztam,
 Két-háromszor megcsókoltam,

Édesebb lett a szám,
 Mintha serbetet ittam volna.]

(Saját fordítás B.A.)

8. sz. példánk (tábl. II. b, Vasiljević, 1950: 162. sz.) koszovói gyűjtés. Első verse tartalmilag megegyezik az előbbivel. Négy soros dallam ez is, nyolcszótagos kétsoros rimes párversre. A rimes párvers a szerb népköltészetben újabb fejlemény. A népfelzabardító harcokban már szinte egyeduralgató forma. Formaképlete ABCD, ritmusa 8+1, 8, 8+1+1, 4+1. Az énekelt versben az első két sor hasonlóan jár el a szöveggel, mint az előbbi példa. Az egyszótagos refrént a harmadik dallamsor végén kétszer ismétli, míg a negyedik sor nem refrénsor, hanem a második verssor négy szótagos metrikus egységének ismétlése megoldva a refrénnel. A sormetszetek önállósodása ilyen módon elég gyakori jelenség a szerb népzeneben. Mint 7. és 8. sz. példánkban jól látható, a szerb népköltészetben a megzenésített vers formája nem ugyanaz, mint a dallam nélküli versé. Egy vagy két sor képezheti két vagy három (ritkán több) részes dallam alapját is, rövidebb refrénekkal vagy a vers metrikus egységeinek megismétlésével bővítve. (Ezért célszerű alkalmaznunk a refrénbetétek aláhúzását.) A tipikus záróhangról már beszéltünk a táblázatnál.

Szerbia, 1980 K. S.

Moderato

Kađ sam si - noć ov - de bi - la

va - di - ce za - i - ti - la oj

Oj dra - gi moj

[Tegnap, mikor itt voltam
Magamat vízzel teleíttam, oj
Oj kedvesem.]

9. sz. példánk Kónya Sándor lejegyzése (a katonaságnál úgy énekelték neki, mint szerbiai népdalt — a közlésjogért köszönet). A forma első A sora itt lemaradt, és a mondanivaló a B sortól kezdődik. Képlete BCD, ritmusa 8, 8+1, 4. Az ütemfajta még mindig 6/8-os. Záróhangja a tercen van, de erre mindjárt magyarázatot is ad a következő:

Hercegszántó (Magyarország, 1947
(Vujicsics: 194 I.)

Moderato

1. Jed-na ku - áa pri-ko pu - ia

0 - kro - de - na bi - ia žu - ia čuj

čuj, maj - ko, čuj

Na pendžeru žuta dunja,
A u sobi bila dunja.

Al pod dunjom Mara leži
Za dragim joj srce teži.

Žuri majko, pali sveću
Jel' za dragim ja umriću.

Dok je majka zapalila,
Dotle Mara izdanila.

[Egy ház a túloldalon
Sárgára volt meszelve, *halld anyám, halld*

Az ablakban sárga birsalma,
A szobában dunna.

Dunna alatt Mára fekszik,
Szíve kedveséhez vágyik.

Siess anyam, gyujtsál gyertyát,
Meghalok a kedvesemért.

Míg az anyja gyertyát gyújtott,
Máró kilehelte lelkét.]

(Saját fordítás — B. A.)

10. sz. példa Hercegszántóról (Magyarország, Vujicsics: 194. 1.) A dallamot ugyanis tercelve, két szólamban éneklik. Ez a dalmát városi dalok jellemzője is. A „čuj“ refrén is a dalmát változathoz származik Kuhač gyűjteményében. A szerb népzene újabb rétege ismeri ugyan a kétszólamúság ilyen tercelő formáját (ellentétben a magyarok kizárólagos egyszólamúságával), itt nyilván mégis a dalmát városi dalok hatását kell látnunk, amiről Vujicsics már fentebb említett művében beszél is. A rádió és egyéb technikai vívmányok térhódításával a dalmát dalok igen nagy népszerűségnek örvendenek a magyarországi szláv lakosság között. Tegyük hozzá mindjárt, a magyar fülnek is kellemesek. Vegyes nemzetiségű társaságban énekelve leghamarabb ilyen dallamokkal lehet közös nevezőre jutni, no meg a magyarnótával. A ritmus itt már tipikus mazarurka ritmus, mint a bánati példában (tábl. II. c.) is, sőt, mint látni fogjuk a román változatok ritmusa is ilyen. A forma és ritmusképlet egyébként egyezik a 9. sz. példával (BCD; 8, 8+1, 4). Az ilyen tercelő strukturájú dallamoknál a felső szólam mutat hajlandóságot egyszólamú önállósodásra. Innen a terc záróhang. A tercelő többszólamúságot egyébként a németek is jól ismerik.

Varjaš. (Bánát) 1954
(Ilić: 56 sz.)

1. Čujme, maj-ko, čuj

Od to - po - le do to - po - le

Ka - ži Je - to, šta će bo - - le čuj.

Od topole, do topole
• Mene majko glava bole,

Mene boli srce, glava
Za jednoga momka plava.

Taj je momak preko puta,
Kapija mu plava, žuta.

Taj će momak meni doći
I glava će meni proći.

[*Hald, anyám hald,*
Nyárfától, nyárfáig,
Mondd Jelo, mi fáj? *Hald!*

Nyárfától, nyárfáig, nekem anyám a fejem fáj.
Fáj a szívem és a fejem egy szőke legényért,
Ez a legény szemben lakik, a kapuja kék és sárga,
Ez a legény eljön hozzám, elmúlik a fejfájásom.]

(Szját fordítás — B. A.)

11. sz. példánk (tábl. II, c) bánati gyűjtés (Ilic: 56. sz.) A refrénsor itt előre került, és ismét 5 szótagossá vált. Formája ABC, B és C sorai teljesen egyeznek a 9. és 10. sz. példák felépítésével. A kezdő A refrénsor a bánati forrásban mint „coda” is szerepel. A folyamatos énekléskor tehát kezdet és befejezés szerepét tölti be egyszerre. Formaképlete így végeredményben megegyezik a 9. és 10. sz. példákéval. A refrénsor kezdeti szerepeltetése mindössze előadásbeli sajátág. Rítmusa 5, 8, 8+1.

Az összes délszláv melléklet dallamának alapja rimes párvers.

Román népdal
(K. F. J. — 302 l.)

♩ = 108

cu - cu - ze cu pa-na su-ra

12. sz. példánk román (Sabin Dragoi zongorakisérettel ellátott 1924-ben kiadott gyűjteményéből idézi N. Radulescu, in: KFJ 1973. 302. 1. szöveg-nélkül). Ez is 3/4-es ütemű, ezért a bánati példával van szorosabb kapcsolatban. Formaképlete: AABC BC. B és C sorait oktávval mélyebben ismétli. Radulescu egy „Koșutice vodu pile” kezdetű 6/8-os boszniai dallammal állítja párhuzamba. Ez a dallam azonos az általunk „O jesenke duge noći” néven bemutatottal.

Bácskertes, 1972 B.A—B.G.
 özv. Péter Pálné, Szurap Ilus, 81

$\text{♩} = 126$

1. Nem sze - rel - nek dom - bon lők - nt, kum!

Nem sze - rel - nek páp - pál há - nyi, kum!

Merd a páp - nák nincs su - bā - ja,

Mi - deg a rő - vő - rőn - dā - ja,

Kumma, kumma kum! 8

VÁLTOZAT: 5 - IK SOR

kum - da - dő - rum, kum - da - dő - rum, kumma, kumma, kum!

VAGY: kum - da - re - ce, kum!

Kerényi: 205 1.

- 2) De szeretnék páva lennyi, kum,
 A sērfézé lánya lennyi kum,
 A sērfézé lánya lennyi,
 A fíjának párja lennyi, kuma,
 kuma, kum.

Pestēn jártam iskolába, kukk,
 Pestēn jártam iskolába, kukk,
 Pestēn jártam iskolába,
 Térdig jártam a rózsába, ku - ku - ku -
 -ku - kukk

MNT IV: 854 sz.

- 3) Elveszēt a lādalakat, kum
 Este szép szeretőm akadt, kum
 Ketten mentünk a pincébe,
 Hárman jöttünk ki belüle, kuma,
 kuma, kum.

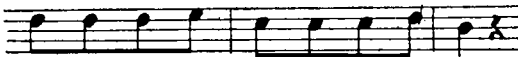
Nekem olyan csepp uram volt, kum,
 Három arasz gatyája volt, kum,
 Széket tettem lába alá,
 Úgy gyugtam a dunna alá, kuma,
 kuma, kum.

13. sz. példánk (tábl. II, d) bácskertesi kéziratos gyűjtés. Mint már említettük, számtalan a szövege, és ezek sokszor sikamlósak is. Tipikus párosító dallam, tehát szövegeinek orozslánrésze is ebbe a tárgykörbe tartozik (MNT IV. 835—867.) A Ballag már a véndiák kivételével az eddigi 6/8-ados és 3/4-es ütemek a magyarban 2/4-esre változtak.¹³ A forma AA³BCD felépítésű. Az A dallamsor megismétlésében, terccel magasabban, a magyar ismét eltér a többi példától. Az ötödik sor ki is bővíthet négy ütemes refrénssorrrá, de változhat „Kumdarece kum“-ra is (Kónya S. szíves közlése). A bácskertesi szöveg három szakaszos, mellékelünk hozzá Kerényi népies műdalból két versszakot (205. 1. —refrénje a karlováci melléklettel egyezik), és egy további olyan szöveget (MNT IV. 854. sz. — nem párosító szöveg) melynek a szerb népköltészetben is vannak párhuzamai.¹⁴

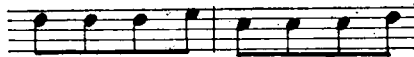
Körtánc, Vas megye
(MNT I: 1093 sz.)

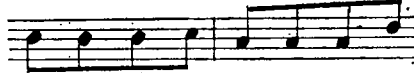
A kis - cel - li te - me - ző - be , kum ,

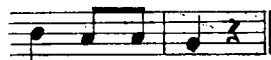
Há - rom ár - va . . síe - zái ben - ne , kum ,

Mind a há - rom te - ke - ző - be ,

É - des - any - juk teK - szik ben - ne ,

Kaj, zi - lom, zék !

- 2) Kelj föl, kelj föl édesanyám, kum
Leszakadt a testi ruhám, kum
— Ném kelheték, három árva,
Koporsóba vagyok zárva. Kaj, zilom, zék!

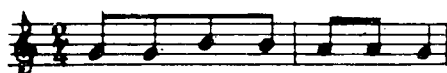
¹³ Van még egy 6/8-os kéziratos példa „Pest mellett van egy kertecske“ címen, Kiss L. gyűjtése.

¹⁴ M. Vasiljević: Narodne melodije leskovačkog kraja, Beograd 1960. 253. sz. és K. Manojlović: Narodne melodije iz Istočne Srbije, Beograd 1953. 245. sz.

- 3) Van tinéktek mustohátok
 aki gondot visel rátok,
 Mikor a vacsorát észik
 három árvát kikergetik. Kaj, zilom zék!
- 4) — Jerték lányok a pajtába
 Boruljunk egymás vállára
 Ott sirassuk jó anyánkat
 a mi nevelő dajkánkat. Kaj, zilom, zék!

14. sz. példánk (MNT IV I. 1093.) gyermekjáték Vas megyéből, a Három árva balladáját táncolják rá. A „Kaj zilom zék“ refrénhez három ugrás párosul. Egyike a kevésszámú megjátszott balladáknak, amiről a magyar népzeneben tudomásunk van.

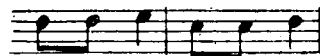
P. H. Á: Ö. É. 126 sz.
 (Énekes poézis: 55 sz.)

Ha né - kem szől - lál, vol - na

Mosl sze - re - lőd szép völ - na,;

De ne - kem nem szől - lál, .

Ve - lom csak tré - lál - lál:

El - múlt i - dő - del st - ras - sad már.

- 2) Késő immár bánkódnod,
 Tőlem el kell maradnod.
 Im látod utamat
 Induló lábamat,
 Talán többé vissza sem jövök.

- 3) Maradj el két reményem,
Tündöklő gyémánt fényem!
Másszor eszed legyen,
Szíved bátrabb legyen:
Szívért szólni másnak nem szégyen.

15. sz. példánk (tábl. II. e) ismét Pálóczihoz vezet vissza bennünket (Ö. É. 126. sz. — „Énekes poézis“ 55. sz.), azaz „Némának anyja sem érti szavát“ c. énekéhez. Kodály¹⁵ erről a dallamról így ír: „Aránylag könnyű felismerni a német dallamot a magyar közt. (Kivéve ha valaki a Ballag már a vén diák-ot is magyarnak érzi. . . Vasmegyében a nép erre éneklí a Három árva balladáját.). Ritka német dallam vegyül el a magyar közt, mint a „Ha nékem szóltál volna“.

Mint a táblázaton láttuk, ez a dallam terccel magasabban megismételt sorában és egész dallamvonalában a „Kuma kuma kum“ közeli rokona, csak refrén nélkül. Szótagszáma 7, 7, 6, 6, 9. Pálóczi a dalt legalább százéves darabjai közé sorolta. Gyermekekjátékaink között is megtaláljuk rokonait (MNT I. 1085—1087. sz.) Német dallama Csön csön gyűrűhöz hasonló játékkal párosul, ezenkívül szlovák variánsai is vannak (MNT I. 862. 1.)

Radulescu ennek a melódiának jelentkezését szerb-román vonatkozásban az Oszták-Magyar Monarchia iskolarendszerével magyarázza.¹⁶ Nagyjából mi is egyetértünk vele, de a dallamnak önmagában is kell hordozni olyan tulajdonságot, vagy tulajdonságokat, melyek befogadhatóvá teszik jellegzetességeikben egészen különböző népzene kultúrákban. Ez esetben az ambitus és a szótagszám feltétlenül ilyen tulajdonságok. A román népzene szinte kizárólagosan csak a 8 szótagos verset ismeri. A nyolcas sor a magyarban is gyakori (régí stílusban különösen), de a szerbeknél sem ritkaság. A kis hangterjedelem a szerb népdalok sajátja, de sűrűn a magyar szokásdaloké is. A gyermekdalok kizárólag a hexachord világába tartoznak.¹⁷

Az általános, közös tulajdonságokon kívül, mint láttuk, a dallamok egymás között is mutatnak szorosabb kapcsolatokat. Az eredeti némethez legközelebb áll a Ballag már a vén diák, a szlavón, horvát, dalmát és szerb példák egy része. Általában városi közegben keringő dalok. A lerövidült szerb varriánsok a románhoz hasonlóak ritmusban és zárlatban míg a magyar kapcsolatos egy másik német eredetű melódiával, amelytől csak szótagszámban és refrénes szerkezetében tér el. A magyar létrejöttében, mindkét német típus közrejátszhatott. A magyar változatok egységesek, míg a délszlávoknál az eredeti formán kívül egy „csonka“ forma is él, amely népdalaik szellemével inkább megegyezik.

*

Utólag kell megemlíteni Bartók Béla legújabb jugoszláv népzene-re vonatkozó könyvét (Yugoslav Folk Music I—IV. New York, 1978.), mely

¹⁵ K—V: 61. 1.

¹⁶ KFJ 1973. 302. 1.

¹⁷ K—V: Gyermekdal és regősének c. fejezet és MNT I. Bevezető.

borsos ára miatt nálunk, sajnos, nagyon nehezen hozzáférhető. Az első kötet kiadói előszava (XXVI—XXXVIII 1.) az itt tárgyalt „Kuma, kuma, kum“ dallamot 17 különböző változatban közli: 1 német, 1 magyar, 8 román, 3 szerb, 2 macedón és 2 bolgár példával. Az összevetést Bartók eredetileg 1942-ben készült „Faji tisztaság a zenében“ c. előadásához szánta.

Bartók összehasonlítása természetesen új oldaláról világítja meg az itt mellékelt dallamokat. Kiderül belőle ugyanis, hogy az itt idézett hármastejtésű balkáni változatok ritmusán kívül egész sor páros ütemű, az eredeti némettől egészében már inkább eltérő, de a dallam első felében még mindig megegyező variáns is él románok, bolgárok, szerbek és macedónok között.

IRODALOM – FORRÁSOK

1. *Bartók*: Népzene — Bartók Béla: Népzene és a szomszéd népek népzeneje, Bp 1934, in: Szöllőssy: Bartók összegyűjtött írásai I. Bp 1966.
2. *Dordević*, 1926: Vladimir Dordević: Narodna pevanka (Népi daloskönyv)Bg. 1926.
3. *Énekes poézis* — Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz énekeiből, Bp 1979.
4. *Ilić* — Sava Ilić: Antologija srpskih narodnih pesama (Szerb népdalok antológiája) Bukarest 1958
5. *Kerényi* — Kerényi György: Népies dalok, Bp 1961.
6. *K. V.* — Kodály Zolán: A magyar népzene — A példatárát szerkesztette Vargyas Lajos, Bp 1971.
7. *Kuhač* — Franjo Xaver Kuhač: Južnoslovenske narodne popijevke (Délszláv népdalok) I—IV, Zg 1878—1881.
8. *MNT I.* — A Magyar Népzene Tára I — Gyermejátékok, Bp 1957. Sajtó alá rendezte Kerényi György
9. *MNT II* — A Magyar Népzene Tára II — Jeles napok, Bp 1953. Sajtó alá rendezte Kerényi György
10. *MNT IV* — A Magyar Népzene Tára IV — Párosítók, Bp 1959. Sajtó alá rendezte Kerényi György. A dallamelemzést írta Járdányi Pál.
11. *P.H.A.: Ö.É.* — Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek — Ki magam -csinál mánya, ki másé 1813, kéziratos dalgyűjtemény, in: Énekes poézis — Válogatás, Bp 1979
12. *Popović* — Pesmarica — sakupio i u note stavio prota Alimpije Popović (Daloskönyv — összegyűjtötte és lekottázta A. Popović, esperes Újvidék, 1962 Kézirat, a Vajdasági Múzeum Népzenei Osztályának tulajdona.
13. *Radulescu* — Nicolae Radulescu: Relations Musicales Folkloriques Roumano-Yugoslaves (Román-jugoszláv népzenei kapcsolatok) in: Kongres Folklorista Jugoslavije (KFJ) Újvidék 1973.
14. *Vasiljević*, 1950 — Miodrag Vasiljević: Jugoslovenski muzički folklor I Narodne melodije koje se pevaju na Kosmetu (Délszláv népzene I. Koszovói népdalok) Bg 1950.
15. *Vujicsics* — Vujicsics Tihomir: A magyarországi délszlávok zenei hagyományai, Bp 1978.

EGY JELLEGZETES NYELVI BETÉT A HALÁLRA TÁNCOLTATOTT LEÁNY BALLADÁBAN

Matijevics Lajos

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete,
Újvidék

Közlésre elfogadva: 1980. 11. 17.

A Halálra táncoltatott leány balladája vidékünkön a népszerűbb balladák közé tartozik. Az eddig megjelent gyűjtemények és tanulmányok arról tanúskodnak, hogy még mindig szívesen énekelik vagy mondják ezt a történetet, sőt egy községen belül is többféle változatát találhatjuk meg. Kriza Ildikó monografikus feldolgozásában, de a kisebb tanulmányokban is utalást találunk a halálra táncoltatott leány kiöltözködésére. „Ez a motívum igen lényeges vonást őriz a ballada társadalmi mondanivalójára vonatkozóan. A színes megfogalmazás, a változtathatóság viszont a képzeletet ragadja magával, és nem engedi elfelejteni, a balladából kihagyni. A kiöltözködés során felvetődött gondolatok többféle tanúságra szolgálnak. Leglényegesebb a lány gazdagságára való utalás, aminek segítségével könnyen, mindenki számára érthetővé válik a lány társadalmi különválása, a közösségből való kiemelkedése” — mondja Kriza Ildikó. A változatok, a szövegek tanulmányozásából kideríthetjük e motívumnak a továbbélését, szívósságát, a kapott adatok segítségével pedig néhány újabb vonására következtethetünk a balladának.

„A lány kiöltözködésének motívumában általában a legény szólítja fel a lányt a kiöltözködésre, illetve ő sorolja fel a cipőt, a ruhát, a gyűrűt stb. Változatainkban a cipő szerepel leggyakrabban, majd a ruha és a gyűrű, a párta és a kendő csak a régiesebb, a Kálmány gyűjtötte variánsokban fordul elő” — állapítja meg Tóth Ferenc. Jelen dolgozatunk célja részben ennek a megállapításnak a bizonyítása, részben pedig bemutatása annak, hogy a nyelv mennyiben segít az említett motívum megformálásához, továbbéléséhez és kidomborításához. A cipő, illetve a csizma mint a kiöltözködés kelléke szinte minden szövegben két formulában is előfordul. Először az öltözködés alkalmával találkozunk vele, amikor a leány készül a bálba. Másodsor a táncoltatás közben jelentkezik mint betét, hogy fokozza a drámaiságot, hogy bizonyítsa a hallgatóságnak a tragédia súlyát, mert a leány leginkább azért könyörög, hogy a lábbeliből kiöntse a vért.

Jelen tanulmányunkban az első motívumból emeljük ki a cipőt, illetve a csizmát, mert ebben jelentkezik teljesebben és összetettebben nyelvi szempontból.

Vizsgálatunk a jugoszláviai magyarság körében felgyűjtött balladaszövegeken végezzük, mivel arra vagyunk kíváncsiak, hogyan maradt meg,

alakult át és él tovább ez a betét vidékünkön. Főleg a legújabb publikált gyűjtéseket vettük figyelembe, Kálmány Lajos múlt századi ide vonatkozó szövegei közül mindössze kettőt választottunk ki, mert e két balladæ is elegendő a lényegesebb változások bemutatásához.

A pontos megközelítés, valamint a betét hiteles helyének a bemutatása végett először is kiemeljük azokat a részeket a szövegekből, amelyek a kiöltözködésre vonatkoznak. A harminckét balladában a következőképpen mutatható ki e betétnek a pontos helye:

Kálmány Lajos: *Szeged népe*. Aradon, 1882., II. kötet, 1—2. o.

Sallári Kis Kata

Padé

(A gyűjtés ideje nincs feltüntetve)

Húsz' fő lányom, húsz' fő'
Kis, karmazsin csizmád;
 Vöd' rád l'ányom, vöd' rád
 Szép kamilló szoknyád;
 Húsz' az újjajidra
 Tíz, aranyos gyűrűd;
 Tödd a fejedbe jis
 Tíz, aranyos pártát!

...

Eresz' el, eresz' el
 Kék álló kelevény!
 Mer lábamra dagad
Kis karmazsin csizma,
 Derekamra dagad
 Szép, kamilló szoknya,
 Ujjajimra dagad
 Tíz aranyos gyűrű,
 Mer' fejembe dagad
 Mer' fejembe dagad
 Tíz aranyos pártá!

Kálmány Lajos gyűjtése

Bori Imre: *Idő, idő, tavaszidő*, Újvidék, 1971., 45—46. o.

Csáki bíró lánya

Rábé

(A gyűjtés ideje nincs feltüntetve)

Tíz pár arany gyűrű
 Lögyön az újjába,
 Öltözzön föl szépen
 Ződ sejöm ruhába!

Vögye föl magára
 Szép sejöm kendőjit
 Húzza a lábára
Kordován csizmáját!

...

Tíz pár arany gyűrűt
 Készícs az ujjadba,
Kordován csizmádat
 Húzzad a lábodra!

Elmönnek sütétbe
 Elérnek a bálba,
 Zöd sejöm ruhába,
Kordován csizmába.

Újjön le, újjön le
 Bent van a szobába
Csikorgó csizmáját
 Húzza a lábára.

...

Engegyön, engegyön
 Kimögyök hütözni,
Kordován csizmámbul
 A vért kiönteni

Penavin Olga: *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok*, Újvidék, 1976., 14. o.

Sárgi bíróné balladája
Szentlászló
1951.

„Erégyen, kölcse fël, erégyen, kölcse fël,
Piros bársony cipőjét a lábára húza fël.
Húza a lábára, úgy jön a bálba.
Szép aran gyűrűjét húza az újjára.“

...

„Picikém, picikém, eresz ki pihenni,
Piros bárson cipőmből véremet kiönteni!“
„Picikém, picikém, eresz ki pihenni,
Piros bárson cipőmből véremet kiönteni.“

Penavin Olga: *Szlavóniai magyar népballadák*, HÍD XV., évf., 1951. október — november, 716. o.

Sági Bíróné balladája
Kórógy
1951.

Eregyen költse fel, eregyen költse fel,
Kék karton szoknyáját derekára kösse fel,
Piros bárson cipőjét húzza a lábára,
Úgy jön a bálba, saját lakodalmába!

...

Áj meg kicsit pihenni, áj meg kicsit pihenni,
Piros bárson cipőmből véremet kiönteni!
Piros bárson cipőmből véremet kiönteni!
Nem lehet pihenni, nem lehet megállni,
Piros bárson cipődből véreDET kiönteni,
Piros bárson cipődből véreDET kiönteni!

Dr. Burány Béla: *Zentavidéki népballadák*, Zenta, 1962., 11. o.

Csáki Bíró Mariska
Felsőhegy
1952.

— Kelj föl hát leányom, eredj el a bálba,
Csikorgós cipődet húzd föl a lábadra,
Zöld selém kendődet kösd föl a nyakadra
Két pár arany gyűrűdet húsz föl az ujjadra!

...

Állj meg már te cigány, egy kicsit pihenni,
Csikorgós cipőmből a vért kiönteni! —

Dr. Burány Béla—Fábri Jenő—Tripolszky Géza: *Juhásznóták, betyárdalok, balladák Zentán és vidékén*, Zenta, 1966., 47—48. o.

Sári biróné lánya
Zenta
1954.

— Kelj föl Erzsi lányom, eredj el a bálba,
Karbilon cipődet húzd föl a lábadra,

Két arany gyűrűdet gyugd föl az ujjadra.

...

Eresszetek el már, hogy öltözzem is már
Karbilon cipőmből piros vér szakad már!

Penavin Olga: *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok*, Újvidék, 1976., 13. o.

Sári bíró lánya
Kórógy
1961.

Erégyen, költse fél!
Erégyen, költse fél!
Piros bársony cippőjét
A lábára húzza fél!

...
Állj még kicsit pihenni!
Állj még kicsit pihenni!
Piros bársony cippőmből
Vérömet kiönteni.

Tíz arany gyűrűjét
Húzza az újába!
Kék karton szoknyáját
Kösse a derekára!

Ném lehet pihenni!
Nem lehet megállni!
Piros bársony cippődből
Vérödet kiönteni.

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 139. o.

Csáki bírólány
Hódegyháza
1962.

— Költse föl, költse föl, küldje el a bálba,
Ha kérdi, ki híjja, mondja a babája,
Zöld selem ruháját öltse föl magára,
Tíz pár aranygyűrűt húzza az ujjára.
Tíz pár aranygyűrűt húzza az ujjára.
Moldován cipőjít húzza a lábára.

...

— Hallod-e, te cigány, állj meg csak egy kicsit,
Moldován cipőmből a vért hagy öntöm ki,

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 142. o.

Csáki Bíró lánya
Hódegyháza
1962.

— Kelj föl hát, kelj föl hát, eredj el a bálba,
Zöld sejem ruhádat vedd föl hát magadra!
Tíz pár aranygyűrűd tedd föl az ujjadra,
Kordován cipődet húzd föl a lábadra!

...

Hagyjatok cigányok, hagy mék ki hűtköznyi,
Kordován cipőmből a vért kiöntöznyi.

Katona Imre—Pataky András: *Kopácsi népballadák*, HITK, III. év.,
1971. június, 126. o.

Sági bíró lánya
Kopács
1963.

„Mönyön be, kölcse fel, hívja el a bálba!
Tíz arany gyűrűjét húzza a zújjára!
Zöld sejem szoknyáját kösse a derekára.
Ebelsztin cipőjét fölhúzza lábára!“

...

„Picikét, picikét engeggyen pihenni.
Ebelsztin cipőmből véreget kiönteni.“
„Picikém! Picikém! Nem lehet pihenni!
Ebelsztin cipődből véreget kiönteni.“

Dr. Burány Béla—Fábri Jenő—Tripolszky Géza: *Juhásznoták, beryárdalok,*
balladák Zentán és vidékén, Zenta, 1966., 45—46. o.

Szegvári Juliska
Csóka
1965.

— Menjen hát, költse föl, öltözzön a bálba,
Két pár aran gyűrűt húzza az ujjára,
Két pár aran gyűrűt húzza az ujjára,
A *fehér cipőjét* húzza a lábára.

...

Engedj ki, engedj ki, engedj ki hütöznt,
A *fehér cipőmből* a vért kiönteni!
— Ne menj ki Juliska, mer meg találsz hültni,
S két pár aran gyűrűd (az) ujjadra dagadni!

Katona Imre—Pataki András: *Kopácsi népballadák*, HITK, III. évf., 1971. június, 127—128. o.

Sági bíró lánya

Kopács

1966.

Ménnyen bek, kölcse fel, küggye el a bálba!
Szép driner cipőjét húzza fel a lábára!
 Két arany gyűrűjét húzza fel a zújjára!
 A legszebb ruháját vegye fel magára!
 Sárga selöm kendőjét tericcse a nyakára!“

„Nem kel fel, nem kel fel, nem is megy el a bálba.
Szép driner cipőjét nem húzza a lábára.
 Két arany gyűrűjét nem húzza az újjára.
 A legszebb ruháját nem vészi magára.
 Sárga selöm kendőjét nem teríti nyakára.“

...

Fel kelt már, fel kelt már, el is megy a bálba.
Szép driner cipőjét felhúzza a lábára.
 Két arany gyűrűjét felhúzza az újjára.
 A legszebb ruháját fölveszi magára.
 Sárga selöm kendőjét teríti a nyakára.

...

„Picikét, picikét eressz ki pihenni!
Szép driner cipőmből véretem kiönteni.“
 „Nem lehet kimenni, nem lehet pihenni,
Szép driner cipőmből véretem kiönteni.“

Paksa Katalin: *Kálmány Lajos nyomában a Bánátban*, HITK, II. évf., 1970 november, 4. szám, 96—97. o.

Jó estét, jó estét ... kezdetű

Szaján

1968.

Húzza föl lábára
Lagos orrú cipőjét,
 Kösse a nyakára
 Sárga selyöm kendőjét!

...

Várjon csak egy kicsit,
 Hogy én itt kimehessek,
Lagos orrú cipőmből
 A vért kiönthessem.

Paska Katalin: *Kálmány Lajos nyomában a Bánáiban*, HITK, II. év., 1970.
november, 4. szám 96—97 o.

Jó estét, jó estét ... kezdetű

Szaján

1968.

Költse fel, költse fel, küldje el a bálba,
Kordován cipőjét húzza a lábára,
Kordován cipőjét húzza a lábára,
Zöld selyem ruháját vegye rá magára.

...

Álljunk meg galambom egy kicsit pihenni,
Kordován cipőmből a vért kiönteni.
El vagyok fáradva, bágyadt minden szívem,
Nem birom már tovább kedves, szép kedvesem.

Kovács Ilona—Matijevics Lajos: *Gombosi népballadák*, Újvidék, 1975., 21. o.
Sági bíróné lánya

Gombos

1971.

Ménjen be, ketse föl, küldje el a bálba!
Zöld selém ruháját vegye föl magáro!
Zöld selém ruháját vegye föl magáro!
Piros répás kendőt kesse a nyakáro!

...

Bordován cipőjét húzza a lábáro!
Tíz pár aranygyűrűt rakja az ujjáro!
Tíz pár aranygyűrűt húzza az ujjáro!
Tíz pár aranygyűrűt húzza az ujjáro!

...

Húzzátok, hangászok, estétől reggelig!
Sági bíró lánya, ne pihenjen addig!
Csöndesen hangászok, hogy mék ki hűtközni!
Bordován cipőmből a vért kiönteni.

Kovács Ilona—Matijevics Lajos: *Gombosi népballadák*, Újvidék, 1975., 23. o.
Sági bíró Katica

Gombos

1971.

Menjen be, keltse föl, küldje el a bálbo!
Kilenc fodros szoknyáját, kösse a derekára!

Piros bársony cipőjét huzza fel a lábáro!
Három arany gyűrűjét húzza föl az ujjára!

...

Eresszén, eresszén, eresszén ki pihenni,
Piros bársony cipőmből a véremet kiönteni!

Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomában*, Újvidék, 1975., 90. o.
Csáki bíró Katica
Egyházaskér
1972.

...

Húzza föl lábára
Lagos óru cipőjét,
Kösse a nyakára
Sárga selyem kendőjét!

Várjon csak egy kicsit,
Hogy én kimehessek,
Lagos óru cipőmből
A vért kiönthessem!

Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomában*, Újvidék, 1975., 90. o.
Mentek a legények
Szaján
1972.

„De azután csak megengedte, hogy emenyen, és aszonta a lányának,
hogy ötözzön fő a legszebb ruhájába, *goldován cipőjét* huzza a lábára,
tizenkét pár aranygyűrűt az ujjára, és akkó emönt a legényökke.

...

Ne mönj ki, galambom,
Mer meghütöd magadat!
Goldován cipőd
A lábodra tapad.

Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomában*, Újvidék, 1975., 85. o.
Jó estét, jó estét!
Szaján
1972.

— Kötse föl, kötse föl, jöjjön el a bálba,
Kordován cipőjét huzza a lábára.
Kordován cipőjét huzza a lábára.
Tíz pár aranygyűrűt húzzon az újára.
Zöld selyöm ruháját vögye rá magára.

...

Álljunk meg, álljunk meg egy kicsit pihenni,
Kordován cipőmből a vért kiönteni!

Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomában*, Újvidék, 1975., 88. o.

A legény emönt a lányé

Szaján

1972.

„De annyira táncóttatták, táncóttatták, hogy má eccé kimerűt.
Majd a *fehér cipője* tele lőtt mán vérrel is, annyira táncóttatták.

...

— Álljatok le, zenészők! A lábaim nem bírják. Hogy öntsem *fehér cipőmből*
ki a piros vért!

Akkó leátak a zenészők. Kiöntötte a lány a piros vért a *cipőjibü*.

Újra táncóttatták. De a lán nem birta.

Burány Béla *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék³
1977., 144. o.

Csáki Katica

Horgos

1972.

— Menjen be, menjen be,

Menjen be, költse fel,

Zöld sejem ruháját

Magára vegye fel.

Zöld sejem ruháját

Vegye fel magára,

Tíz pár aranygyűrűjét

Húzza az ujjára.

...

Tíz pár aranygyűrűjét

Húzza az ujjára,

Lagos szárú cipőjét

Húzza a lábára.

Lagos szárú cipőjét

Húzza a lábára

Azután majd estére

Elviszem a bálba.

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék,
1977., 146. o.

Sági bíróné lánya

Doroszló

1972.

— Mënjën bë, oszt keccse föl,

Jöjjön velem a bálba,

Szép flanél cipőjét

Húzza föl a lábára!

Szép sejem szoknyáját

Kösse ja derékára,

Kilenc aranygyűrűjét,

Húzza fel az ujjára!

Sági bíróné lánya

El is készült a bálba,

Szép flanél cipőjét

Felhúzta ja lábára.

Kilenc selëm szoknyáját

Kötötte dërékára,

Kilenc aranygyűrűjét

Felhúzta az ujjára.

... Icikém, picikém

Eressz ki pihenni,

Szép flanél cipőmből,

Vérëmet kijönteni!

Penavin Olga: *Bácstopolya balladái, balladás történetei, balladás dalai*, HITK, VII. évf., 23—24. szám, 1975 június—szeptember, 85—86. o.

Csáki bíró lánya

Bácstopolya

1972.

Kelj föl hát, kelj föl hát, eredj el a bálba!
Zöld selém ruhádat vedyed hát magadra!
Zöld selém ruhádat vedyed hát magadra!
Gombostú kötődöt kössed hát elébed!

Gombostú kötődöt kössed hát elébed!
Porcolán cipődöt húzzad a lábadra!
Gombostú kötődöt kössed hát elébed!
Porcolán cipődöt húzzad a lábodra!

...

Állj meg hát, állj meg hát, te bűdös cigány,
Porcelán cipőmből a vért kiönteni!
Ném lehet, ném lehet, ném lehet megállni
Mer a muzsikának réggelig kő szólni!

Penavin Olga: *Bácstopolya balladái, balladás történetei, balladás dalai*, HITK. VII. évf., 23—24 szám, 1975. június—szeptember, 86. o.

Csáki bíró lánya

Bácstopolya

1972.

Keltse föl, keltse föl, küldje el a bálba.
Zöld selém ruháját vedye föl magára,
Zöld selém ruháját vedye föl magára,
Karmizán cipőjét húzza a lábára.

Penovác Antal: *Faj de széles, faj de hosszú ez az út*, Pacséri népballadák, Üzenet, V. évf., 11. sz., 858. o.

Csaszi bíró lánya

Pacsér 1975.

Költse föl, költse föl,
Küldje el a bálba
Küldje (j) el a bálba
Küldje (j) el a bálba!

Regeta cipőjét
Húzza (j) a lábára,
Három arany gyűrűt
Húzza az ujjára.

Regeta cipőjét
Húzza a lábára
Regeta cipőjét
Húzza a lábára
Zöld sejém ruháját
Húzza fel magára

...

Ájlatok cigányok
Egy kicsit pihenni!
Regeta cipőből
A vért kiönteni

Ájlatok cigányok,
Egy kicsit pihenni
Regeta cipőből
A vért kiönteni

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék,
1977., 143. o.

Csáki bíró leánya

Török-Becse

1975.

Jó estét, jó estét Csáki bíró asszony!
Hol van a szép lánya? Fekszik fehér ágyba!
Küldje fő, kőccse fő, küldje el a bálba,
Karvány színű cipőt húzza a lábára!

...

Hagyjatok legények, hagyjatok pihenni,
Karvány színű cipőből a vért kiönteni!

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék,
1977., 158—159. o.

Csányi bíró Katica

Oroszlámos

1975.

Ményen be és költse föl, küldje el a bálba,
Zöld sejem ruháját vegye rá magára!
Zöld sejem ruháját vegye rá magára,
Tíz pár aranygyűrűjét húzza az ujjára!

...

Eressz ki, eressz ki, kimegyek hütödni,
(a) *Csikorgós cipőből* a vért kiönteni!

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvi-
dék, 1977., 155—156. o.

Császi bíró lánya

Mohol

1975.

— Ha fekszik, keltse fel,
Küldje el a nagy bálba,
Gordován cipőjét
Huzza a lábára.

...

— Ájj meg te, kutya cigány,
Legalább fél órára,
Cipőmből a sok vért,
Kiöntsem a sárba.

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 161—162. o.

Csáki bíró lánya
Mohol
1975.

— Jöjjön ki, jöjjön ki,
Hagy megyek a bálba,
Öltözzön, öltözzön,
Kék sejëm ruhába!

Öltözzön, öltözzön
Kék sejëm ruhába,
Gordován cipőjét
Húzza a lábára!

...

Hagyjatok el, hagyjatok el,
Hagy mék ki hűtközni,
Bordován cipőmből
A vért kiöntözni!

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 154. o.

Sarki bíró asszony!
Temerin
1975.

Köccse föl, köccse föl, küggye jel a bálba,
Zöld sejem ruháját vögye föl magára,
Zöld sejem ruháját vögye föl magára,
Bordován cipőjét húzza ja lábára!

„Evitték és ottan megölték a lánt. Valami tíz aranyűrű jis...!

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 152. o.

Csaszi bíró asszony
Temerin
1975.

— Költse föl, költse föl, s küldje el a bálba,
Jorgován cipőjét húzza ja lábára,
Jorgován cipőjét húzza ja lábára,
S tíz pár aranyűrűt rakjon az ujjára!

...

Eressz el, eressz el, kimegyek pihenni,
forgován cipőmből a vért kiönteni!
Nem lehet, nem lehet, mer meghütöd magad,
Tíz pár aranygyűrűd az ujjadra dagad!

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák, Újvidék, 1977., 149—150. o.

Csáki bíró lánya

Temerin

1976.

— Kejj föl, lányom, kejj föl, eredj el a bálba,
Gordován cipődet húzzad a lábadra,
Viola ruhádat vegyed föl magadra,
Tíz pár aranygyűrűd húzzad az ujjadra!

...

— Húzzátok, hangászok, estétül reggelig,
Csáki bíró lánya ne pihenjen semmit!
— Hagyjátok, hagyjátok, hagyjátok pihenni,
Kardován cipőmből a vért kiönteni!

Hogy a szükséges adatokhoz még közelebb jussunk, a sorok közül kiemeljük az öltözködésre utaló részeket olyan sorrendben, ahogyan előfordulnak.

1. Kis karmazsin csizma, szép kamilló szoknya, tíz aranyos gyűrű, tíz aranyos párta.
2. Zöld sejm ruha, szép sejm kendő, kordován csizma (csikorgós csizma).
3. Piros bársony cipő, szép aran gyűrű.
4. Kék karton szoknya, piros bárson cipő.
5. Csikorgós cipő, zöld selém kendő, két pár arany gyűrű.
6. Karbilon cipő, két arany gyűrű.
7. Piros bársony cipő, tíz arany gyűrű, kék karton szoknya.
8. Zöld selem ruha, tíz pár aranygyűrű, moldován cipő.
9. Zöld sejem ruha, tíz pár aranygyűrű, kordován cipő.
10. Tíz arany gyűrű, zöld sejem szoknya, ebelsztin cipő.
11. Két pár aran gyűrű, fehér cipő.
12. Szép driner cipő, két arany gyűrű, legszebb ruha, selöm kendő.
13. Lagos orrú cipő, sárga selyöm kendő.
14. Kordován cipő, zöld selyem ruha.
15. Zöld selém ruha, piros répás kendő, bordován cipő, tíz pár aranygyűrű.
16. Kilenc fodros szoknya, piros bársony cipő, három arany gyűrű.
17. Lagos órú cipő, sárga selyem kendő.
18. Legszebb ruha, goldován cipő, tizenkét pár aranygyűrű.

19. Kordován cipő, tíz pár aranygyűrű, zöld selyöm ruha.
20. Fehér cipő.
21. Zöld sejem ruha, tíz pár aranygyűrű, lagos szárú cipő.
22. Szép flanél cipő, szép sejem szoknya, kilenc aranygyűrű.
23. Zöld selém ruha, gombostű kötő, porcolán cipő.
24. Zöld selém ruha, karmizsán cipő.
25. Regeta cipő, három arany gyűrű, zöld sejem ruha.
26. Karvány színű cipő.
27. Zöld sejem ruha, tíz pár aranygyűrű, csikorgós cipő.
28. Gordován cipő.
29. Kék sejem ruha, gordován cipő.
30. Zöld sejem ruha, bordován cipő (tíz aranygyűrű).
31. Jorgován cipő, tíz pár aranygyűrű.
32. Gordován cipő, viola ruha, tíz pár aranygyűrű.

A kérdéses csizma, illetve cipő mindegyik szövegben megtalálható. Változatai helységek szerint a következőképpen szerepelnek:

- Kis karmazsin csizma (Padé)
- Kordován csizma (Rábé)
- Csikorgós csizma (Rábé)
- Piros bársony cipő, Piros bárson cipő (Szentlászló, Kórógy, Gombos)
- Csikorgós cipő (Felsőhegy, Oroszlámos)
- Karbilon cipő (Zenta)
- Moldován cipő (Hódegyháza)
- Kordován cipő (Hódegyháza, Szaján, Temerin)
- Ebelsztin cipő (Kopács)
- Fehér cipő (Csóka, Szaján)
- Szép driner cipő (Kopács)
- Bordován cipő (Gombos, Mohol, Temerin)
- Lagos órú cipő (Egyházaskér, Szaján)
- Goldován cipő (Szaján)
- Lagos szárú cipő (Horgos)
- Szép flanél cipő (Doroszló)
- Porcolán cipő, Porcolán cipő (Bácstopolya)
- Karmizsán cipő (Bácstopolya)
- Regeta cipő (Pacsér)
- Karvány színű cipő (Török-Becse)
- Gordován cipő (Mohol, Temerin)
- Jorgován cipő (Temerin)

A harminckét szövegben egyetlen egy motívumból marad ki a csizma, illetve a cipő mint az öltözködés kelléke, azonban a visszatérő motívumban ebben a balladában is felbukkan. Ha ezt úgy tekintjük, mint olyan formulát, amelyik az első kiöltözködési betétre épül, akkor azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen mindegyik szövegben megtalálható a lábbeli, mint a kiöltözködés fontos kelléke.

A felsorolásból azt is leolvashatjuk, hogy a három lényeges kellék milyen sorrendben szerepel a szövegekben.

A lábbeli 17 esetben áll az első helyen, 7 esetben a második helyen, 7 esetben a harmadik helyen, a már említett egyetlen esetben jelöletlen, és csak később nevezi meg a balladaénekes.

Ha tovább vizsgáljuk e kiöltözködési tárgy minőségét, a betét szerkezeti felépítésére kell támaszkodnunk. Összesen huszonkét változatban szerepel a szövegekben. Ezekben a változatokban nem vesszük figyelembe az olyan hangtani különbségeket, mint bárson — bársony, porcolán — pordolán, orrú — órú.

Szerkezeti szempontból a következő csoportokat mutathatjuk ki a betétből:

1. Három elemű: kis karmazsin csizma, piros bársony cipő, lagos órú cipő, lagos szárú cipő, szép driner cipő, szép flanel cipő, karvány színű cipő.

2. Két elemű: kordován csizma, csikorgós csizma, csikorgós cipő, karbilon cipő, moldován cipő, kordován cipő, ebelsztin cipő, fehér cipő, bordován cipő, goldován cipő, porcolán cipő, karmizsán cipő, regeta cipő, gordován cipő, jorgován cipő.

Egy elemű betétünk nincs. A szerkezetekben háromszor fordul elő a csizma alapszóként, a többi tizenkilenc esetben cipőt találunk. A csizma minősítése kis karmazsin, kordován és csikorgós jelzővel történik, a cipő előtt pedig ezeket az elemeket mutathatjuk ki: piros, bársony, csikorgós, karbilon, moldován, kordován, ebelsztin, fehér, bordován, goldován, porcolán, karmizsán, regeta, gordován, jorgován.

A csizma és a cipő felsorolt jelzői közül kiemelhetjük a kételeműeket: kis karmazsin, piros bársony, szép driner, lagos órú, lagos szárú, szép flanel, karvány színű. Ha ezeket a szerkezeteket még tovább bontjuk, meghatározó fogalomként a következő szavakat mutathatjuk ki: kis, piros, szép, lagos, karvány.

Jelentéstani szempontból szintén megvizsgálhatjuk a cipő, illetve a csizma jelzőit. Természetesen az ilyen szempontú vizsgálat jóval nehezebb az eddigi vizsgálatoknál, mivel a szavak hangalaki változásokon mentek át, de nehezíti feladatunkat az is, hogy egyes kifejezések már nem élnek a nyelvben, a közösség nem ismeri őket, vagy egyáltalán nem voltak használatosak, mivel „a hagyományos viseletbe sehol sem kerültek be, de a balladában jól érzékeltetik a közösségből kiváló, felemelkedni akaró bírólány helyét”. (Kriza Ildikó). Feltételezhetjük, hogy ennek a nyelvi elemnek a jelentéstani vizsgálatával a következőképpen csoportosíthatjuk a jelzőket:

1. a csizma — cipő színe:

- a) piros,
- b) fehér

2. A csizma — cipő anyaga:

- a) karmazsin; ennek megfelelői némi hangváltozásokkal: karmizsán, karvány, karbilon (?).
- b) kordován; ennek megfelelői némi hangváltozásokkal: moldován, bordován, goldován, gordován, jorgován, karbilon (?)
- c) bársony
- d) ebelsztin
- e) flanél
- f) lakk

3. A csizma — cipő márkája

- a) driner
- b) regeta

4. A csizma — cipő egyéb tulajdonságai:

- a) csikorgós
- b) kis
- c) szép.

Itt tartjuk szükségesnek megjegyezni azt, hogy a *lagos szárú*, azaz *lakkos szárú* cipő lehetséges, hogy a *lukas szárú* változata, a *porcolán* jelző pedig a finomságra, törekenységre utalhat. Divattörténeti szempontból azt kell megállapítanunk, hogy a régebbi szövegekben a csizma, az újabban pedig a cipő szerepel, tehát változás történt, a csizma kiment a divatból, a finomabb öltözet kelléke helyette a cipő lett. Leginkább a kordován, illetve ennek változatai szerepelnek végig a vizsgált balladákban, így azt állapíthatjuk meg, hogy az ilyen bőrből készült cipő képviselte a divatosat, a gazdag leány lábbelijét. A Vajdaság egész területén felgyűjtött szövegekben előfordul, Baranyában és Szlavóniában azonban nem találjuk. Ott a bársonyból készült cipő és az „ebelsztin“ cipő képviseli a kiöltözés kellékét. Mindez jól látszik az időrendi sorrendben bemutatott felsorolásból:

- 1. karmazsin csizma
- 2. kordován csizma (csikorgós csizma)
- 3. piros bársony cipő
- 4. piros bárson cipő
- 5. csikorgós cipő
- 6. karbilon cipő
- 7. piros bársony cipő
- 8. moldován cipő
- 9. kordován cipő
- 10. ebelsztin cipő
- 11. fehér cipő
- 12. szép driner cipő
- 13. lagos orru cipő

14. kardován cipő
15. bordován cipő
16. piros bársony cipő
17. lagos órú cipő
18. goldován cipő
19. kordován cipő
20. fehér cipő
21. lagos szárú cipő
22. szép flanel cipő
23. porcolán cipő
24. karmizsán cipő
25. regeta cipő
26. karvány színű cipő
27. (csikorgós cipő)
28. gordován cipő
29. gordován cipő
30. bordován cipő
31. jorgován cipő
32. gordován cipő

A színek közül főleg a pirosat választják a cipő minősítésére, ez a legdivatosabb. Feltételezhető, hogy e szín szembetűnőségének köszönheti többszöri előfordulását, de mellette megtalálható a fehér is, mint a finomságnak és a felsőbbrendűségnek a kifejezője. Itt állapíthatjuk meg azt is, hogy a piros leginkább a bársonyból készült cipőnek a színe, s a bársony, mint a kiöltözöködési kellék eleme igen gyakori. A pompát, a szépséget, a magasabbrendűséget jelképezi, nyilván ezért választják szívesen a szlavóniai balladaénekesek. A vizsgált terület nyugati részén, Szlavóniában és Gomboson találjuk a bársony cipőt, a tőlük keletre eső részeken Horgoson, Egyházaskéren és Szajánban helyette a *lak*k a gyönyörködtetőbb, divatosabb, s ezt kombinálják a cipő anyagával.

A kiderített adatok alapján a Halálra táncoltatott lány balladájának ez az egyetlen nyelvi betéte a következő összefoglalást adja:

1. Vidékünkön mindegyik szövegben megtalálható ez a nyelvi betét, azaz világosan láthatjuk, hogy a bálba induló leány mit húz fel a lábára. A betét a többihez viszonyítva frekvencia tekintetében az első helyen van.

2. A szóban forgó nyelvi betétben a csizma és a cipő jelentkezik. A csizma csak a múlt századbéli balladában szerepel, a cipő pedig a későbbiekben. E két elem között tehát időbeni váltás történt. Bár elég szívósnak mondható a betétnek ez az eleme, mégsem tekinthetjük állandónak. Hajlamos a változásra, az aktualizálásra.

3. A fő elem sohasem áll minősítés nélkül a szövegekben. A megkülönböztetésre szolgáló jelző újabb nyelvi elemmel gazdagítja a betétet. Ez az újabb,

megkülönböztető elem szerkezeti szempontból lehet egytagú és többtagú. Jelentéstani szempontból a különlegességre, rangra, gazdagságra hívja fel a figyelmet. A legfinomabb bőrökre, a legpompásabb színekre és a leghíresebb gyártmányokra utal, de felkeltheti az érdeklődést különleges hangalakjával is. A fő elemnél dinamikusabb. Változékonysága több féle okból adódik.

a) A megkülönböztető eleme egy közösségen belül, sőt egy szövegen belül is mutathat kisebb hangtani eltérést: kordován-gordován, porcolán — porcelán.

b) Mivel a fő fogalom minőségét hivatott fokozni ez a nyelvi elem, a funkciója végett kihasználja még az árnyalatokat is: flanel, bársony, karmazsin, kordován.

c) Azért sem tekinthető állandónak, mert gyakran mellé kerül egy újabb, azaz a főfogalom felvezet egy újabb minősítő nyelvi elemet: kis karmazsin csizma, szép driner cipő.

Legtöbb esetben a kordován jelző és ennek hangalaki és jelentési kideríthető variánsai állnak a megkülönböztető elemként. Egyaránt szerepel a csizma és a cipő fő fogalom előtt, s így a legszívósabb minősítő elemnek tekinthető.

4. A második megkülönböztető elem inkább általános tulajdonságokra utal: kis, szép, lagos. Említésre méltó az az egyetlen változat, amelyikben a *kardován* áll második megkülönböztető elemként a *színű* melléknév mellett. Akár a karmazsinnak, akár pedig a kardovánnak a változata, itt nagyon jól látszik a szövegmondó leleményessége, különlegessége való törekvése.

5. Az elemek változékonysága az egész nyelvi betétet s ennél fogva az egész balladai formulát dinamikussá teszi. A környezetnek, a hangulatnak, a drámaiságnak megfelelően változtathat az énekes ennek a nyelvi betétnek a felépítésén, szerkezetén anélkül, hogy a ballada veszítene értékéből. Sőt, inkább emelni kívánja annak jelentőségét és hangulatát.

6. Ez a motívum kiválik a többi közül azért is, mert hajlékony, alkalmas a változtatásra. A cipőnek, illetve a csizmának mint e kiöltözködési motívum egyik betétjének hangsúlyozása és többszöri emlegetése is erre vall. Ez a betét könnyen alkalmazkodik egy közösség ízléséhez, elképzeléseihez és divatjához, azaz a változó betétek között is a legváltozóbb.

7. A bál, mint egy közösség társadalmi életének igen fontos tényezője, nagy ünnepet jelent, s erre nemcsak lelkileg kell felkészülni a résztvevőnek. Az erkölcsi normák, a közösség öltözködési szabályai megkövetelik az ünneplő ruha viseletét is. Ilyen szempontból az deríthető ki a szóban forgó betét tanulmányozásából, hogy vidékünkön a csizmának, a cipőnek mindenkor igen fontos szerep jut a díszes, az ünnepi öltözet kellékei között. A csizma vagy a cipő színe, bőrének, anyagának minősége és finomsága, de néha még a mozgás által keletkezett hangja is fontos az emelkedett hangulat, az ünnepnek kijáró tisztelet fokozásához. A piros szín, a bársony anyag, a finom kecske- vagy juhbőr azaz a kordován, de nem utolsó sorban a lábbeli csikorgása is, mind ezt szolgálja. Így juttatt el bennünket azután ez a betét ahhoz az igazsághoz is, hogy a felsorolt cipő- és csizmafajták kikhez tartozhatnak. Nyilvánvalóan nem a szegények szekrényeiben találjuk meg őket, hanem azoknak a ruhahatárában, akiknek vagyomuk, pénzük van.

8. Jól megfigyelhető e betétben a népetimológia, vagyis azok a torzulások, amelyek úgyszintén arra engednek következtetni bennünket, hogy az említett cipő és csizma fajtája aligha volt használatos és ismeretes abban a közösségben, ahol a balladát felgyűjtötték, inkább csak a képzelet, a hallás vagy a régi balladából való átkölcsönzés tette lehetővé megéneklését, említését. Kiemelkedő helyen áll ilyen tekintetben a kordován bőrfajtának a számos torzulása: moldován, bordován, goldován, jorgován.

9. Az elmondottak alapján a tanulmányozott betét még egy újabb igazságra fényt derít. A ballada variánsokban felsorakoztatott csizma-, illetve cipőfajták vagy csak elvétve vagy egyáltalán nem tartoztak és tartoznak a viselt, a használatos, a valóságban is megtalálható lábbelik közé. Köznapi viseletük szinte mindenfelé ismeretlen, de más az ünneplőjük is. Legfeljebb arra emlékeznek, hogy valamikor nagyon régen volt egy-két díszes „kordovány csizma a faluban“ (Gombos). A társadalmi különbség érzékeltetésének kimutatására nagyon jó alkalom az ilyen betét vizsgálata. Inkább a képzelethez folyamodnak a balladaneveltek, mint a szürke, köznapi valóság kimondásához, mert csak ily módon állíthatnak fel finom, balladához méltó ellentéteket. Régebben a képzelet szülte különleges bőrből készült csizma, később pedig a különös anyagból elképzelt cipő jelképezi a gazdagságot, a pompát, a díszet. Lehetőséges, hogy közülük egyiket sem volt alkalmuk látni, legfeljebb csak hallottak róla, vagy továbbénekeltek e népszerű balladában.

Végezetül hadd jegyezzük meg azt, hogy a kiöltözködési motívumnak ez az egyetlen része, vagyis a leány csizmája, illetve cipője mint nyelvi elem szerkezeti felépítésében, jelentésében és hangtani vonatkozásaiban szépen kihasználja a nyelvi lehetőségeket. Kevés, de megfelelő, elfogadható és hiteles nyelvi elem segítségével tömör, mély részét képezi a balladai formulának és egyben az egész balladának.

IRODALOM

- Bori Imre: Idő, idő, tavaszidő, Újvidék, 1971.
Kovács Ilona—Matijevics Lajos: Gombosi népballadák, Újvidék, 1975.
Kriza Ildikó: A halálra táncoltatott lány, Budapest, 1967.
Tóth Ferenc: Kálmány Lajos nyomában, Újvidék, 1975.
Vargyas Lajos: A magyar népballada, Budapest, 1976.

REZIME

Ova balada govori o devojci koja je morala da pleše do smrti. Veoma je poznata i omiljena kod jugoslovenskih Mađara. Studije su dokazale da je zasnovana na veoma dubokim društvenim razlikama i svaka njena formula izražava veliku suprotnost između bogate devojke i siromašnog momka. Tako, na primer, jedna važnija formula nam govori o tome kako se oblačila devojka kad je bila pozvana na bal. Između ostalog, izabirala je svoje najlepše cipele ili čizmice.

U ovom radu autor želi da prikaže važnost obuće kao najviše promenljivog motiva u tridesetdva teksta. Tekstovi su prikupljeni na teritoriji SAP Vojvodine i u Slavoniji.

Ovaj jedini motiv, koji inače sa jezičke strane ne sadrži mnogo elemenata, veoma je bogat po značenju i po varijantama, i na osnovu toga ima zapaženu ulogu za formiranje teksta ove narodne balade.

LÁBÁNÁL HOLDVILÁG, FEJÉNÉL NAPSUGÁR

A szálláskereső istenségek egy kései emléke Baranyában

Katona Imre

Folklore Tanszék, Budapest, Magyarország

Közlésre elfogadva: 1980. 9. 15.

A földre szállott és itt az embereket próbára tevő, majd cselekedetük szerint jutalmazó vagy büntető istenségek tanulságos történetei több ezer év óta ismertek. Már az ókori *Egyiptomban* — tehát jóval a kereszténység előtt — jegyezték fel ilyen történetet: *Isisz* isten skorpiók kíséretében vándorol, és tér be egyes házakhoz. Aki elutasítja, azt a skorpiók megmarják, és a kínhaláltól csak hatályos és különleges *ráolvasás* (imádság) tudja az illetőt megmenteni.

Ma sem tudjuk pontosan megmondani, hogy ez a történet hogyan vált kereszténnyé, minden bizonnyal még a középkorban formálódott át. Ez újabb változat szerint mér *Jézus* vándorol *koldus* képében és a gazdagokat (királyt, vendéglőst, kovácsot stb.) teszi próbára. Azok persze különféle ürügyekkel (vendégeik vannak, nincs hely stb.) elutasítják. Hősünk ekkor a feleségekhez vagy a városszéli szegényekhez (özvegyekhez, vakokhoz stb.) fordul, akik befogadják, sőt utolsó falatjukat is megosztják vele. Ezután mindenki érdeme szerint kapja büntetését vagy jutalmát: a gazdagok vagyoni tönkremenetelt (egy törökbecsei történet szerint pl. 12 gyermekük juttatja őket koldusbotra), avagy kárhozatot, a szegények pedig gazdaságot, bőséget, üdvösséget; a csonkák, bénák, vakok pedig teljes egészséget kapnak jutalmul.

Ezek az épületes történetek élhetnek prózában (mesék, legendák, históriák), versben, ill. énekben (koldusénekek, kántálók, betlehemezők), s ezek az utóbbiak valamilyen szokás (pl. a dec. 15-től kezdődő ún. szentcsalád-járás, a karácsony másodnapj kántálás, a karácsony körüli betlehemezés stb.) keretébe is beilleszkedhetnek. Mindegyikre bőségesen találunk magyar és nemzetközi példát. A franciák *Jézust* pl. inkább *koldusként* szerepeltetik, aki csak alamizsnát kér; mi magyarok pedig vándornak ábrázoljuk, aki szállást kér, sőt mesei szokásaink szerint nem is egyedül jár, hanem a kissé ravasz-kás, olykor naív és ügyefogyott *Szent Péterrel*, akinek felsülésein olyan jóízűt tudunk nevetni. Itt azonban az ő szerepe is komoly, bár mellékes; helyette az egész ún. *szent család* (Mária és Szent József), vagy közülük egy valamelyik is szerepelhet. A próbát a gazdagok nem állják meg, a szegények annál fényesebben. Hiába van tehát az egyházas-biblikus köntös, a nép e történetekben a *szegény* — *gazdag ellentétet* élesen ütközteti. Hasonló a helyzet a — Házasuló

királyfi (kezdősora: — Egyszer egy királyfi. . .), a — Gőgös feleség (a gazdag feleség megleckéztetése: — Segény legény voltam, gazdag leányt vettem. . .) vagy akár az újabb betyárballadákban is, pl. nyíltan megfogalmazzák:

Szegényt nem bántottam,
Gazdagot raboltam. . .

Csak történetünkben még középkorias, vallásos formában van ez a társadalmi ellentét kifejezve. Mi tarthatta fenn ilyen sokáig ezt a történetet és főként miért épp ebben a formában maradt fenn?

Vargyas Lajos szerint a régi történetből a középkori *Franciaországban* lett először legendaballada, és a magyarok közvetlenül onnan vették át, mivel e két nép alkotásai hasonlítanak a legjobban egymáshoz, sőt *Vargyas* szerint ezt *Európában* másutt nem is ismerik. Ő még 4 magyar és 10 francia szöveg alapján állította ezt, azóta azonban mintegy 10—12 újabb magyar változat került elő, és jobban megnéztük az egyes forrásokat, nemzetközi párhuzamokat is.

A középkori, sőt régebbi eredet természetesen igaz, amint ezt egyiptomi példánkkal is igazoltuk. A katolikus egyház felismerte e történet nagy nevelő erejét, így az *adakozásra* való buzdítás egyik eszközét látta benne, mely a visszautasítást bünteti, a könyörületességet pedig jutalmazza. Arra azonban már a papok sem gondoltak, hogy az általuk terjesztett történetek, énekek és szokások a nép közé kerülve ilyen élesen sarkítják majd a szegények és a gazdagok közötti ellentéteket. A nép tehát átvette, de saját érdekei, szükségletei és ízlése szerint át is alakította ezeket. Utóbb kimaradt pl. a moralizálás: — Példádat kövesse tehát minden asszony! . . .

Nem valószínű, hogy csak a magyarok és a franciák ismernék, hiszen tudunk *osztrák* és *szlovén* párhuzamokról, de lenni kell *horvát* változatoknak is! Különben az egész magyar nyelvterületen ismerik, természetesen *Baranyában* is, ahol *Berze* Nagy János gyűjtése után egy emberöltővel még mindig találtunk rá változatot. Mi ennek a szívós fennmaradásnak a titka? Történetünk népszerűsége és hallatlan alkalmazkodó képessége. Az újabb időkben már búcsújárók, alamizsnáért esengő koldusok, vásári ún. históriások (kiknek ponyvakiadványaiban szövegünk már legalább 100 év óta többször is megjelent nyomtatásban), legutóbb pedig gyermekek adták elő: kántáltak, betlehemeztek, tehát valamilyen karácsonyi szokás keretében köszöntöttek. De fenntarthatta egy valószínűleg osztrák eredetű, ájtatos középkori szokás; az említett szentcsalád-járás is: 9 jámbor család megszervezkedett és dec. 15-től a karácsonyi betlehemet esténként más és más házba vitték, ott imádkoztak, ájtatoskodtak felette, és ekkor énekelték el az említett legendát is. A szentcsalád-járásnál gyakoribb azonban a karácsonyi *kántálás* és *betlehemezés* szokásában való fennmaradás, így bukkantunk rá mi is *Lábad* Károllyal *Várdarócon* (Vardarac-on) 1975 nyarán. A 67 éves *Ferencz Józsefné Balázs Mária* énekelt el, aki még gyermekkorában tanulta Csúzán (Suza-n), és ő még karácsonyi *kántáláskor* (saját szavai szerint: *betlehemezéskor*) énekelt. Határozottan állította, hogy idősebb asszonyoktól és a nagyapjától hallotta, nem iskolában tanulta. Karácsony előestéjén, ún. *böved* estén járták ketten-

hárman az ismerős házakat; kint az ablak alatt kérdezték meg: — Szabad-e énekölni? . . . és csak engedéllyel léptek be a házba. Illendően köszöntek, majd előbb elénekelték a legendaballadát, s utána a — Kiskarácsony éjszakája . . . kezdetű közismert karácsonyi éneket. Ők ilyenkor „angyalkák“-nak számítot-
tak; produkciójukat pedig némi ajándékkal jutalmazták.

Maga az újonnan gyűjtött legendaballada már eléggé kopott, Ferenczné első alkalommal nem is emlékezett minden részletére, később azonban *Lábadi* Károly visszament hozzá, és sikerült egy teljesebb szöveget rögzítenie. E változat lényegében egyezik a Dél-Dunántúlon (Baranya, Somogy stb.) feljegyzett szövegekkel.

Mikor a Jézus Krisztus a földön járt,
Jeruzsálem városába szállást nem talált.
Bemenne egy házhoz: vendégfogadóba:
— Adj isten jó estét! — Néked is, édes uram!
— Adhatná-e szállást a Jézus Krisztusnak?
A Jézus Krisztusnak az ő érdemlié (!)?
— Nem adhatok szállást a Jézus Krisztusnak,
A Jézus Krisztusnak az ő érdemlié.

— Ergye, Péter, ergye város végire!
Ott lakik egy asszony Veronika asszony.
— Ó, te boldog asszony
Adhatná-e szállást a Jézus Krisztusnak,
A Jézus Krisztusnak az ő érdemlié?

— Van énnékem házam: három vetett ágyam,
Amellikbe tetszik, Jézus belefekszik.
Ha Jézus lefekszik, lábáná holdvilág,
Ha Jézus fölkel, fejiné napsugár. . .

ének.: Ferencz Józsefné, Balázs Mária 67 é. Várdaróc (Vardarac). 1975.
gyűjt.: Katona Imre és Lábadi Károly

Legendaballadánkból bizony már kikopott a büntetés és a jutalmazás, de épebb változatok ezeket még megőrizték; általában elátkozzák, ill. megáldják a próbára tett embereket: — Süllyedjen el házad, süllyedjen el barmod, csak te szép vak leányod holtig legyen boldog!

Megmaradt azonban egy rendkívül régi és értékes szövegrész (ún. formula), mégpedig a két utolsó sor:

Ha Jézus lefekszik: lábáná holdvilág;
Ha Jézus fölkel: fejiné napsugár. . .

Ki hinné, hogy ez az egyházasnak tűnő díszítés is kereszténység előtti, vagy inkább azon kívüli és egész Eurázsziában elterjedt motívum? A külön-

féle hősoket — így később természetesen a különféle istenségeket és szenteket is — régtől fogva nap-hold és csillagdísszel emelik ki a többi közönséges halandó közül, sőt napot-holdat és csillagot hordozhatnak az ő égi követeik, bizonyos állatok is, mint pl. a magyar *regősénekek csodafiú szarvasa* vagy a középkori — Júlia szép leány balladájának ún. *fodor, fehér báránya* is! De a magyar népmesék (női) hősei is így tündökölnek, sőt még mesebeli csillagszemű juhászunk is van!

Becsüljük meg ezeket a már gyermekek ajkára lekerült, sokszorosan átalakult, de még így is számos régiséget megőrzött történeteket, énekeket, és minél több változatot igyekezzünk belőlük összegyűjteni!

EGY NÉPI IMÁDSÁG KUPUSZINÁRÓL

Silling István

Egységes Közéiskola, Apatin

Közlésre elfogadva: 1980. 10. 15.

Amikor Erdélyi Zsuzsanna magyar folklorista a hetvenes évek elején publikálni kezdte különleges, a szakirodalom számára is ismeretlen műfajú népi szövegeit, Juhász Ferenc, a költő ujjongva köszöntötte: „Én népköltészetünk legfénylőbb rétegéhez hasonlónak mondom ezeket az imákat, amikben a nép élt, s amik századokon át népünkben éltek titokban“.

Az újonnan felfedezett népköltészeti műfajt 1970-ben hitelesítette a Magyar Tudományos Akadémia: *archaikus népi imádság* néven. Olyan imákról van szó, amelyek az egyház tudta nélkül éltek s nyertek alkalmazást. Tiltottságukból következik, hogy használatuk távol állt mindennemű gyülekezeti vagy templombeli formától. A család hagyományozta őket apáról fiúra, hogy reményt öntsenek azoknak a szívébe is, akik még az élet megpróbáltatásai előtt álltak.

Az imák gyökere mélyen nyúlik a múltba. Némelyiké pogány talajból táplálkozott, másiké a korai középkor sötét és ismeretlen világából maradt meg máig is élőnek. Gyakoriságukat az akkori, keletkezéskori valláscentrikus világszemléletben kell keresnünk. A vallásközpontúságon kívül tudnunk kell még azt is, hogy a java részt középkori ima a parasztság szülte, azé a néprétegé, amely teljes kiszolgáltatottságban élt, sorsán változtatni mit sem tudott, bár akart, s egyedüli reménymenedéke az ima volt, amely vagy ígért könnyebbülést, vagy az ígéret látszatát keltette. A könnyebbülést váró nép imái ezek, minden valószínűség szerint népköltészeti alkotások, amelyek imák lévén, természetesen szakrális témájúak, Krisztusról és a szentekről szólnak.

Erdélyi Zsuzsanna egész Magyarországon gyűjtötte s gyűjtötték számára ezeket az imákat, melyek a fejletlenek hitt középkori népi líra gazdagságát és fejlettségét bizonyítják. A gyűjtemény egy része 1974-ben, majd bővebben 1976-ban jelent meg. Hatalmas sikere lett és van a *Hegyet hágék, lőtöt lépék* (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976) címet viselő kötetnek, hiszen egy egészében új fejezettel gyarapította a magyar népköltészetet.

Ezt követte a szegedi Polner Zoltán gyűjteménye, s így jelent meg 1978-ban a szegedi Somogyi Könyvtár kiadásában a második népi imádságokat tartalmazó kiadvány, a *Föld szülte fáját* — Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok.

A Vajdaságban még nem irányult kellő figyelem e felé az újonnan megismert népi lírai műfaj felé, bár a hozzá legközelebb álló ráolvasások már szép számban jelentek meg. Lehet, hogy a népi imák gyűjtése is folyik már, s akkor a magyar nyelvterületnek ez a része sem marad ki ebből az értékmérő munkálatból. Ebben szeretnék magam is részt venni az alább közölt archaikus népi imádsággal, amelyet Kupuszinán gyűjtöttem 1980. VII. 13-án. Meg kell jegyezmem, hogy ezen kívül még több ima is felvételre került ebben a nyugat-bácskai faluban, azt bizonyítván, hogy a folklór e terén sem szegényebb e falu.

Választásom egy olyan imára esett, amely Erdélyi minősítése szerint a keresztény tudatformájú-funkciójú szövegek közé tartozik. Ilyen ima Erdélyi könyvében a „Feltámadás“ motívumkörben található, de csak kettő, míg Polner gyűjteményében nem szerepel. „A vallásos moralizáló színjátkozás becses emléke ez a dramatikus mozzanat“ — írja Erdélyi a 205. *Igazidd a bűnöst pokolnak tüzére* című imáról, amelynek kupuszinai változata imígyen szól:

Vásārnāp hājnālbā hārmāt szāl a fēldre,
 Āzon ment két lélek,
 Hārmādik ā bīnēs.
 Igēnyēsēn mentek fel ā menyorszāgbā,
 Kopogtāk āz ājtōn.
 Jāj, senki sem szōl.
 Meghāllottā Urām Teremtēm,
 Mondā Pētērnek:
 Mēnj el, Pētēr,
 Nézd mēg,
 Ki kopog āz ājtōn.
 Jāj, Urām Teremtēm,
 Itt vāgyon két lélek,
 Hārmādik ā bīnēs.
 Mēnj el, Pētēr, mēnj el,
 Utāsítsd ā bīnēst pokolnāk tizére,
 Mēg vān ānnāk āgyā vetve
 Élēs borotvākbol, meringekbēl. (édes)
 Meghāllottā boldogsāgos sziz Māriā,
 Mondā:
 Jāj, fijām, szent fijām,
 Szerelmes szent fijām,
 Nē enged ā bīnēst pokolbā,
 Inkāb menyorszāgbā,
 Mert āz ā lélek sokāt tēt,

Három szombátot bétélt,
 Három szem buzán,
 Három csep vizén.
 Egyik szombátot bétélte a tē keserves kinszenvedésédért,
 A másik szombátot bétélte a hét epedésédért,
 A harmadik szombátot bétélte a sebed meggyógyulásáért.
 Jaj, anyām,
 Szent anyām,
 Szerelmes szent anyām,
 Há oján kedves nekéd az a lélek,
 Ereszd menyországba,
 Érök boldogságba,
 Ot fujják a citérát, trombitát,
 Szegény bínés lelket várják.

„Kisz. Hät, éregányāmnāk a tētājātú. Huszonētbe hālt mēg ā éregányām, de ā bābónk āz, āz, ākítī tātūtām āz. . . hāt mos hāllođ én āzt nem tom mēg-mōndāni, mer āz sē. . . ōreg volt, hāt én mēg oān kislāny votām, ī mā nem birt sē jārnī, sē mēnnī, hāt mos. . . mit tudom én hāny éves vót.“

Elmondta: GUZSVÁNY Verona, született MOLNÁR Verka, 1907, Kupuszina

A két ima összevetése után szembetűnik, hogy a kupuszinaival jóval rövidebb, ugyanis Jézus azonnal beleegyezik a bűnös feloldozásába, míg az említett publikációban lévőben Máriának háromszor kell kérnie. Az ima kupuszinaival változata minden bizonnyal egy kopottabb variáció, amelyből már kimaradt egy rész.

Szerkezetében ez a kupuszinaival népi imádság megegyezik a többi ilyennel: természeti kezdőkép után a Jézus—Mária párbeszéd következik, amelyben Mária a bűnösök oltalmazójaként szerepel; a zárórész nem sztereotíp ígért, bár a mennyei megkönnyebülés világa rajzolódik ki az utolsó sorokból. Dramatikus imatöredékünkben a szótagszám kötetlen, a rím csak esetleg dereng fel (ajtón — szól, és az ima vége). A népi imákra olyannyira jellemző alliteráció szintén jelen van, de kevés előfordulással:

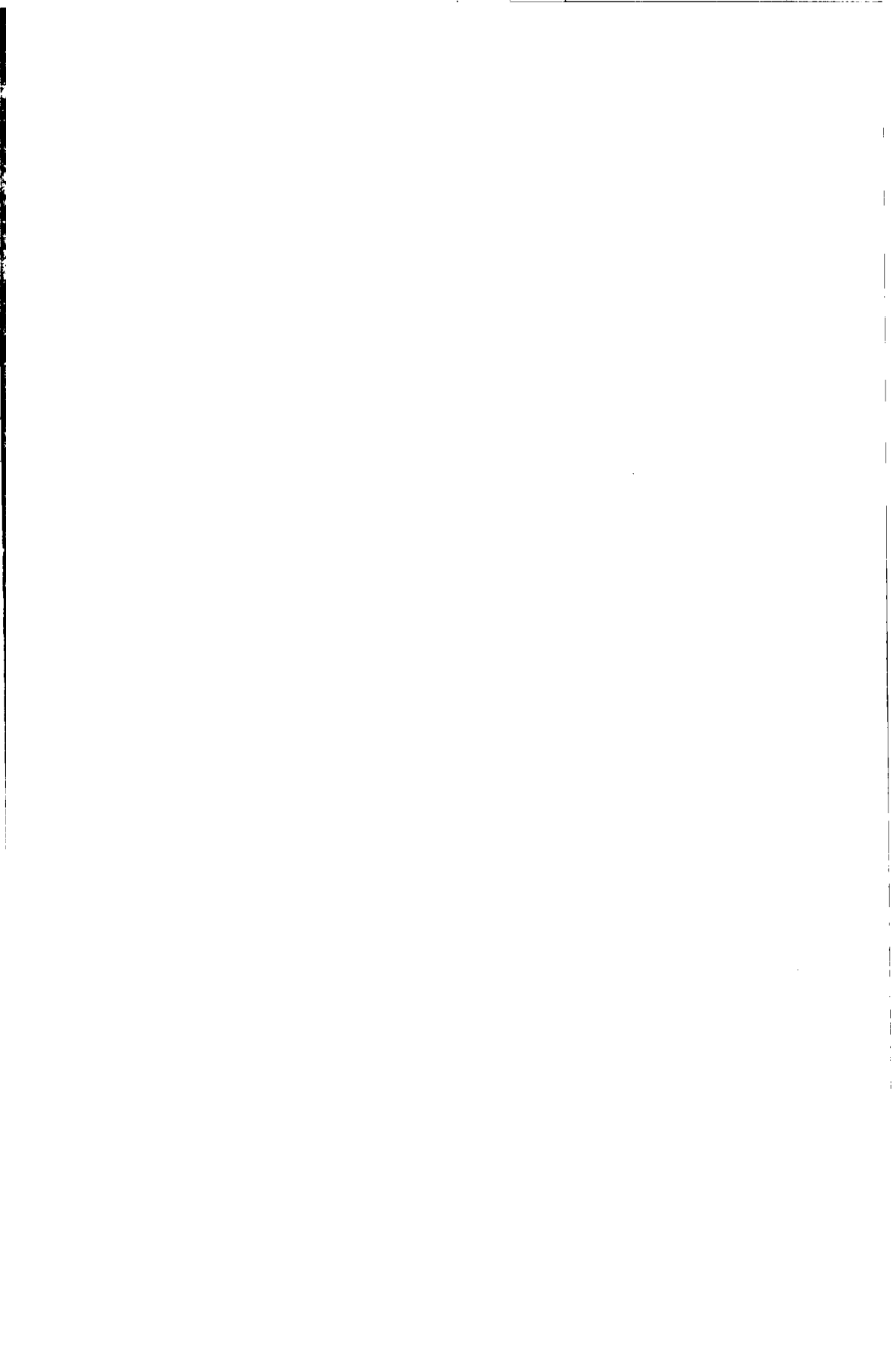
szent fijām, szerelmes szent fijām;
 szent anyām, szerelmes szent anyām.

Érdekességként jegyzem meg, hogy Erdélyi Zsuzsanna a 205. és 206. imát Hasznos (Nógrád m.) és Vilke (Losonc környéke, Csehszlovákia) palóc faluból gyűjtötte, s hangsúlyozza is, hogy a Palócföldön elő-előfordult ennek az imának a töredéke — Kupuszina pedig köztudottan palóc nyelvű falu a Bácskában.

Hogy hogyan került ez az ima Kupuszinára — hoztuk-e, kaptuk-e, imaponyvárólt tanultuk-e? — azt már nem lehet megállapítani. Nem is az a lényeges. A megléte érdemel figyelmet, mert bizonyíték. Szellemi örökségünk gazdagságának egyik bizonyítéka.

KÖNYVEKRŐL

A KALOTASZEGI HÍMZÉS

Silling István

Egységes Középiskola, Apatin

Közlésre elfogadva: 1980. 10. 15.

Péntek János: A kalotaszegi népi hímzés és szókincse. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Az egyre gazdagodó magyar néprajzi irodalom a hagyományok, a népi örökség megbecsülésének jelképe. A magyar paraszti életforma megőrkítése nemcsak Magyarország határai között történik, hanem mindazokon a területeken, ahol magyarok élnek, a magyar nyelvterület minden vidékén. Szellemi és tárgyi értékeink számbavétele kellő fontosságot kapott, hiszen létük legutolsó órája erre kötelezi a szakembereket. Átfogó ismertetések, képzőművészeti albumok, tájmonográfiák, tankönyvek, tanulmányok igyekeznek tudatosítani a paraszti kultúra jelentőségét mai életünkben, hiszen műveltségünket, nyelvünket, helyünket a világban nem csekély módon határozta meg mindaz, amit a múlt hagyott emlékül a XX. század végére. Ezt az emléket tovább éltetni, ébren tartani mindannyiunk feladata. Segítségünkre pedig a néprajzi ismeretek bővülő tárháza siet.

A friss publikációk között jelentős helyet foglal el Péntek János: A kalotaszegi népi hímzés és szókincse című könyve, amelynek értéke többszörös, hiszen nem csupán egy szempontból vizsgálja a maga szakterületét, hanem bátran lép a tárgyi néprajz világából egy merőben más területre: a dialektológia és a névtan határai közé. Természetesen, fő témájától sohasem rugaszkodik el.

Vannak tájak, amelyek neve hallatán önkéntelenül felfigyel az ember. Nevük fogalommal vált az élet valamely területén. Kalotaszeg az igazán ismert magyar vidékek közé tartozik Romániában is, nálunk is. Népművészetének gazdagságát mindannyian irigyelhetjük, még Péntek János könyvéből is, ahol a szerző tudatosan nem vállalta szülőföldjének csillogtatását, hanem reális valóságának bemutatását tűzte maga elé.

Nem tájmonográfia Péntek Jánosé, hanem a népi hímzés monográfiája és szótára, a kalotaszegi nyelvjárasterület ismertetője. A Kalotaszeg tájegység meghatározását Szabó T. Attila nyomán: a Felszeg, az Alszeg, a Nadas mente és a Kapus mente területre vonatkoztatja (Felszegnek a Kalota és a Sebes-Körös közötti részt, Alszegnek a körösfői és a magyarbikali vízválasztón túli területet nevezi). Erről a területről gyűjtötte 10 évig könyvének anyagát a szerző.

A népi hímzés fogalmát élesen elhatárolja a szőttések csoportjától, hiszen más az előállítási technikájuk. A kaotaszegi népi hímzés alapanyaga a *kender- vagy sárgavászon*, a *gyapotvászon*, az *elegyevászon*, a *fodorvászon*, a *lenvászon* és a *bőr*. Kalotaszeg hímzőasszonyai, akiknek munkái már 1891 óta járják a világot (1892 — Párizs, 1893 — Chicago, 1902 — Torino, 1918 — Szófia, 1926 — Philadelphia stb.), régen *gubicshárasszal* és *bérkával* hímeztek, majd később *cérnával*, *fejtővel*, *sejémmel*. Ma a ruhahímzések selyemmel készülnek, amelyek eredetileg egyszínűek voltak: pirosak, feketék, kékek. Csupán a *vagdalásos* hímzés készült fehér szállal. Manapság újabb színek is feltűnnek Kalotaszeg hímzésein: a zöld, a rózsaszín, a sárga és a bordó.

A vetettágy felszerelésén, terítőkön, falvédőkön, násznagykendőkön, törülközőkön kívül a női és férfi népviselet sok darabja viseli a Kalotaszeg pompás hímzéseit: fejrevalók, ingek, szoknyák, kötények, alsóruhák, csipkés mellrevalók, lájbik, darócok, bujkák, illetve a szűr, a harisnya (posztónadrág) és a surc (munkakötény). Ez a hímzés csak tű és gyűszű segítségével készül, méghozzá az anyag közepétől kezdve, hogy a minták teljesen szimmetrikusak legyenek. A *formát* (minta) sohasem ismétlik meg, s még ha ugyanaz is, más-ként helyezik el. A *vagdalásos* és *keresztzemes* hímzés kötöttebb, „az *írásos* mintákat inkább jellemzi az egyéni díszítési mód, bár ebben az esetben a mintaelemek kombinálását az íróasszony tehetsége és ízlése határozza meg.“ Pontosan, figyelmesen készül a varrottas, hogy a cérna szálai egymáshoz simuljanak, ugyanis csak így lesz szép, illetve „tömött, gazdag, dús, sűrű“ a hímzés.

A legismertebb kalotaszegi hímzés az *írásos*, amelyet a vászonra előrajzolt minta nyomán hímeznek. Öltésmódjai a huroköltések és a láncöltések csoportjába tartoznak. A sokféle megcsodált *nagyírásos* öltése „széthúzott láncszem, amelynél nem a kiindulópontban öltenek fel, hanem attól pár milliméterre, vele egy vonalban“. Az *írásos* öltésmódok és mintaelemek ismertetését Péntek pontosan és szakszerűen végezte, szövegét mintegy félszáz rajz és több fénykép illusztrálja. S itt valóban már nemcsak tényeket közöl, hanem kedvet is ad az ügyesebb kezű olvasónak a hímzéshez.

A *vállfőminták* a nők ingeinek vállát és ujját díszítik, a *szalánvarrás* pedig nem szabadrajzú, hanem a szálak mentén történik, alapvető öltésmódja a keresztzsem, mintaelemei pedig a sok-sok csillag.

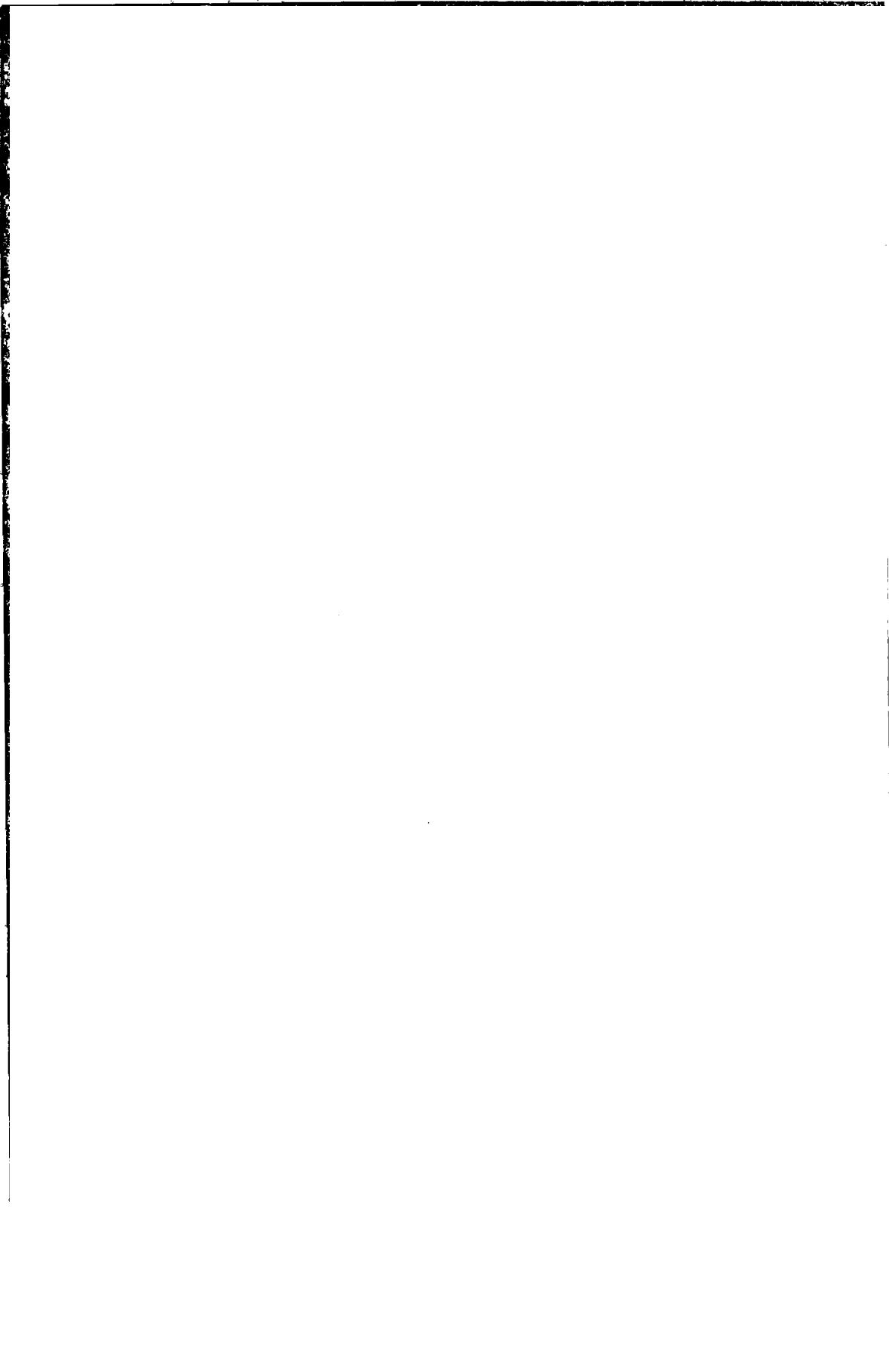
A hímzés bemutatása után a hímzés terminológiájának szóföldrajzi és jelöléstani elemzése következik, amelyben a szerző a kalotaszegi hímzés (és népviselet) szakterminológiájának előfordulási helyeit vizsgálja, azonnal egybevetve a jelentéstartalmakat. A kutatott falvak közötti kapcsolatokra is fény derül ezzel az elemzéssel. Itt már főleg a nyelvészsé a döntő szó, s ez csak fokozódik *A népi terminológia és a szókészlet* című fejezetben. Ebben a kalotaszegi népi hímzés szaknyelvének teljes szótani szerkezetével és jelentéstani sajátosságaival ismerkedhet meg az olvasó.

A népi hímzés jelfunkciója címet viselő részben is ugyanolyan gondos tanulmányt olvashatunk a kalotaszegi hímzés szemantikájáról és szemiotikájáról, mint az előző nyelvtani fejezet fogalmairól. Kevés néprajzi szöveg foglalkozik a népviselet (a hímzés a népviseletet díszíti) jelszerű elemeivel, s Péntek

tanulmánya hasznos útmutatóul szolgálhat mind a népviseleti jelek világát kutatóknak, mind a Kalotaszeg világát megismerni vágyóknak, mert a nem nyelvi kommunikációs megnyilvánulásokat (a ruhadarabok meglétének vagy hiányának jelentése, a színek jelentése stb.) is számba veszi.

A *Függelékben* 45 térképlap mutatja a szakterminológia variánsait, előfordulási helyeit, majd a hímzéssel kapcsolatos népnyelvi szövegek következnek. Végül pedig 65 oldalon a kalotaszegi népi hímzés szókincsét tartalmazó *Szójegyzék* zárja a könyvet, jelölve, hogy hol olvashatunk a megadott szóról; ismertetve, ha tájszó, annak jelentését s földrajzi hovatartozását; közölve a szó ejtésváltozatait és jelentésváltozatait helységek szerint.

A 149 címszóból álló irodalomjegyzék és a majdnem ugyanannyi fénykép még értékesebbé, illetve kedvesebbé teszi Péntek János nagy munkáját, tovább öregbíti a Kriterion Könyvkiadó néprajzi könyveinek hírét-nevét.

Rozmaringkoszorú

Käfer István

Szlavisztikai Tanszékcsoport, Budapest, Magyarország
Közlésre elfogadva: 1980. 12. 15.

*Szlovákiai magyar tájak népköltészete. Bratislava, 1979, Madách, 620 p.
Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kósa László.*

E nagyon szép könyv lapozgatása közben a néprajz tudományának nemzetre vigyázó küldetése jutott eszembe. Talán ez a tudomány leginkább a nemzeti tudat hordozója és mert igazán a népekkel foglalkozik, a más népek megbecsülése vezet. Ezért forrásaiból eredően összeköti a népeket mindenfajta balsorsban, ellenségeskedésben, a nemzeti szerencse forgandóságában is. Ezért jelentheti ki Bevezetésében Kósa László, hogy „tudománytalan vállalkozás volna a szlovákiai magyar népköltészet külön jellegzetességeiről és önállóságáról értekezni.“ (8.) Akár Bori Imre, az *Idő, idő tavaszidőben*, amikor Bevezetőjében így szólt: „... egy-egy dallam vagy szöveg a Nyitra-vidéki Kolontól, Gerencsértől és Csitártól egészen a moldvai magyarságig a változatok ellenére is egy és ugyanaz — gondolkodásunk, látásunk, képzeletünk munkájának közösségét bizonyító módon... a jugoszláviai magyarság népköltészete ugyanakkor az egész magyarság népköltészetének tükre is, minthogy a murántúli falvaktól az Al-Duna vidékének székely községeiig mind sorsban, mind hagyományban a változatok gazdaságát figyelhetjük meg.“¹

Bartók Béla jól tudott szlovákul. Amikor 1915—16-ban Augustín Baník, a Matica slovenská későbbi vezető munkatársa megmutatta a Garamenti Valaszlán gyűjtött szlovák népdalait, a magyar professzor a helyesírási hibákat javította, és anyanyelvének tökéletes elsajátítását kívánta az érettségire készülő szlovák ifjútól, aki hiába mentegetőzött, hogy Magyarországon nincs szlovák tanítási nyelvű középiskola.² Azóta változott a kép,

1. *Idő, idő, tavaszidő*. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bori Imre. 2. kiad. (Újvidék, 1975), Forum. 3—4.
2. Baník, Anton Augustin: *Niekoľko spomienok, dokumentov a úvah o Bélovi Bartókovi* (Néhány emlék, dokumentum és gondolat Bartók Béláról. = Hudobnovedné štúdie (Zenetudományi tanulmányok) 1960. IV. 138—176. „Bartók átnézte legújabb valaszikai népdalgűjteményemet... hirtelen rámnézett, és szemrehányó hangon megkérdezte: — Nos hát, hogy is írja ön a fia (*syn*) szót? Hiszen, mint látom, itt hibázott! — hívott közelebb népdalos füzetemhez. Azonnal megértettem Bartók helyesírási javításait és mentegetőztem, hogy írni még nem tudok jól szlovákul, de otthon tanítanak, mert

de továbbra is szükség van Bartók egyértelmű állásfoglalására valamennyi nép és értékei mellett. Kósa László húséges ehhez a útmutatáshoz. A könyv legelején megmagyarázza az Uhorsko-Madžarsko fogalmat, aminek hiánya a magyar nyelvben oly sok keserűséget okoz még ma is, más nemzeti és nemzetiségi, kisebbségi és állami, társ- és hivatalos és megannyi szakkifejezéstartásával egyetemben. A szlovák nép és nyelve *Uhorsko*-nak nevezi az egész 1918 előtti Magyarországot, lakóit — a szlovákokat is — *Uhri*-nak. Mađarsko az 1918 utáni Magyarországot jelenti szlovákul, *Mađari* pedig magyar nemzetiségű embereket. Nem véletlenül magyarázza Kósa László a bevezető elején a *Felföld* elnevezést: „A Dolná zem-en lakó szlovák néprajzi csoportokat gyakran együttesen tartja számon a szlovák néprajz. E nagy multú tájfogalom párja a *Horná zem* vagy *Horniaky*, aminek a magyar nyelvben *Felföld* felel meg, és a mai szlovákiai hegyvidéki tájait jelenti, manapság már ritkábban használatos.“ (7) A terminológiai nehézséget az okozza, hogy a *Felföld* helyett az újabb keletű és a szlovákok számára kellemetlen jelentéstartalmú *Felvidék* használatos a mai Szlovákia területéről szóló történeti stúdiumokban, ami helyett a szlovákok *Szlovákia*-t kívánnának, az pedig sokak szerint megint csak anakronizmus. Csakugyan a *Felföld* lenne a legalkalmasabb „terminus technicus“?

Szerényen említi Kósa László a magyar-szlovák néprajzi tudományos kapcsolatokat: megnőtt a szlovák néprajzkutatók érdeklődése a szlovákiai magyar nemzetiségi hagyományok iránt (31), számos, eddig kéziratban darab kerülhetett a Rozmaringkoszorúba, amelyeket az elmúlt évtizedben a megéltékült szlovák—magyar tudományos csereegyezményben megvalósult gyűjtőutakon jegyeztek le a szakemberek“ (570.); „Ortutay Gyula több írásában utal arra, hogy a Zobor vidéken és a Mátyusföldön népszerűek a Mátyás királyról szóló mesék és mondák. Ugyanő adott számot 1955 évi tanulmányútja kapcsán a szlovák Mátyás-hagyományról is, ami egybehangzik a szlovák folklorisztika észrevételeivel“. (591.) Ne hallgassuk viszont el ezen a helyen, hogy kétszer volt már Békéscsabán nemzetközi nemzetiségkutató néprajzi konferencia, és egyre intenzívebb a magyarországi szlovákság néprajzát ismertető tudományos eredmények kiadása.³

Kósa László bevezetője, jegyzetei és az egész kötet a néprajztudomány népszerűsítésének, a nemzeti tudat ápolásának igen szerencsés megvalósítása. Megtudhatja a tájékozódni kívánó érdeklődő, hogy a Csallóközben egy évezreden át zavartalanul feljődhett a településhálózat és északi részén

megvan a Czambel-féle kézikönyvünk is, és igyekezni fogok, hogy pótoljam a lemaradásomat. Azzal is védekeztem, hogy még csak 15 éves vagyok és a gimnáziumban nem tanulunk szlovákul; szigorú kritikusom mindezek ellenére hajthatatlan maradt és leszögezte, hogy jól tud ő minderről, amit én mondok, de mégis minél hamarabb meg kell tanulnom helyesen írni szlovákul. Íme, így intett és buzdított Bartók a szlovák nyelv tanulására és hozzá olyan időben, amikor viszonylag igen kevés szlovák értelmiségi tudott legalábbis megközelítő helyességgel írni szlovákul.“ (141—142.)

3. *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia*. Békéscsaba, 1975. október 28—31. Szerkesztette Kósa László, Krupa András. Bp. — Békéscsaba, 1976, Magyar Néprajzi Társaság, TIT Békés megyei Szervezete, 440 p.; *Národopis Slovákov v Mađarsku* (Studie) (A magyarországi szlovákok néprajza. Tanulmányok.) Bp. 1975, Magyar Néprajzi Társaság, 185 p. (A magyarországi nemzetiségek néprajza. Főszerk. Balassa Iván.)

„számos apró falu az Árpád-kori településszerkezet képét őrizte meg.“ (11.) A zoboraljai magyar falvak a mozgó magyar-szlovák nyelvhatáron az utóbbi negyedszázadban nyelvszigetivé váltak, s éppen ezért a legősibb folklór-maradványok megőrzői; különösen ilyen az erdélyihez hasonló balladakincsük. Részletesen jellemzi a többi néprajzi tájat és csoportot is, a Garam mentét, az Ipoly mentét, Gömört, Kassa vidékét, a Bodroγκözt és környékét. Röviden, tömören, jó módszerrel ejt szót „az egykori Felső-Magyarország, a mai Szlovákia területéhez“ (21.) kötődő néprajzi gyűjtőkről. Bél Mátyásról, Berzeviczy Gergelyről, Csaplovics Jánosról, akit a szlovák néprajztudomány megalapítójának is tartanak⁴, Ipolyi Arnoldról, Herman Ottórról, majd Bartók Béláról és Kodály Zoltánról. Megkülönböztetett figyelemmel adott összefoglalót az 1918 után következő időszakról („a nemzetiségi lét kora“), Komoróczy Miklós, Tichy Kálmán, Khin Antal és mások, valamint a Sarló néprajzi munkálkodásáról.

Tichy Kálmánnal kapcsolatban Kósa László megjegyzi, hogy „elképzelése különbözött Balogh Edgár és társai munkára ösztönző indulataitól. Míg ezeknél a népükért érzett szociális felelősség, a nemzetiségi kultúra ápolása a társadalmi felemelkedésért vívott harc egyik fontos eszköze volt, az ő szemléletében a népművészet egyoldalúan uralkodott . . . némi anyagi támogatást is kapott a Masaryk Akadémiától . . .“ (27.) Messzire vezetne, ha elidőznénk ennél a megállapításnál, de úgy érzem, ez az a hely, ahol a mai olvasót figyelembe véve valamivel több magyarázatra lenne szükség. Volt ugyanis a csehszlovákiai magyar értelmiségnek több olyan képviselője is, akik közel kerültek a polgári köztársaság ideológiájához, és államhűségük eredményezte — mint Tichy Kálmán esetében is —, hogy nem hangsúlyozták a magyarság nemzeti, kisebbségi tudatát, anyanemzetéhez fűződő viszonyát és sorsának kétségtelen visszasságait. Nemzetiségi helyzetben Tichy előtt is voltak és utána is akadnak, akik ezt a megoldást választják.⁵

A felszabadulás utáni időszakban Ág Tibor, Szíjjártó Jenő, Takács András neve áll a sor élén, de az egészen ismeretlen műhelyekre is sor kerül. Nem csodálható, hogy a galántai magyar gimnázium diákújságja és a járási lap létezése Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaságot követel, annál is inkább, mivel 7000 népdalt, 500 balladát, 4000 kiolvasót és mondókát és egyéb anyagot őriznek a CSEMADOK, a csehszlovákiai magyarok kulturális egyesülete folklóradataiban. Az általános helyzetkép vázolata után Kósa László megjegyzi: „ . . . a földkerekség minden táján a népek, nemzetek és nemzetiségek kultúrájuk jellegzetes vonásai őrzőjének tartják számon a néphagyományt. Közép- és Kelet-Európában — ezt a szlovákság példája is mutatja — talán még féltettebb kincs, mint másutt, még becsesebb részét adja a nemzeti vagy a nemzetiségi kultúrának, a nemzeti jelleg egyik leg-hívebb kifejezőjeként ápolják.“ (30.)

4. Vö.: Urbancová, Viera: *Počiatky slovenskej etnografie* (A szlovák etnográfia kezdetei.) Bratislava, 1970, VSAV, 385 p. Csaplovicsról gazdag hivatkozás-anyaggal: 121—154.

5. Vö.: Kollin Ferenc: *A Prager könyvkiadó története*. Bp. 1977, Akadémiai Kiadó, 170 p. (Irodalomtörténeti füzetek 92.) A Masaryk Akadémián dolgozókkal kapcsolatban megállapítja, hogy „a Csehszlovák Köztársaság mindenkori kormányának politikáját támogatták és népszerűsítették . . . a magyar nemzetiséggel szemben elkövetett igazságtalanságok ellen valóban nem emeltek szót.“ (30—31.)

Kósa László a tudós alázatával minősíti munkáját. Nem tartja sem tudományos igényű, sem kritikai szövegkiadványnak. Annak elenére, hogy igaza van, könyve mégis sokkal több, mint egyszerű folklór-kiadvány. Megvalósítása a szlovákiai magyarsággal kapcsolatban mindannak, amiről a bevezetőben és néhol a jegyzetekben szól. Olyan kötetet állított össze, amely a maga nemében egyedülálló: a népköltészet és próza szinte valamennyi műfaját szerepeltetve átfogó képet nyújt több földrajzi tájegység folklórkincséről. „Önminősítésének“ egyik oka az anyag viszonylagos feltáratlan-sága, amire hangsúlyozottan rámutat, hogy ösztönözze, bátorítsa a további gyűjtő munkát, különösen a mesék („Területünk mesekincsét nagyon hiányosan ismerjük . . . pedig a magyar népmese gyűjtés történetében az elsők között jegyezték le a Csallóközben és Hontban tündérmeséket,“ 589.) a mondák „Ha a mesék gyűjtését hiányoltuk, még inkább szólni kell erről a mondáknál. Pedig itt is a múlt század darekáról valók az első gyűjtések . . . (591.), a munkásdalok („Valószínű, hogy a két háború közötti jelentős szlovákiai munkásmozgalom központi területén, a Mátyusföldön a gyűjtők még ma is találhatnak hasonló darabokat (595), és a szolgálalok („Valószínű, hogy csak a gyűjtés hiányossága miatt nem ismerünk több dalt a mátyusföldi és a csallóközi uradalmak népétől (596)“ terén. Igen, ebben a kötetben a jegyzetek is „beszélnek“, akár a rendkívül értékes Rövidítés- és forrásjegyzék és az igen pontos, szlovák szempontból is hibátlan Magyar—szlovák helységnevjegyzék.

Igazágtalanok lennének a kötet törzs-anyagához, ha legalább is röviden nem említenénk. A bölcsődaloktól a siratókig — párosítókon, szerelmi dalokon, a jeles napok költészetén, bordalokon és csufolódékon, meséken, mondákon, balladákon és katonadalokon át a balladáig — nagyon szép kerek népköltészeti alkotások sorjáznak a Rozmaringkoszorúban, gyönyörűséget okozva az olvasónak. Olyankor is, amikor minden népköltési műfaj és minden szlovákiai magyarlakta táj képvisellete érdekében a szerkesztő eltért alapvető esztétikai céljától.

Nem formálisan dicsérő megjegyzés, hanem őszinte elismerés illeti Varga Lajos könyvművészeti munkáját, a borítót és a rajzokat, a grafikai elrendezést. Minden népköltési műfaj előtt a címoldal háromnegyedét betöltő hangulatos, a népi rajz-motívumok és a modern művész-képzelet ötvözte ábrázolások adanak önmagukban is hatásos hangulati bevezetőt. Olyan gondtal és szeretettel készült a kötetnek ez a része is a nyomdai kivittel együtt, mint a válogatás és a bevezető a jegyzetekkel.

Az olvasást — az olvasókra kell bízni a recenzensnek. Jómagam is sok élvezetet leltem az anyagban, s végezetül ismét csak az következik, ami az olvasáskövető sóhajtás közben eszembe jutott, s ami — sajnos — mindenütt jellemző, Penavin Olga és Matijevics Lajos székelytelepekről szóló könyvéből: „A telepések magukkal hozták szép székely nyelvüket . . . Az idősebb generáció . . . és az elsők leszármazottai féltve őrizték nyelvüket . . . Az ifjakról, gyerekekről mindezt nem lehet elmondani. Az iskola, a rádió, a televízió, az újság, a város, a kétnyelvűség, a modern életforma, a városi munka megváltoztatja nyelvi ideáljukat. Köznyelvűsödnek. Természetes folyamat ez, nem is kell rajta csodáloznunk. Ez még a jobbik eset, de sokan

már nem is használják anyanyelvüket . . . Ha az unoka a nagymama házában él néhány hétig, megtanul valamit ősei nyelvéből, de ha hazamegy, egyhamar elfelejti azt a keveset, amit felszedett magára . . . A fiatalok a faluból a városba, idegenbe tartoznak, a gyár, a városi, az idegen környezet nyelvjárásuk elhagyására ösztökéli őket, sokan igyekeznek is tőle megszabadulni.“ Kósa László könyve értéket ment, tudatot gazdagít, örömmel, tartalommal, bizakodással tölti meg életünket.

